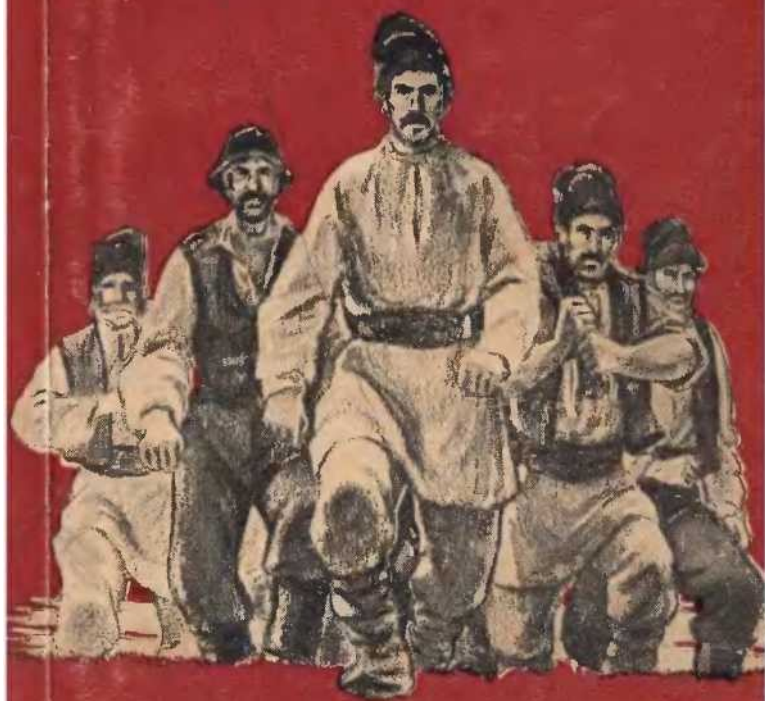

TIBERIU VORNIC

INTÂMPĂRI DIN PRAGUL VEACULUI

EDITURA TINERETULUI

ÎNTÂMPLĂRI DIN PRAGUL VEACULUI

Ilustrații de V. Crloăț

EDITURA TINERETULUI a C. C al U.T.M.

1953

CAPITOLUL I

Satul Hălmaș, în care s-au petrecut întâmplările povestite în aceste pagini, e așezat undeva la poalele colinelor despădurite, aproape de răscrucea drumului dintre Abrud, Turda și Cluj.

Spre miază-zi, se vede în zare linia albastră a unui munte despicat în două. Acolo se deschide „Cheia Turzii”, trecătoare împresurată de stânci pleșuve, încremenite în măreție și tăcere.

Mai încolo curge Arieșul, purtând în unde limpezi pulbere fină din șteampurile străvechi ale spălătorilor de aur. Casele din Hălmaș erau în acele vremuri foarte mici, acoperite cu paie, ca niște căciuli întoarse cu partea miștoasă în afară. Doar câteva aveau draniță adusă cine știe de unde, de departe: una, în care locuia notarul, cealaltă, reședința parohială, iar altele ale oamenilor mai înstăriți. Încolo, mușuroaie mărunte, înconjurând curtea largă și casa cu cerdac răzimat pe opt coloane, așezarea fostului moșier ungur Iklody Mucky.

Îi zicem „fost”, pentru că în vremea povestirii noastre Iklody tocmai părăsea cu destulă zarvă conacul moștenit dela părinții săi. Se vorbeau câte și de toate despre tânărul proprietar; că ar fi benchetuit, risipindu-și averea cu

prieteni de rang mai înalt ca dânsul, cu care avea plăcerea să se socotească de o seamă. Beteşugul măririi bântuia în acele vremuri, cum a bântuit de altminteri până de curând, așa că nobilii mărunți, ca Iklody Mucky din Hălmaș, își cheltuiau averile ca să poată petrece cu tinerii baroni, dacă nu găseau în preajmă vârstare de grofi. Fiecare pofta să facă un salt-două în sus, maimuțărind pe cei de deasupra. Se p.ovestea, între alte isprăvi minunate, că Iklody Mucky făcuse rămășag cu doi prieteni din marea nobilime - baronul Bânffy și contele Iosika ■— să întreacă trenul cu trăsura lui. Era prin 1905. În ziua când a încheiat acest rămășag măreț. Mucky nu avea pe moșie decât patrusprezece mârtoage. pe care le 'munceau argații la câmp. Doi cai bătrâni erau de slujba la trăsura stăpânului, când pleca pe înnoptate spre Turda ori spre Iara, unde svânta băutura din două trei cârciumi și dădea gata câteva rânduri de lăutari. Iklody Mucky benchetuia crâncen, zile și nopți în șir. În asemenea prilejuri, Lăutarii se îm părteau pe plutoane, pregătindu-se ca o oaste care avea să înfrunte bătălie grea. Cel dintâi pluton intra în cârciumă zâmbind într-un fel umil și lingușitor, care nu-și găsește asemănare cu alte zâmbete din lume. îndată ce petrecerea intra în clocot și Mucky se bulbucă la chelner și la muzicanți, venea schimbul al doilea, cu alăutele de jertfă. Se întâmplă uneori ca și acest pluton să scape teafăr, cu alăute cu tot. Atunci nu mai era îndoială că plutonul al treilea se va prăbuși pe teren frânt de osteneală, iar a lăutele și contrabasurile se vor preface în țandări, sbâr nâindu-și scândurelele într-un ultim suspin.

Avea îndeosebi Mucky plăcere să-și cante la un anumit ceas cântarea lui favorită: „Beugróm a nagybőgőbe”, adică pe românește: „Ma asvârl în contrabas”. Aveau și alți chel fiii asemenea plăcere, dar cei mai mulți dintr-ânșii se mulțumeau să mugească cumplit, fără a da urmare dorinței lor Iklody slobozea însă răcnet și se năpustea în contrabas, căzând cu lăutarul de grumaz prmtre țandări.

Moșierul hălmășan pleca deci într-o zi dela petrecere

beat turtă, cu un înscris ciudat în buzunar. Când- se trezi din beție și descoperi terfeloaga - căutând se înțelege bani și negăsind nici urmă - căzu în mâhnire grea. Cum dracu-i trecuse prin minte să încheie asemenea rămășag? Cugetând scârbit ceasuri de-a-rândul¹, ajunse până la urmă să-și dea seama că se afla în pragul unei întâmplări care i va aduce mare faimă- Drept urmare, se învioră și luă ho- tărări tari. Trebuia să-și respecte negreșit cuvântul față de baronul Bánffy și contele Iosika. Aici nu era vorba de piața argaților ori a muncitorilor de pe moșie, pe care îi putea sudui și amâna cât poftea. Datoriile către ei aveau răgaz să se coacă. Puteau să mai aștepte chiar și datoriile către „bancherul” Henter Bertalan din Turda - un fel de cămătar al tinerilor nobili - care încurcase i.ntr-atâta socotelile, încât eia peste putintă să le mai dea de urmă. De. obicei, bancherul era svârlit pe scări când venea să ceara dobânzile. îndesa din fugă în buzunar sulul cu obligațiile și cambiile iscălite de Iklody Mucky și pleca zorit la Turda. Știa că are să mai fie poftit odată, apoi încăodată, pâna într-o zi când îl va arunca ell pe scări pe nobilul hălmășan.

Rămășagul acela puse într-adevăr capăt petrecerii lui Iklody Mucky în reședința părintească de pe moșia Hal masului, așa cum prevăzuse bancherul Henter. Se înț< lege că Iklody l-a chemat numaidecât să-i facă rost de trăsură și de cai potriviți întrecerii cu trenul. Henter a venit A ascultat vorbele lui Iklody fără măcar să zâmbească. S-a ospătat apoi sdravăn și a început a face socoteli. Mor măia, tușea, se uita în tavan, sugând capătul creionului, pe care până la urmă îl și roase între dinți, scuipând cărbunele pe covor. Mucky își pierdea vădit răbdarea.

— Știți că... după ce vă dau banii, ăștia, nu mai puteți lua niciun împrumut pe moșie, zise în sfârșit banche rul cu oarecare teamă.

— De ce? întrebă scurt Iklody.

Nu mai este acoperire, răspunse Henter liniștit și rece.

— Bine, dar îndată după întrecere vând trăsura și caii* interveni moale Iklody. Îți primești banii înapoi...

Cămătarul zâmbi strâmb și se scărpmă cu creionul după ureche:

— Asta vă plivește, domnule Iklody, pe dumneavoastră. Nu pot vinde echipajul la prețul cu care-l cumpăr. Mie trebuie să-mi răspundeți banii toți, cu dobânzile și cheltuielile lor... Mai departe nu mă amestec.

Mucky se îndreptă spre fereastră. Era o vară deosebit de prielnică, câmpul'făgăduia rod bun. Dar recolta fusese zălogită lui Henter încă din toamnă, pe doi ani înainte. Dacă nu câștiga la loterie sau pierdea rămășagul, se sfârșeau toate... Va trebui să-l roage pe baronul Bânffy să-i facă rost de un mandat de deputat. Ori unde. Mai bucuros undeva departe, în Nordul Ungariei. Ungurii și români: din Ardeal îl cunoșteau prea bine – poate cehii și rus neacii din Nordul Ungariei să nu-i fi auzit încă faima. Închipuirea sprintenă de om ușuratec îi aducea înaintea o- chilor năluciri atrăgătoare. Se și vedea la Budapesta în clubul partidului guvernamental, jucând cărți pe sume mari, apoi în saloane aristocratice, unde îl putea surprinde un noroc neașteptat. O căsătorie cu avere, o baroniță vădhvă, cine știe ce afacere... Avea prieteni puternici; nu-l vor lăsa. Iar dacă nu-i va rămânea nimic, decât gloria că și-a risipit moșia în chip măreț, încă era ceva. I se povestiseră multe întâmplări despre oameni intrați în legendă cu astfel de isprăvi. Asa, de pildă, Iklody era foarte tulburat gândin- du -se la prințul Esterházy, ambasadorul austro-ungar din Londra, care-i făcuse praf pe toți lorzii britanici. Fiind invitat la balul curții imperiale, Estérházy se dusesse îmbrăcat în costum de feudal ungar, cu cizme roșii de Cor- dova. Prefirase pe carâmbii cizmelor două sute dte mărgăritare lipite cu clei. În cursul danțului, mărgăritarele cădeau, risipindu-se pe poleiala parchetului. Fiecare mărgăritar valora o moșie. Iklody ofta jinduind această faimă fără seamăn a prințului Estérházy. Dar ambasadorul avea un milion de hectare de pământ, așa că pierderea moșiilor nu-i cășuna cine știe ce grijă.

Deasemenea aflate Iklody și despre isprava unui anumit boier, Dudescu, dela București, care, plecând mai de mult¹ la Paris în caretă domnească, înconjurat de treizeci de arnăuți călări, luase cu dânsul câteva pungi de aur, hotărât să dea gata pe toți marchizii franțuji și mai ales să vrăjească pe împărăteasa lui Napoleon al III-lea, despre care se vorbea că e o femeie foarte iubitoare de strălucire.

Boierul valah izbutise să fie primit¹ la curtea împărătească. Dorea să facă câteva temenelle turcești și să firi- tisească perechea imperială, după obiceiul boierilor români Napoleon al III-lea îl primi și-i întoarse vizita în palatul pe care Dudescu îl cumpăraseră tocmai în vederea acestei înalte favori împărătești. În ziua când împăratul plecă spre casa lui Dudescu, dis-de-dimineată, câteva zeci de lucrători tocmiți de boier imprăștiară zahăr pisat pe toate străzile de-a-1ungul cărora avea să treacă alaiul lui Napoleon al III-lea. Ulitele erau acoperite dela o margine la alta cu straturi aibe de pulbere dulce; sute de lăzi deșertate fuseseră dosite în curți, pentru ca orașul să pară fer- mecat, iar boierul să rămâie pe vecie în amintirea parizienilor. >••

ață de asemenea isprăvi, Iklody Mucky din Hălmaș socotea că rămășagul lui încă va putea fi înscris pe o margine de cronică. Or fi alte vremuri, alte idei, dar nobilimea rămânea deasupra» precum fusese întotdeauna.

Iklody iscăli deci actele de împrumut înfățișate deHen- ter, iar după o săptămână cămătarul purcese din Turda spre Hălmaș cu o trăsură sprintenă și cu patru telegari lipițani, de o frumusețe neobișnuită. Hamurile străluceau lustruite oglindă; pe ici pe colo licărea noblețea argintului, purtând semnele rangului familiei Iklody: coroana cu cinci brațe Sătenii clătinau din cap: „Să știți, oameni buni, că a înnebunit Mucky... Stăm neplătiți cu lunile și cu anii, iar el își cumpără trăsura grofească...”

Sorocul rămășagului căzu asupra unei duminici din spre sfârșitul lui Mai. Mucky se pregăti din \ reine. Plecă la Cluj cu trei zile înainte» făcând o singură petrecere la restaurantul „New-York”. Nu sări în contrabas, nu pâl- mui

lăutarii. Era puțin îngrijorat. La douăsprezece și treizeci de mmute, după o scurtă gustare stropită cu șliboviță, porni pe drumul Mănăsturilm, exact în clipa când pleca și trenul din gară. Mucky mâna telegarii, iar vizitiul Sândor Istok ședea înapoia lui, destul de necăjit. După două ceasuri de goană năprasnică, unul dintre caii înaintași se rostogoli în drum. Erau pe undeva prin apropiere de Huedin. Caii de lângă trăsură se poticniră, învăluindu-se în hamuri și rupându-și picioarele subțiri de căprioară. Mucky se învârti în aer, căzând peste cai Vizitiul din spate îl depăși, izbindu-se cu capul în pietrele de pe șos'ea, unde rămase întins cu țeasta plesnită. Trenul trecuse de mult înainte, urnind ca o înlănțuire de elefanți de oțel. Contele Bânffy și baronul Iosika, înconjurați de prieteni, se veseleau discutând nebunia lui Iklody.

Cine știe ce fală n-a ieșit din povestea asta. Contele Bânffy a intervenit prin legăturile lui, ca Iklody să fie internat deocamdată în casa de nebuni. Altminteri trebuia să răspundă de moartea vizitiului - ceea ce nu era prea greu - dar ar fi trebuit să stea de față. să-l vadă. lumea, în zilele când i sie vindea moșia. Asta era cu neputință de suportat, pentru un obraz subțire. Intrând în casa de nebuni, Iklody scăpa de toate belelele. Pământul lui Iklody

Mucky trecu fără opreliști în proprietate' căpiStaruluf, cu casă, cu acareturi și cu toate celelalte datorii ce-l apăsau. Iklody păși destul de vesel pragul casei de nebun: din Sibiu, nădăduind să afle acolp liniște și împăcare cu valurile lumii. Gândul că ar fi trebuit să se întoarcă la moșie, să dea ochi cu oamenii din Ilălmaș, i se p„rca mai mare nebunie decât casa de nebuni în care prietenul său Bânffy îi oferise atât de binevoitoare găzduire. Era de- altm.neri un obicei al nobilimii: de câte ori vreun vlăstar dm marile farmlii se încurca în scandaluri, omorând oamenii de pe moșie ori iscălind în nopți de beții cumplete cambii de zeci de mii de fiorini, familia îl vâra numaidecât în casa de nebuni de unde ieșea după stingerea proceselor. Iklody calcă deci pragul casei de nebuni și zâmbi în doi peri. Ce avea să întâlnească în

noua lui viață? Va fi întâmpinat negreșit de câteva zeci de „împărați”, între care de bună seamă și de către Napoleon I, caȚe- nu lipsește din mcio casă de nebuni din lume. Știa că se găsește acolo un bun prieten al său, baronul Smith, vienez pripășit la Cluj, încurcat într-un faliment bancar de mare răsunet. Acesta fusese adăpostit în casa de nebuni tot de către niște prieteni, ca să nu păteze noblețea familiei cu anii de pușcărie care-l pândeau. Până lia urmă, bancherul Smith se potrivise atât de bine cu noile împrejurări, încât Ia data când își făcea Iklody intrarea la casa de nebuni, baronul Smith se credea fiul lui Rotschild, cel mai bogat bancher din Europa. își întocmise în curte un ghișeu de depuneri, în fața căruia nebunii așteptau, cu mâinile pline pe pietre și oase, pe care le depuneau primind în schimb dela Smith, drept livret, frunze de castan. (Cam același lucru îl făcuse Smith și în banca lui dela Cluj, cu deosebire că acolo lua bani buni dela deponenți și le dădea livrete, care nu valorau mai mult decât frunzele de castan.)

Iklody își găsi degrabă rosturile în noua lui așezare. După o jumătate de an deveni asociatul lui Smith, iar mai târziu, când nebunii își cerură depunerile de pietre și de oase și ei nu le putură înapoia, fură bătuți crâncen și declarați în stare de faliment...

CAPITOLUL M

Deasupra nebuliei unora și a necazurilor altora, vremea curgea neobosită din izvorul ei fără început, care nu va seca niciodată.

După zile calde și senine, norii făceau plimbări tihnite între apus și răsărit, stropind gras pământul Hălmașului și al împrejurimilor. Se statornicise o rânduială care ar fi împăcat așteptarea oamenilor, dacă brazdele și rodul ar fi fost ale lor. La două-trei ceasuri după căderea nopții a- păreau norii, s'ar fi părut că totdeauna aceeași, atât de fără sdruncin își împlineau menirea. După ploaie, cerul se limpezea, iar liniștea devenea mai adâncă sub licăririle vii ale stelelor.

Era vară vestitoare de belșug. Căldurile se țineau în

dulceață potrivită, cumpănindu-se cu răcoarea de peste noapte.

Știrea plecării lui Iklody din Hălmaș se răspândi între săteni răscolind valuri. Argații și oamenii din sat care munciseră pe moșia lui erau neplătiți cu lunile. Nu se împărțise sătenilor nici rodul convenit pentru lucrul în parte. Se aflau unii care iernaseră în pădure, tăind lemne de foc pentru negoț. Mucky luase banii și rămase dator cu plata muncitorilor. Oamenii strigau deci în stânga, în dreapta, degeaba. Noul proprietar, cămătarul Henter, nu recunoștea decât datoriile ipotecare. Dintre hălmășeni sări atunci cu gura mare la cămătar fostul strajameșter 1 Bundoiu, omul iarmaroacelor, gospodar fălos și cuprins, care se lăuda că.

' Strajameșter - plutonier major. (N. A.)

el cunoaște ce-i de făcut și lui nu-i pasă de nimeni. Vân- duse, cumpărase, dracul știe ce îmbrobodise, că avea hârtie dela Mucky pentru șase sute de fiorini- Slujitorii de pe moșie și sătenii păgubiți se grăbiră în jurul lui, văzându-l îndrăzneț. Adevărat că nu toți. Cei care-l cunoșteau bine pe Bundoiu se țineau departe, sfătuindu-se necăjiți și întunecați între dânșii. Bundoiu luă lucrurile pe seama sa. BăVi de câteva ori drumul Turzii, la Henter. Mai pe urmă scoase briceagul și-l amenință că-l spintecă pe loc, acolo în cancelarie. Întors în sat, dete svon cu măreție întunecată că el face moarte de om pentru dreptul lui.

Henter se spăimântă și dibăci scăpare. Pe semne izbuti să se înțeleagă cu Bundoiu, căci acesta nu se mai duse decât o singură dată la Turda, de unde reveni în Hălmaș schimbat. Începu a se rățoi scârbit și cu mare glas la oameni, cerându-le să aibă răbdare. E sătul de zaveră și de pricini. Să-și vază fiecare de interese, cum îl taie capul, dacă nu ascultă de el. După o lună, Bundoiu deschise prăvălie și cârciumă în casele boierești, ca arendaș al domnului Henter. Rânjea pe sub mustețe și ridica din umeri „N-am ce vă face! Eu nu sunt argat. Sunt om cu chibzuială Lăsați gălăgia și stați o leacă locului. Tot eu am să vă descurc. Dacă nu, treaba voastră“.

În seara aceea, Vasile Popa, țăran necăjit din Hălmaș, își trânti pălăria pe ceafă, puse mâna pe topor și ieși în sat. Era un bărbat ațos, ca de treizeci și doi de ani, cu mustață răsucită, cu ochi foarte vii.

— Trebuie să ne ducem la curte, mă! strigă întunecat către Isaia Teașcă de peste drum. Isaia sta cu picioarele rășchirate în mijlocul casei. Se uita la Vasile năuc:

— Să ne ducem la curte, Vasile? Acolo-i Bundoiu...

Vasile Popa lepădă toporul pe masă și se răsti Ha Isaia

Din ce era negricios de felul lui, se făcuse parcă mai negru la obraz.

— Henter, Bundoiu, tot un drac... Ne pier copiii de foame... v-am spus și v-am tot spus încă de pe vremea lui Ikloody: mă, oameni buni, luați seama! Stăpânul ne stoarce și ne înșeală. Ne stoarce și ne înșeală - ați zis - dar dacă mișcăm, ne stropșesc jandarmii... Acum, iaca isprava... S-a dus Mucky, au venit Henter și Bundoiu... Dreptul nostru nicăieri... Vreți să vă băgați slugi neplătite la Bundoiu?

Nu-l cunoașteți? Iacă, cine nu l-a știut până acum, să se uite la el și să-l vadă bine...

Nevasta lui Isaia asculta, stând lângă masă, cu spinarea încovoiată. Avea burta țuguiață și pieptul uscat ca o scândură..

— Cum'crezi dumneata, vecine Vasile? întrebă spăimân- la, cu suflare scurtă și iute. Să nu mai lucrăm la curte?

— Lucre dracu! strigă Vasile Popa. Nu vezi? Strajameș- terul a luat odăile lui Mucky, să facă boltă și cârciumă. Nouă nu ne plătește nimeni nimic. Stăpânul cel nou zice că să ne ducem la casa de nebuni să-i cerem dreptul nostru lui Mucky. Pamântul vrea să-l dea în arendă lla unii e-ai lui.

— Om lucra și la ăia... Ce să facem? se vârî Isaia cu îndoială în vorbă.

— Eu ziceam să plecăm de aici într-altă parte, murmură femeia. Încotro ne-or duce ochii...

Isaia clătină din cap:

— Unde să ne ducem, tu, mrnere? Unde focul s-o luăm razna cu copchiii după noi? Doar nu mai suntem de ieri, de alaltăieri...

Vasile Popa interveni cu mânie:

— Mergem la Henter, mă! Cădem asupra lui cu grămada. Șade în sat vreo câteva zile să facă și să desfacă. Ne înfățișăm și-i spunem așa: jupâne, noi cerem tocmeală pinstită și parte ca oamenii! La curte n-avem ce căuta.. Acolo vedem că s-a așezat Bundoiu... Dar la pământ trebuie să aflăm un căpătâi... Ni se prăpădesc copiii...

— Doamne ferește - se tângui nevasta lui Isaia - au să-și ia străițile după gât și să pornească la cerșit...

Femeia izbucni în plâns. Isaia se surpă de mijloc mai mult decât era Vasile Popa puse mâna pe topor:

— Haida, mă, să vorbim cu ăilaltă. Am pierdut vreme destulă.

Bărbații plecară tăcuți în sat.

★

În casa lui Toma Frâncu, om cu doi-trei ani mai vârstnic ca Vasile Popa, găsiră câțiva săteni adunați. Veniseră la dânsul și văduva lui Sândor, vizitul omorât pe drumul

Huedinului, împreună cu feciorul ei, Imre. Mai erau de fața Zosim Oană, Neculae Târnavăeanu și doi pălmași unguri, pripășiți pe lângă curtea boierească. Îi adusese încă fatal lui Iklody, ca să aibă sămânță de unguri în sat. Erau ba trâni și necăjiți; sămânța li se prăpădise. Fiecare avea în țințirimul Hălmașului două-trei movițe, la o parte, mai spre fund, deoarece preotul ortodox al satului nu putea îngădui să i se amestece credincioșii români cu „ereticii” unguri nici în lumea cea de apoi. Alta era familia Iklody. Bătrânul nobil își făcuse criptă de piatră tocmai lângă intrarea bisericii, cu încuviințarea plină de mulțumire a părintelui Grigorie. <

— Nu e tot atâta, zicea în acea vreme sfinția sa către sătenii care se mirau că „ereticul” ungur va să-și doarmă somnul de veci tocmai în pragul bisericii. Adevărat, atr zis și zic: am înlăturat și înlătur golănimea secuiască pe care a

adus-o Iklody aici. Nu poftesc să văd mușuroaie în preajma sfântului lăcaș... Domnul Iklody e om de seamă, cripta domniei sale va fi o podoabă...

Cele două familii ungurești, laolaltă cu trei vizitii, un argat și un fecior în casă. Împlineau deci la curtea moșierului hălmășan un anumit rost național, la care moșierul afirma că ține cu orice preț. Bătrânul Iklodv se fudulea că- trei prietenii săi, că are să schimbe alcătuirea satului ăstuia de „valahi”, prefirându-l cu maghiari „pur sânge”. După ce se fudulea, se uita urât la ungurii pripășiți și-î suduia cu asemenea înflorituri de preciste și arhangheli, că bieții oafneni umblau năuci ca și cum s-ar fi împleticit ci picioarele în cozi de prapuri. Când făcea bătrânul petreceri, îi îmbrăca în straie ungurești scoase din lăzile lui și-i puneă să joace ceardaș. După petrecere, femeile spălau ce era de spălat și aduceau hainele înapoi la curte. Așa, an după an, ungurii au cunoscut viața hălmășenilor, cufundându-se în ea ca în tină. Tânărul Iklody Mucky nu-i luase în seamă. N-avea ambiții naționale- ca taică-său. Nu-i îmbrăca de sărbătoare, nu-i puneă să joace. Umblat prin școli nemțești, dând cu nasul prin Italia și prin Franța, ajunsese la o stare de nepăsare față de asemenea aspecte ale vieții. Îi era tot atâta cu ce neam de oameni stă de vorbă. Nobil să fie. Încolo, tot un drac

În asemenea împrejurări, căzând asupra Hălmășului năpasta cea nouă, cu venirea cămătarului Henter și a domnului Bundoiu la moșie, văduva vizitiului Sándor Islok și feciorul ei Imre, umpreună cu doi dintre bătrânii ungliri, umblau descumpăniți, după un reazim. Rămăseseră și ei neplătiți. Pe deasupra, Sándor Istók își pierduse viața, lăsând femeia și flăcăul în bătaia vântului. La cine să caute sprijin dacă nu la oameni care înfruntau aceleași necazuri ca și ei?

Toma Frâncu avea, ca și Vasile Popa, prietenie oarecum mai încheată cu acești unguri necăjiți. Toma și Vasile petrecuseră câțiva ani, înainte de a-și face armata, la o fabrică mare de cărămizi din Turda. O rupeau pe

ungurește lucraseră printre unguri, văzuseră oleacă de lume. Mai ales Vasile Popa, care după ce isprăvisese cu armata, muncise încă un răstimp la fabrica din Turda. Toma, revenit în Hălmaș, se însurase, rămânând în sat. Într-o bună zi, jandarmii l-au adus apoi acasă și pe Vasile. Fusesse

0 grevă în Turda -- lucrătorii prinseseră între ei pe stă pânul fabricii, apoi ieșiseră în stradă manifestând. A fost ciocnire cu poliția și cu jandarmii, lndata după; grevă, stăpânirea a trecut cu pieptenul printre Itacrători și a trimis ia urma lor o seamă dintre ei Vasile Popa a fost îndreptat cu mare zor, sub pază, spre Hălmaș.

Ungurii aduși de Iklody au prins un fel de nădejde în Vasile Popa și în Toma frâncu. Erau oameni umblați, trăiseră la Turda, printre unguri... Se înțelegeau bine cu dânșii.

Toma Frâncu întâmpină bucuros pe Vasile Popa și pe 1 aia Teașcă. Nevasta lui Toma, o femeie vioaie, cu haz amar la vorbă, îi pofti să șadă:

— - Bună sara. Vasile. Bună sara. Isaio. Treceți coala lângă Imre... Ne-a dat Dumnezeu casă mare: doi în pat, trei sub pat. Toți mâncăm c.-o lingură...

Cei din odaie zâmbiră trist. Vasile Popa rămase în picioare, răzimându-se în topor:

— Nu prea ne arde de ședere, Măriuțo, răspunse cu glasul ușor înăsprit. Eu zic să ne ducem mâine dimineață la curte...

Urmă o clipă de tăcere, după care-și dete părerea văduva lui Sándor Istok:

— Așa ziceam și eu adineaori... Să ne ducem... Nu mai ieșim de acolo până nu aflăm ce-i cu noi... Imre ; leacă la cătănie ..

Vasile Popa tresări:

— Cum la cătănie? Dar e numai de nouăsprezece ani...

— Mi-a venit poruncă, lămuri cu sfială tânărul.

Vasile Popa se uită la Toma Frâncu:

— Te pomenești că-i adevărat ce-am auzit la Turda...

Toma Frâncu tuși și întoarse ochii spre unull dintre unguri:

— Apoi văd că și Andrâs a auzit la fel în Iara. Ar fi vorba să se facă război... Asta ne mai lipsește.

Nevasta lui Toma privi înfricoșată spre Vasile Popa:

— Doamne ferește... Doar nu s-or sminti domnii la cap să vă ducă... - '

— Spuneau oamenii prin Turda că-i pricină cu sârbii.. Cică domnii, dela Viena și delte Pesta stau ca lucii în susul apei și strigă cum că mieii de devale le tulbură apa. iămuri Vasile Popa.

— Bătu-i-ar dumnezeu să-i bată - izbucni Isaia Teașcă. Dacă-i chiamă la armată pe băieții ăștia, înseamnă că iarăși coace o mișelie... Avem s-aiungem sub porunca lui Bundoiu... În sat, el, la cătănie tot el...

— Dacă nu-i el, răsar alții, făcu gânditor și neliniștit Vasile Popa... Vorba e că ni se prăpădesc copiii... Ionuț ăsta al meu are obrazul ca laptele, sarbăd... Nu mă mai pot uita la el. Anisia umblă să se bage slujnică... eu sunt tare ca piatra... și nu pot câștiga o pâine. De-o fi să ne ducă la cătănie, avem pentru ce lupta...

Glasul lui Vasile Popa se uscăse:

— Gătiți-vă să: intrăm dimineața la curte... Altceva n-a- vem de făcut.

— N-o fi cu primejdie, Vasile? întrebă îndoit Toma. Poate, ar trebui să vorbim întâi cu binișorul. Mă gândesc* și eu fel și chip... Să cercăm tocmeala trei, patru inși... Așa ca pen+ru toți... Să nu zică cine știe ce domnul ăs..a de a venit acum lte moșie, când ne-o vedea cu grămadă

Vasile Popa clătină din cap:

— Te-ai înmuiat, Tomo... Bag-seamă că trebuie să ai cămara plină...

Nevasta lui Toma izbucni neașteptat în plâns:

— N-avem nimic, Vasile... Doar ne știi... Toma ăsta, vai de capul lui... Odată-i vine sâ puie mâna pe topor, altădată se-ntoarce și i se pare că trebuie să stea plecat., își pierde omul mințile...

În casele hălmășenilor, gazornițe-e pâlپairă până noaptea târziu... Doar bătrânii, și betegii dacă închiseră ochii, ațipind în murmur de gl'asuri, care nu-și găsea potolire.

T * —ifc n fc *

CAPITOLUL III

Dis ȳȳ-dimineată, sătenii ieșiră în drum, cu obrazurile supte de nesomn. Se nimeriră câțiva sa pășească în ulița liotarâți, trântind porțițele după dâșșii. Alții se mișcau c< dindu-se; li se părea că trebue să întărească țâțânile chiar atunci, în clipa aceea. În vremea asta cercetau cu ochii să vadă cine iese și cine nu. Băgând de seamă că nu < gluma, lăsară baltă țâțânile și se amestecară printre grupuri.

Curtea boierească pareă părăsita în voia vânturilor caci >de la o vreme toate mergeau de mântuială, vestind sfâr șitul lui Iklody.

Ilalmășenii se grupară sub cerdac. Erau ca la cincizeci de bărbați. Unii veniseră cu nevestele. Se poate în țelegе că aceste neveste aveau judecată bună și limba ascuțită. Un „înțelept” spunea, mai de mult, că sfatul ie mei nu-i cine știe ce, dar trebue să fii totuși nebun ca să nu-l iei în seamă. Bărbații din Hălinaș nu ceteau scrieri înțelepte. Nu ceteau nimic, căci satul n-avea școală. Ceea ce învățaseră era rodul pătimirii în viață. Prețuirea femeilor încă picura din același izvor. Întâmpinaseră prea mult necazuri în lume. ca să nu-și dea seama de valoarea lor Au cerut hălmășenii domnului notar să facă pe dracu-n pa trti, să le vie în sat învățător, ca să cunoască și ei lumina buchilor, spre a nu se mai trudi să scoată învățămintele vieții cu atâta caznă, de vreme ce unele pot)i găsite în cărți. Domnul notar reprezenta pe acele vremuri puterea ••ea mai de seamă în sat. Lucrurile s-au amestecat însă așa iel, că ani de zile n-a ieșit nimic. Inspectorul școlar din

17

Turda le-a răspuns că face bucuros școală de sian dar copiii nu vor învăța decât ungurește. Hălmășenii s-au ui tat unii la alții holbați: cum dracu să învețe ungurește, așa

tam-nesam? Le trebuesc ani și rânduieli ca să poată prinde o limbă străină. Mai în+âi să cunoască slovele ro mânești și apoi să se gândească la altele.

S-au întors atunci cu jalba la Mitropolie, precum că sa li se facă școală românească confesională. Notarul se codise ca un mișel, fiindu-i teamă de stăpânirea ungurească, care nu privea cu ochi buni asemenea școli. Mitropolia a dat răspuns după cuviință: veți avea școală românească, dacă luați casă cu chirie, dacă vă îngrijiți de lemne și plă tiți învățătorul. Atâta mierțe de grâu, atâtea de porumb cu știulete, atâtea costițe afumate de porc pe an. Așa se plăteau învățătorii pe atunci. Sfânta Mitropolie dădea numai binecuvântarea...

Oamenii au.făcut socoteala necăjiți. Părintele Grigore primea destule mierțe și costițe drept plată pentru slujba sa. De unde să scoată ei și pentru învățător? Cercând să-m pace lucrurile pe din două, să mai lase ceva domnul pă rinte, ca să ajungă și pentru învățător, au întâmpinat su părare și năduf din partea preotului: „Ați înnebunit? le-a strigat sfinția sa mânios. După ce că-mi petrec zilele în satul ăsta prăpădit, vreți acum să-mi luați și bucatele de pe masă? Nelegiuiți și procleți ce sunteți...”

*

Adunându-se deci în curtea lui Mucky, bărbați și femei de-a-valma, au fost zăriți pe fereastră de Bundoiu, care-l stârni îndată și pe domnul Henter Bertalan. Cămă tarul ședea în odaie împresurat de terfeloage și trudea socotind din greu. Auzind vorbele strajameșterului, se tul bură, lepădă Terfeloagele și veni la fereastră. Tulburarea i se ghemui într-un simțământ neplăcut de teamă și într-o dorință pripită de plecare.

— Ce i cu ăștia? întrebă cu glas înfundat pe Bundoiu.

— Nu pot să știu Dar nici nu-i greu de ghicit, răspunse strajameșterul, cercetând obrazurile țăranilor din cur+e. N-avea însă nicio grijă... Văd în cap pe Vasile Popa. Țsta n-are astâmpăr-.. A lucrat patru ani la o fabrică de cără- inizi din Turda. S-a întors de acolo bătut măr și socot că vrea să-și arate înverșunarea... Am să-i vâr eu acul în

cojoc...

Atunci se auzi glas răspicat de afară:

— Domnule, fii bun, ieși puțin în curte! Vrem să vorbim cu dumneata.

Vorbise Vasile Popa.

— Văd că tocmai el s-a găsit să strige, se burzului Henter Bertalan la Bundoiu.

— Lasă-i pfe mine, jupâne, întoarse Bundoiu cuvânt ho- târât, încruntându-se. Și să faci cum te-oi povățui eu.

Bundoiu ieși în cerdac. Era om voinic, mustăcios, cu capul mare cât o baniță și cu brațe puternice. Ajunsese plutonier major în armată datorită strășniciei lui față de soldați și umilirii lingușitoare față de ofițeri. Spre sfârșitul slujbei, împlinise o vreme „meșteșugul” de furier. A- tunci a prins chiag de bani și priceperea vicleană în negoțuri fiind părtaș cu un sas din Apold, care era de asemenea plutonier major, mai mare peste magazii. Bundoiu știa *f.k* vorbească cu oamenii.

— - Ce-i cu voi, mă? strigă încruntat, cercând totuși sa pară că ia lucrurile ușor. N-aveți ce face? Ori vreți s-alegeți primar...

Vasile Popa clipi din ochi de câteva uri:

— Domnule strajameșter - zise cu glas sec - noi n-avem cu dumneata nimic... Să n-ai nici dumneata cu noi.. Vrem o vorbă cu domnu-ăsta dela Turda...

— Așa, așa! murmurară câțiva oameni, dimprejur. Sa vie o țără să stea de vorbă cu noi...

Bundoiu se rânji la ei, ridicând brațele a mirare:

— Iacă, mă, cum îs de porniți! se minună în batjocură. Vasăzică n-aveți a face cu mine! Bun de tot... Poaite că vă veți mai socoti. Până mâne... poimâne...

— Ba nu ne socotim deloc până mâne, domnule strajameșter, il curmă Vasile Popa. N-avem ce ne socoti. Noi vrem o vorbă cu domnul ăla de zice că-i stăpân aici...

Hălmășenii murmurară iarăși gros:

— Așa, așa... Să vie domn- Hentea! strigară romanizând pe loc numele noului proprietar.

Bundoiu își încrucișa ochii neguroși asupra lui Vasile

Popa. II privi, mișcându-și încet fălcile și mustățile. Se vedea că-și crâșca măselele.

— Bine, mă! Așteptați! făcu dintr-odată și se întoarse în casă.

Reveni în cerdac după câteva minute. Domnul Henter Bertalan păsea alături, cu destulă neplăcere. Bogata iui experiență de viață îl învățase toate viclesugurile, dar numai în doi, cel mult în trei. N-avea bucurie de mulțime, nu fusese ales deputat, nu fusese epitrop la biserică, nu cunoștea niciun fel de glas al poporului, nici măcar al celui de un neam cu dânsul. Oftă deci și se lăsă dus de Bundoiu, în care avea încredere, văzându-l spătos și autoritar.

— Iaca, domnu- Henter! se bulbucă la oameni Bundoiu. Dați-i drumul la guri și spuneți ce vreți! N-avem vreme de pierdut. Dumnealui nu vorbește bine românește. De priceput, pricepe... Zii mă! se adresa, peste capul lui Vasile Popa, unuia dintre hălmășeni. Nu dorea să 1 recunoască pe Vasile ca prepus al oamenilor.

Vasile Popa se mișca de pe un picior pe altul și tuși, după care ridică din nou cuvânt, uitându-se o clipă înapoi ca să-și vadă ortacii.

— Domnule, noi, o samă de oameni, am rămas de pagubă. Am lucrat în parte și nu ni s-a răspuns rodul. După ce că-i puțin și am muncit ca niște robi, nu ni l-au dat nici măcar cât este.

— Asta nu-i treaba lui domn- Henter, se vârî în vorbă Bundoiu, arțăgos. Cămătarul dela Turda se înroșise puțin, dar altminteri sta neclintit pe locul său.

Vasile Popa se îndârji. Țăranii împrejur așteptau în cordați. Le simțea răsuflările lângă dânsul.

— Ți-e ușor durmtale să vorbești! îl fulgeră pe Bundoiu, ridicând pumnul. Ai purtat oamenii două luni de zile cu minciuna. Până te-ai văzut în rosturi. Acum vii să te bagi la mijloc... Dă-te-n lături și contenește!

Hălmășenii se mișcară aprinși:

— Drept zice Vasile!... Ne-ai dus cu vorba ș-am rămas de pagubă!... Noi răbdăm foame, copiii răbdă, strigau din

toate părțile. Vrem o dreptate! Ce aveți de gând cu pământul. domnule Henter?

Henter tresări, își scoase batista și se șierse neliniștit ta cehi. Ar fi dat două hectare, numai să plece din curtea asta care începea să fie foarte neplăcută. Bundoiu se jambă la oameni și-și ridică din coate nădragii. Dumnealui se purta îmbrăcat ca negustorii dela oraș.

— As+a-i altă poveste! făcu strigând cu putere. Ce se întâmplă cu pământul?!... Aicea-i buba. Dacă o luați razna, nu poate ieși decât gălăgie degeaba... Domnu- Henter mi-a spus mie așa: dacă vin sătenii pentru învoială, înștimțea-ză-i dumneata că acum fac socote'ile. Până deseară le mântui. Iar mâine dimineată să poftească să stăm de vorbă Oamenii să plece în pace la casele tor. Am eu grijă. Așa e, domrile Henter? se răsuci strajameșterul într-o lăture, cu obrazul luminat de zâmbet.

Henter Bertalan era nădușit. Pricepea bine ceea ce se vorbea, dar nu înțelegea ce urmărește Bundoiu. Poate vrea să împrăstie gloata, să-i facă lui cale slobodă. Nu era rău nici asta... Mai bine ar fi însă să dobândească răgaz. Clocea un plan, în legătură cu moșia din Hălmaș. Înclină deci din cap, zâmbind oamenilor cu bunătate:

— Igen... Igen...

Hălmașenii ascultară cu mirare, nedumeriți, vorbele blajine, pline de prietenie, ale cămătarului. Rămaseră un moment tăcuți; unii aveau gurile ușor deschise, ca și cum li s-ar fi oprit graiul. Erau obișnuiți să întâmpine sudălmi și vrăjmășie- Bunăvoința lui Henter îi încurca într-o abu rire de băutură adormitoare.

Însuși Vasile Popa era mirat și neliniștit, măcar că vorbele celor mari și tari îl umpleau de îndoială. Pătim'se la stăpâni și în alte locuri. Dar oamenii păreau a se înmuia ca moina. Isaia își arăta dinții, de parcă i-ar fi uns Henter flămânzările cu mâncare năclăită în grăsime. Zosim Oană se uita la Henter ca la sfântu- Niculaie cel cu șapte degete la mână, din icoana dela biserică. Încaltea Toma lui Frâncu și începuse să strige: „Brava, domnule!... Ve nim mâine.. Așa-i bine!... Să ne-nțelegem ca oamenii”

Bundoiu se uita cu coada ochiului la Vasile Popa. Acesta-i simți privirea și se încâ-zii la ceafă, ca pălit de vânt fierbinte. Oamenii începuseră a se mișca desrnoții.

— Stați, oameni buni! ridică glasul Vasile Popa. Stați să vedem ce și cum!!! Domnu- Henter nu ne-a spus nimic!

Dacă-i vorba de socoteli, apa: sa le Iaca așa fel. ca să ne răspundă drepturile noastre de până acum...

Isaia-și lungi obrazul. Se mira holbându-se spre Vasile. Zosim Oană clipea des, căznindu-se să priceapă: „Ia te uă, mă-.. Păi, așa e, cum zice Vasile... Am venit aici cai și ne ducem măgari. Ptiu, drăcie ca asta... Adevărat că munca din cel an nu trebuia lăsată din mâni. Iar domnul Henter nu sufla nimic despre pământ.” Zosim Oană se avântă înverșunat, ieșindu-și neașteptat din toropeală. Era om mic, îndesat și vioi.'

— Ce-i cu pământu-, domnule? Ce-i cu dreptul nostru? Noi venim și mâne dimineață, bucuroși! Dar vrem să știm mai întâi de ce venim? Să nu ne duceți cu vorba...

Printre oameni trecu ceva ca o suflare iu+e, fierbinte. Se mișcară întărâtați, uitându-se unii la alții, ca după somn. Cum dracu nu băgaseră de seamă că păteau tocmai ca în zicala ungurească: „ia nimic, apucă-l bine, să nu-ți scape...” Blăstămați mai sunt domnii ăștia...

— Ce-i cu dreptul nostru? Ce-i cu pământu-? răcniră iarăși câțiva, îmbulzindu-se în față. Ce să căutăm mâne?

Frământarea se iscase atât de repede, că domnul Henter făcu speriat un pas înapoi. Bundoiu strânse din măsele și se uită la Vasile Popa, străfulgerându-l cu o privire iute, ca un vârful de pumnal.

— Doar nu va chiamă dumnealui aici ca să vă vadă câlții de sub nas, se răsti dând cu pumnul în marginea cerdacului. De bună seamă că pentru pământ vă chiamă, urmă a striga rățoindu-se. Asta-i neobrăzare curată. E pământul vostru? Ce vă-mbulzit: ca la romană? Cărați-vă acasă și veniți mâne-.. Altminteri dați dte dracu...

Glasul și felul răstit în care vorbea Bundoiu îl loviră pe Vasi'e Popa peste obraz, ca o ploaie de scânteii.

— Dumneata să nu vorbești așa cu noi! strigă repe-

zindu-și pălăria pe ceafă. Aici nu suntem la companie să ne pui la strof1. Dă-te-n lături să vorbească domnul Henter! porunci întunecat.

Henter Bertalan își juca ochii ca o vulpe bătrână, dela unii la alții. Era lămurit pe ce lume se află. Aproape-i părea rău că a lăsat lucrurile în seama lui Bundoiu. care

' Strof - dela nemțescul „straf” - pedeapsă (N A i avea îndrăzneală destulă, dar nu prea se arăta sprinten la cap. Ridică deci mâna dreaptă în sus. zâmbi din nou și încuviință de câteva ori din cap:

— Pumunt... pumunt.. făcu către adunare. Dau la voi pumunt... Duce acasă liniștit...

Asupra hălmășenilor coborî parcă un clopot uriaș, ne văzut, de vată. Bundoiu, mirat, întoarce privirea spre Hen Ier. Fusesse gata să izbucnească crâncen, acum, zărind o brazul cămătarului, se stăpâni și-și răsuci musteața. li juca un zâmbet ciudat pe buze...

CAPITOLUL IV

Sfatul care a urmai până târziu între Henter Bertalan și Bundoiu a fost deosebit de încâlcit. Au mâncat împreună, au chemat pe domnul notar Cădariu, au rămas iarăși singuri și i-a apucat noaptea laolală. Bundoiu bea, iar Hen ter socotea. Slujitorii din curte se culcaseră devreme. Gra durile-, cu cele douăzeci și două de perechi de boi, cu unsprezece vaci și cei câțiva cai, își primiseră de cu seară tainul convenit și odihneau cufundate în tăcere. Glasuri ră gușite de câini ciobănești se încrucișau din când în când spărgând liniștea, până departe între dealuri.

Se poate bănuî că somnul n-avea ce căuta în căsuțele țăranilor hălmășeni nici acum, ^u toata îmbierea înstelată a nopții. Intrase în ei o volbură, care-i bântuia dându-le stare de friguri. Se nimerise și an mănos peste seamă, așa că nădejdlile li se împreunau de-a-dreptul cu aurul grâului, cu mătasa bogată a porumbului. Nu se pomenise de mult să răsară până și în stuful acoperișurilor flori și buruieni. Sbucniseră înverziri de sub jipii de paie așezați deasupra caselor. I

— Are să ne crească azi, mâne rapiță în cap, se mi

nunau sătenii glumind amar.

— Dacă n-are unde să ne crească în alta parte, om pur ta-o bucuros și-n păr, răspundeau alții.

În dimineața care a urmat, hălmășenii ieșiră în uliță mai mulți și parcă mai inimoși decât fuseseră cu o zi înaintea Veniră iarăși femei destule. De data asta se afla între ele și nevasta lui Isaia, pășind mărunț, cu mâinile cruce deasupra burții țuguiate. Urmaseră de cu seară sfaturi, pe ici pe colo. Care mai de care își da cu părerea c-o-să fie așa, c-o să fie altminteri. Unora nu le plăcea Vasile Popa. Prea se vâra în față. Cine l-a pus pe el să-și arate aria-gul? Domnul Henter părea om bun; te pomenești că Vasile îl supără și strică tot ce vrea dumnealui să facă-, însuși părintele Gr.gorie, aflând cele petrecute, clătinase îndoit din cap:

— Vorba dulce mult aduce, a zis sfinția sa cu seriozitate. Moșia e a aceluia pe care domnul dumnezeu l-a pus stăpân asupra ei, așa că trebuie să ne dăm cu binișorul pe lângă noul proprietar. Mucky a fost om chefliu peste seamă: și-a petrecut viața în desfrânare, nerușinându-se să aducă în casa lui muieri destrăbălate, cu care a petrecut întru desmierderea trupului...

Spunând acestea, părintele Grigorie privea oarecum întristat înaintea sa.

— Henter e omul banului, adăugă apoi vorbind despre noul stăpân. Am aflat-o și o știu. Nu-i bețiv și nu cată spre slăbiciuni și preacurvie. Ne vom înțelege deci cu dânsul ca oameni chibzuiți ce suntem, lăsându-i ce-i al lui, fără cârtire.

Alții, mai ales Zosim Oană, erau de părere că dacă nu se răstoaie Vasile Popa la dânsul, domnul Henter nici nu s-ar fi arătat la chip în fața sătenilor. L-ar fi lăsat pe Buti- doiu să-i ocărase și să-i alunge din curte.

— Măi, oameni buni - zicea Zosim - eu nu mai am astâmpăr^ îmi fojgăie'n cap vorbele care le tot sfătuim noi cu Vasile ăsta... Dacă ne muierăm ca niște cârpe, nu noate să iasă lucru bun. Ați auzit vreunul din voi să dea cineva pământ cum ar lepăda bruşul de mămăligă la câni? Eu n-

am auzit. Lasă să zică Vasile, că zice bine. El a văzut mai multe. A pătimit, l-au alungat, dar nu s-a-ntors în sat cu ochii legați... Dacă nu ridicăm noi glasul, cine sa-l ridice? Bogătanii? Povestea e că trebuie să ne înfățișăm una, cu putere... Să nu creadă Bundoiu că ne poate svârli pe poartă...

Între asemenea păreri felurite, stăruia totuși în hăimă șeni un tremur ciudat, ca înaintea marilor răscruci de viață. Se duceau la curtea boierească fiecare în felul lui: cei cu stare, râvnind spor pe nemuncite, cei săraci și necăiți căutând o pâine cu dreptate. În tulburarea minților înfierbântate mijea ca o făgăduială amețitoare nădejdea că se vor întoarce acasă gospodari cu pământ... Doar le făgaduia noul stăpân...

Domnul Henter Bertalan nu se lăsă așteptat prea mult. Ieși în cerdac alături de Bundoiu îndată ce pătrunse în casă freamătul glasurilor din curte. Porunci slujitorilor să-i aducă o masă, pentru hârtiile și registrele ce le avea în mână. Părea mai posomorit ca ieri; poate ostenea la nopții nedormite, poate grija omului hotărât să facă ispravă deplină. În schimb, Bundoiu era mai semeț și se uita pe deasupra oamenilor ca peste nimic. Zărind pe părintele Grigorie, îi striga cu obraz înveselit: „Plecăciune părinte!” Se înclină apoi spre urechea lui Henter și-i șopti ceva. Acesta căută îndată din priviri pe preot și-l pofti pe cerdac, arătând scaunul de lângă el.

Vasite Popa aștepta tăcut. Privirile-i umblau neliniștite asupra hălmășenilor, vădind încordare.

După un sfat destul de lung, părintele Grigorie se lăsă înduplecat să tâlmăcească dânsul dorința domnului Henter. Adevărat că sfinția sa se lăsase convins oarecum a-nevoie. Băgase de seamă că Bundoiu ar fi poftit să-și arate el în acel ceas mărirea și puterea. Iar Bundoiu, cu toată firea lui hapsână, care nu-i plăcea părintelui, îi era de folos ca om bogat și fruntaș al satului. N-ar fi vrut să-l supere. Domnul Henter se dovedea însă om înțelept și știa din auzite că domnii români obișnuiesc să strige la adunări: „preoți cu crucea în frunte”. Simțul încercat al

părintelui Grigorie prinse chibzuiala cămătarului și nările-i aduimecară miros de dobândă neașteptată. Hotărî deci să facă slujba de tâlmaci.

— Iubiților mei hălmășeni - începu cu glas cucernic - noul nostru proprietar mă îndatorează unei vestiri plăcute. Îndeplinesc cu bucurie solia pe care domnia-sa, aflându-se aici de față, mi-a încredințat-o spre a v-o împărtășise făcuse în curte tăcere adâncă, străbătută de o sin gură suflare.

— Domnul Henter Bertalan - continuă preotul ridicându-și glasul - ne dă spre știință că pune în vânzare parte din moșia sa, câteva sute de jugăre...

Inimile hălmășenilor se cutremurară ca lovite de ciocan. Sângele le năvăli în cap. Amețiră în clipă cu toții, apoi se treziră osteniți, ca după ridicare din leșin. „Ce-a spus părintele? Ce se vinde? Câte jugăre? Cine le cumpără?” Gândurile li se încrucișau fulgerând'u-i.

Vasile Popa se îngălbeni ușor. Va să zică moșia se vinde... Le fuge dinaintea ochilor, ca o vedenie. At:âta putu înțelege... își înălță fruntea, deschizând gura să facă o întrebare, când părintele Grigorie ridică iarăși cuvânt bine rostuit:

— Ținând în seamă slabele noastre puteri, domnul Henter va pune în vânzare parcele de câte un jugăr, două, de pământ, cu plata în rate lungi, care se pot împlini prin bucate, după fiecare recoltă... Domnia sa săvârșește faptă mare, aș putea zice, istorică, dragii mei creștini.—. Înțelegem că ar fi avut prilej să vândă altora moșia, pe bani buni, căci cererile .nu i-au lipsit... Dar ascultând poruncile inimii sale, a ales calea cea dreaptă, pentru care domnul dumnezeu îl va împărtăși din milelfe cerului...

Simțămintele hălmășenilor trecură în stare de cumpănire... Un jugăr... două... Plată în rate... Da... asta ar iner ge... Ar merge bine. Se ridica în ei, treptat, curajul... Începură chiar să zâmbească unii către alții... „Auzi, mă Ioane?” „Aud. vecine...” Dela curaj trecură la însuflețire, destul de grăbiți. Zosim Oană se apropie de Vasile Popa:

— Ce zici, Vasile? Ai priceput cum vine?

— Nu, făcu Vasile Popa întunecat... Anisia, nevastă-sa, se vârâse lângă dânsul:

— Asta-i vânzare pe datorie, murmură în felul ei potolit. Datoria-i ca lepra. Nu te mai cureți de ea... Zvonul dimprejur era din ce în ce mai puternic, așa că Vasile Popa fu copleșit de glasuri.

— Trăiască dutnnu- Henter! Ura! Țsta om, zic și eu... se auzea din toate părțile, în timp ce grosul oamenilor da buzna sub cerdac

— Trebuie să chibzuim o țără, strigă și se răsuca Vasile Popa în mijlocul îngrămădirii. Era tulburat. Dorea vorbă limpede: Stați, oameni buni! Graba nu i bună! Stați să judecăm'

— Ce fel de judecată? strinară câțiva arțagoși. Ia mai lasă și tu ocoșagurile¹! Domnule! se svârcoai Toma lui Frâncu înaintând sub cerdac și vârându-se în față. Fă bim mai spune-ne odata.. Vrem sa pricepem cum vine socoteala... Ne vindeți pământ?

Toma avea uneori limbariță și-i plăcea să fie socotit om deștept. Afară de asta, ocolea dela o vreme vrajba, ca unul care dorea să trăiască liniștit la casa lui.

Părintele Grigorie zâmbi luminat la chip, întocmai cum zâmbesc prorocii. Bundoiiul rânji ca de obicei. Henter Bertalan începuse a gusta obșteasca însuflețire care-l împresura:

— Igen, igen, întări bucuros, către Toma. Vindem..

— Și nu ne ceri banii? întrebă iarăși Toma, cu voce înaltă, subțiată de emoție.

Henter clătină din cap de două ori:

— Nu cere bani. .

Atunci Toma-și trânti pălăria de pământ și se izbi în Zosim Oană.

— Auzi, mă? răcni cutremurat de bucurie. Ne dă pământ! Oameni buni! se năousti într-alții. Pășim în rând cu lumea! Trăiască domnu- Henter!

Toma slobozi chiuit prelung și se uită la cer. Barba-i

¹ Ocoșag — cumințenie — vorba se folosește când cineva „face pe deșteptul” (N.A.)

tremura. Obrazu-i era învăluit în lumină. Hălmășenii își pierduseră cumpătul.

La mijloc, Vasile Popa se uita în golf Nevastă-sa îl privea cu buzele ușor țuguiate. Era cuprinsă; și ea de îndoieli. Te pomenești că au dreptate oamenii să se bucure.. Doamne, ce-ar mai fi...

Părintele Grigorie îmbrățișă pe domnul Henter, apoi binecuvânta poporul, slăvind pe dumnezeu. Se părea că satul Hălmaș intră într-o viață nouă, trecând pragul raiului pe umerii cămătarului, ai lui Buridoiu și ai sfinției sale

În ziua cand părintele Grigorie a vestit de pe cerdacul casei cum ca noul proprietar vinde pământ fără bani, a fost frământare bucuroasă cum nu se mai pomenise! în Hălmaș, de când e lumea lume. Orice s-ar fi petrecut după aceea, trebuia să treacă prin apele acestei bucurii obștești și să primească înfățișare nouă. Așa s-a și întâmplat, pentru că nebuniile își au legile lor, întocmai ca și înțelepciunile.

Urmând sfat între domnii de pe cerdac și între poporul de jos, au trecut în față, lângă Toma lui Frâncu, gospodarii Ion Vraștie și Nița Blejdea, oameni cu stare bunicică, doritori de pricopseală, buni de gură și iuți de minte. Nu doreau să lase mai departe, la îndemâna sărăntocului de Toma, prilejul care le făgăduia lor să ajungă în rând cu Bundoiu și cu ceilalți să+eni bogați. Mirosea a negustorie care nu era de nasul argaților și al1 pâlmașilor.

Vasile Popa fu lepădat din coate, încolo, între sătenii săi aci, să nu încurce treaba. Zosim Oană asuda suduind Dacă se îndeseau lângă Bundoiu unii ca Vraștie și Blejdea, noroc bun. Iarăși se adunau bogătașii ca lăcustele...

Bundoiu băga de seamă mișcarea și se bucură. Se bucură și părintele Grigorie, care, cu toate părerile potrivnice ale unora și chiar ale preotesei sale, era destul de isteț și-și avea meșteșugurile lui.

— Acum ce facem? se grăbi Toma lui Frâncu să întrebe, lungindu-și gâtul. Nu-i venea la socoteală impresu-

rarea de către- cei înstăriți. Noi suntem gata, domnule! strigă răgușit.

„Ba bine că nu-ți fi, cugetă părintele Grigorie în și-sinea sa. Pământ fără bani... Asemenea pomană cine dracu a mai văzut.”

Bundoiu trecu în latura sfinției sale ca să de-a lămuriri. Venise rândul lui, trebuind să-și arate puterea și priceperea. Vederea bogătanilor de sub cerdac îi dădu curaj. Lasă că și între cei săraci observase destui care se uitau cu ochii ieșiți din orbite la domnul Henter, așteptând să le cadă mana. Bundoiu era deci învăluit în lumina unei bucurii tari. Părea arhanghelul coborât lângă fecioara Maria, spre a o vesM că a rămas însărcinată prin pogorârea duhului sfânt. Tot așa cum hălmășenM deveneau proprietari de pământ fără bani, Bundoiu fi:nd arhanghelul! bine vestitor.

Domnul Henter continua să zâmbească oarecum stingher. Avea și dumnealui cap destul de mare, obraz filcos și ochi foaPe neliniștiți. Se vedea că se reazimă temeinic pe el însuși, poate mai puțin din cauza deșteptăciunii sale și mai mult d: n pricina prostiei altora...

— Acum, că ați aflat ce ați vrut, stați o țără pe loc, strigă Bundoiu cu glas poruncitor Treburile astea nu se fac cum gândește unul ori altul... Au și ele socoteala lor F vremea secerișului...

Hălmășenii ascultau cu gurile cascaTe. Le era sete, din cauza arșițelor care ss întâlneau într-ânșii: cea de afară cu cea dinăuntru. Toma lui Frâncu înghiți odată în sec, de-l auzi și Vraștie. Cum adică secerișul? Nu-i vorbă, mulți din tre ei stăpâneau un petec de loc. Unii semănaserăi grâu, alții orz, alții cânepă, ori porumb. În șase-șapte ceasuri is prăveau lucrarea culesului, legănându-se de șale, ca în trăsură. Rostul lor de bază era munca pe moșia lui Iklody. Fie că lucrau în parte, fie că erau slugi, cu tocmeală, acuma toate urmau să cadă în baltă. Să le dea domnul Flenter pogoanele făgăduite și se va duce fiecare să s-apuce de treabă.. Cine știe ce ispravă nu va ieși nici din două, trei jugăre, dar vorba e că, fiind oameni cumpătați,

se vor descurca și cu puțin.

Tema lui Frâncu stăruia să dorească cu or'ce preț pământ. De ce să-și facă iarăși mendrele bogătașii? Ce dracu? Cată să vie odată și ceasul sărăcimii satului. Numai să-n- tindă mâna ș: să-l apuce. . Răspunse deci cu îndărătnicie.

— Asta-i chiar bine, domnule... Ne vedem de rosturi numaidecât... Secerăm și adunăm bucatele... Dați-ne îndreptările la mână. Noi plecăm mintenaș pe hotar...

Cei din cerdac se uitară unii la alții, înfățișând uimire și îngăduință.

Părintele Grigorie^nu se putu stăpâni să nu cuvânteze:

— Mi-e a mirare, frate Toma, ascultând cele ce spui dumneata. Iarăși mă-ntorc și zic că, fiind om sărman, nu ai de unde cunoaște rânduielile Oare așa se fac treburile între oameni chibzuiți? Cuget că chiar dac-ar cumpăra cineva un pe'ec de pământ de1 a aHcineva, încă-i trebuie oarecare vreme să cerceteze, să cumpănească, să întocmească hârtii, câte și de toate. D-apoi când e vorba de o inoșie și de un sat! Eu nu mă amestec în socoteală, dar trebuie să judec, ca să nu supărăm pe domnul Flenter, care și-a arătat pe față bunătatea... Lasă dumneata, fra-e Toma, să vorbească alții, care cunosc și pricep agoniseala.

Cuvintele părintelui Grignrie căzură ca o ploaie iute, asupra pajiștii încinse. Aduseră puțină răcorire, dar nu destulă. Blejdea socoti că a venit vremea să împingă la o parte pe Torna. Acesta pricepu rușinat că îndărătnicia lui cădea jos. Se trase pe margine plin de năduf și adânc

2P

nedumerit. S-ar fi rățoit, dar după vorbele mieroase cu care ieșise mai înainte la cuvânt nu-i venea fe îndemână.

— Înțelegem noi toate, domnule părinte, făcu Blejdea cu ifos. Așa e, domnule Henter! Așa e, domnule Bundoiu, cum zice sfinția sa! Își întări părerea, uitându-se și la unul și la celălalt. Toma ăsta se avântăi ca un cal chior în ham... Spuneți-ne, domnule, cum vreți să tocmiți lucrurile, ca să

dim noi cei care avem rosturi și sântem gospodari, adăugă îngâmfat. Dacă-i vorba de pământ, apoi mai întâi venim noi la rând... Avem vite și unelte...

— Așa, așa... încuviințară unii dimprejur, susținând cuvintele înțelepte ale lui Blejdea.

Grosul țăranilor grămădiți în curte așteptau încremenit?. Pe obrazele supte, vorbele de sub cerdac sfichiuiiau ca niște plesne de bici.

Atunci ridică iarăși cuvânt Bundoiu, având degetele deba mâna stângă resfirate, ca să poa[^]ă număra:

— Apoi, socoteala vine așa, începu înălțând fruntea și punându-și, i degetul arătător dela mâna dreaptă pe degetul cel gros dela mâna stângă. Mai întâi și mai întâi: sece- rea și culesul rodului merge ca și până acum... Până după culesul porumbului, muncește fiecare unde e tocrrfit, încă de acum un an. Bucatele din toamna asta îs ale domnului Henter, dându-se celior care lucră în parte, una diri patru. Al doilea: are să vie în sat domnul avocat să caute numerele la cadastru și să arate parcelele. Al treilea: pământul nu-i la fel și nu-i într-o bucată. Doar știți, colo--, șaizeci de jugăre, colo treizeci și cinci, dincolo cincisprezece, așa cum se află. Al patrulea: domnul Henter ține două sute de jugăre pentru dumnealui și vinde aproape șase sute. Al cincilea: „Ăsta-i omu', ăsta-i locu". Al șaselea plata se face în bucate, cu dobândă, din an în an. Bani știu că n-aveți, se rânji cătr'e hălmășeni. Contractele le iscălim când vine domnu-notar public. Cine nu plătește în șase ani, pierde locurile. Cine nu dă rata la vreme, plătește dobândă la întârziere. Dacă n-ajung bucatele, împliniți cu bani. Dacă nu vreți să dați cereale, dați bani, \ sta e.

Atâtea a spus Bundoiu, că hălmășenâi s-au zăpâc't. Stăteau fără suflare, ascultând și primind în cap, ca pe niște lovituri, toate câte le zicea: o sută, șapte sute, dobândă, rate[^] șase ani, dracu să se mai descurce dintr-odată. Pc tei mai mulți îi mușca un fel de neliniște, ca o trezire dintr-un vis frumos. Dar erau atât de legați de gândul că vor avea pământ, încât luptau cu îndărătnicie să-

și păstreze închipuirile.

Însuși Blejdea era puțin încurcat. I se năzărise că norocul nu-i chiar așa într-aurit precum s-ar fi așteptat.

— N-o fi greu, domnule? întrebă, făcând semn cu mâna să înceteze frământarea din jurul lui.

— Ce să; fie greu? se răsti Bundoiu. Tu n-ai a te plânge, Blejdo. Cei care aveți oleacă de avere cădteți la altă socoteală. La voi domnul Henter află garanție destulă. Așa că

Atunci se strecură lângă Blejdea, chiar sub cerdac, văduva vizitiului Sándor Istók. Alături, se vedea făptura înaltă, voinică, a feciorului ei, Imre. Oamenii priviră mirați femeia cu năframă neagră pe cap. Cei din cerdac își îndreptară deasemeni ochii asupra ei. Se lăsă o tăcere ciudată în curte. Bundoiu se întunecă mai mult.

— Ce vrei? strigă arțăgos spre femeie.

Văduva vizitiului răspunse cu glasul învăluit:

— Asta, ce vreți dumneavoastră, nu se poate. Eu am socotit cu băiatul... După ce mi-ați omorât omul, acum ne împingeți pe toți în datorii. Dați-ne pământ în parte...

Bundoiu nu se mai putu stăpâni:

— Te-a poftit cineva să vii aici? Du-te și-ți caută* omul La Iklody, în casa de nebuni! Domnul Henter n-are a face cu voi! S-a cărat Iklody din sat. Vă puteți căra și voi! Ce mai vreți în Hălmaș?

Adevărat, bombăni mârflor Blejdea. S-a dus tartorul unguresc, ducă-se dracului și ăștia!

— Domnul Henter nu-i ungar? întrebă văduva.

În cerdac se stârni mișcare neplăcută. Henter se încruntă spăimântat. Numai la asta nu se gândise- Nici nu-l interesase vreodată de ce neam e. Vorbea ungurește, dar tatăl lui spunea că ar fi de origine șvabi. Mamă-sa îi spusese că-s polonezi ori ruteni. Nici habar n-avea

Părintele Grigorie interveni cu năduf:

— Nouă ne trebuiesc oameni supuși și cu frica lui dumnezeu - zise legănând vorbele. Înțelegea că-i face un serviciu de preț domnului Henter și-și da seama că va binemerita răsplată. Domnul Henter poate să fie sau să nu

fie ungur - continua blajin —dar dânsul ține pânea și cuțitul în mâinile sale. E om bun și drept. Așa că, dumneavoastră, care v-ați pripășit în Hălmaș pe vremea lui Iklody, ar trebui să veniți cu umilință. Dacă nu puteți veni cu umilință, să vă duceți unde vă va sfă*ui dumnezeu...

— Avem și noi dreptul să trăim aici, strigă Imre. Dumneata încă ai venit în Hălmaș dintr-altă parte!

— He-he! râse în silă părintele Grigorie, apucând de braț pe Henter și înlăturând cu ceala-tă mână pe Bundoiu, rare cercase să intre în vorbă. Așa este, băiete! Văd însă că pe cât ești de tânăr, pe atâta de necugetat. Eu trăesc supus și-mi văd de treburile mele... Voi, însă, veniți cu mare glas... Ca și cum țara asta ar fi, mă rog, un sat fără câni... Mai bine să vă gândiți că-s vremuri grele și ne împresoară primejdii... Majestatea sa și înaltul guvern ne cer tuturora supunere. Ori că suntem unguri, ori români. Ori că ne-am născut în Hălmaș, ori că am venit dintr-alte părți. Poate ne vor cere și jertfa vieții... Lăsați dară flea curile la o parte și cățați-vă de necazurile voastre, ascultând de cei mari...

Vasile Popa se smunci din loc și ieși iarăși în fața. Se vedea că nu-i arde de glumă. În ochi îi pâlpâia mânia

— Asta-i zăpăceală care nu s-a mai pomenit! strigă re-pezuindu-se înainte. Cămașa-: era desfăcută. I se vedea pieptul ars de soare, ca o boltitură de aramă. Părintele se simți ca lovit de o palmă peste obraz. Bundoiu-și strân se pumnii și se aplecă peste parmalâc, vânăt de mânie:

— Ce Set de zăpăceală, mă? răcni înverșunat la Vasile. Ce fel de zăpăceală? îndrăznești să-l înfrunți ne dorrvaul Henter? Tu, care îmbeți oamenii cu apă chioară? Dă-le tu pământ la ăștia, ticălosule! Te-ai sminț la cap hoinărind prin Turda! Hai, domnule Henter, și lasă-i în pace. Cu hăl- mășenii să nu-ți faci de lucru... Ți am mai spus-o...

În acel moment pași aprig lângă Blejdea, Ion Vraștie, bărbat mândru, cu opt hectare de pământ, pe care ar fi ooftit să le rotunjească. Dete la o parte cu brațul pe Blejdea, ținându-l totuși aproape de dânsul. Pe Vasile Popa nu-l atinse, dar ieși înaintea lui și-l lăsă la spate.

— Eu zic așa, domnule - strigă cu glas înalt — cui îi place bine, cui nu, n-are decât.. Nu ne privește pe noi ce s-alege din unii ori din alții. Să ne scriem pe listă la dumneata, domnule Bundoiu... Ori la domnu- părinte... Noi vrem să cumpărăm pământ..

Z2

35

Părintele Grigorie tresări și făcu un gest de împotrivire. Nu-i venea la socoteală vrajba. Ar fi vrut să se retragă... Se îngroașe gluma. Vasile Popa-i acoperi glasul lui Vraștie:

— Asta-i zăpăceală și hoție! De unde să plătească oamenii săraci rate și dobânzi în fiecare an? De unde să mai dea și dobândă? Un jugăr de loc face... patru sute... Scoți de pe el cinci saci de bucate, dacă-i anul bun... În șase ani, treizeci de saci.. Văd că iarăși se adună lipitorile. Vreți să ne vârați într-altă foamete? Blejdea și cu Vraștie au alte socoteli? Ce fel de socoteli sunt alea? O-morâți oamenii și vă bateți joc de cei care rămân în lume?

— Cine ești tu, mă, să faci judecată domnului Henter? muți Bundoiu. Cum îndrăznești să ne zici lipitori? Dumnezeii tăi de golan!

În curte se iscă numaidecât vălmășală. Vraștie se răsuci spre Vasile Popa și-l îmbrânci în lături. Blejdea îi sări într-ajutor. Săriră' și alții. Se uitau mânioși și-l împingeau încolo, spre fund. Vasile Popa se smulse svârcolindu-se. Striga la Henter și la Bundoiu Veniră lângă el Zosim Oană, cu Isaia, cu Sándor Imre, veniră vreo zece-cincisprezece inși, se vârî printre ei și Anisia. Bundoiu cobori năprasnic de pe cerdac Pășea grăbit, îndesat, având fălcile strânse și fixând întunecat, ca în vârfuri de piroane, pe Vasile Popa. Părintele Grigorie încercă o slabă stăruință:

— Domnule Bundoiu... nu te supăra...

Henter Bertalan se uita ascuțit în dreapta și-n stânga, apoi se întoarse, adunându-și grăbit hârtiile de pe masă:

— Să mergem în casă, domnule părinte, zise pe

ungurește. Preotul se urni sprinten și-l urmă ca o umbră.

Ajungând la Vasile Popa, Bundoiu îi repezi mâna-n grumaz. Se năpustise de pe ultima treaptă a cerdacului, cu fruntea aplecată ca un bivol. Vasile Popa se clătină gata să cadă. Anisia, vârâtă la mijloc, strigă îngrozită:

— Săriți, oameni buni, că-l omoară!

Vasile se smunci din stânsoarea lui Bundoiu, lăsându-și jumătatea dreaptă a cămășii în mâinile lui.

— Pustiește-te de aici! răcni înfundat Bundoiu, Dumnezeii și precista mă-ti! împinse pe Anisia cu putere în lături. Femeia se lovi de văduva vizitiului, pe care o aduseseră păcatele tocmai în mijlocul vălmășagului. Căzură amândouă, dând strigăte de spaimă. Vasile se izbi cu capul în pieptul lui Bundoiu. Imre, vazându-ș mama în pulbere, scoase briceagul dela cingătoare. Era galben, cu ochii încinși. Zeci de brațe se întindeau acum din toate părțile, cuprinzând pe cei dela mijloc ca într-un brâu. Muierile fură ajutate să se ridice. Anisia se svârcoli iarăși, căutând sa pătrundă la Vasilie, dar nu putu străbate prin cercul brațelor. Oamenii strigau: „Stați, mă! Oprește-te, domnule Bun- doiu! Astâmpără-te, Vasile!”

Sus, Ta fereastră, se zărea barba părintelui Grigorie, lipită de geam. Se vedea și capul cât un bostan al domnului Henter.

— Să iasă afară din curte! porunci Bundoiu, svârcolindu-se între cei care-l țineau cu destulă fereală, ca să nu se supere pe ei. Sa se pustuasca de aici, dumnezeii lui de golan!

Vasile Popa se desfăcu încet, cu încredere liniștită, din strânsoare. Cei dimprejur îi simțiră stăpânirea de sine. 11 dădură drumul, proptindu-l între umeri. Își căută din ochi nevasta și-i întâlni privirea. Anisia era îmbujorată la față, buzele carnoase, arcuite frumos, îi tremurau. Vasile întoarse ochii spre Bundoiu, care-și răcnea poruncile, având spumă în colțul gurii:

— Nu mai înjura, tâlhăriile! mugi, deschizându-și anevoie fălcile. Văd că Vraștie vrea să se căpătuiască... Cu dumneata, domnul strajameșter, că să mai am eu o vorbă în

lumea asta... 4

Se răsuca încet printre oameni. Aceștia-i făcură loc, dându-și loc la o parte, cu inimile înnegrite.

— Te-aștept!... Precista cui te-a-nchinat! se îndârji iarăși Bundoiu, slobozindu-se și el din strâmtorare și svârbind cu scârbă petecul de cămașă pe care-l ținea strâns în pumn. Hai, nu mai căscați gurile degeaba! se ră-foi la hălmășeni. Mă Vraștie! Să-mi aduci mâne dimineață lista... Țștia nu-s făcuți să fie stăpâni! adăugă cu dispreț, urcând grăbit treptele cerdacului...

CAPITOLUL V

F loiaia continua să cadă în răstimpuri potrivite, noaptea. Venea parcă chemată înadins, după ce liniștea se așeza deplin asupra satului, după ce stelele cînfloreau ceasul de șoaptă al flăcăilor, la porțile. Dimineața cerul era iarăși senin, iar aerul încărcat de proștețimea înnoitoare a vieții aștepta săgețile soarelui ca să-l străpungă și să-i dea puterea de cuviință, spre a o răsfărînge asupra pământului.

Cățiva hălmășeni, având pe Vraștie și pe Blejdea în frunte, cercetară după două zile, pe inserat, casa Hui Bundoiu, aducând vorba pe departe, că așa și pe dincolo, n-ar fi totuși cu cale, ca ei, oameni cu oarecare stare, să rămâie de pagubă cu datoriile pe care le are față de dâșii ne bunul de Iklody, pentru căraușile făcute, și cu rodul în parte. Alceva-i cu argații. Treaba lor, descurce-se cum vor putea.

— V-am spus să lăsați astea, le-a zis necăjit Bundoiu. Domnu- Henter nu răspunde pentru Mucky. E la mintea omului. Acuma sânt áltete de făcut. Ce are cățeaua cu pourceaua? Vreți să ni se suie în cap toți sărăntocii să-i despăgubim și pe ei? Au să se stârnească și ungurii ăștia... Lasă că am eu grijă de voi...

— Vasile Popa și Zosim Oană s-au dus la Turda, întră în vorbă Blejdea. Te pomenești că cer judecată..-

Bundoiu rămase o clipă tulburat:

— La judecată? De asta n-am nicio grijă. Cine știe ce pune la cale, adăugă într-o fulgerare de mânie. He, he - se rânji crâncen - cu Vasile Popa o să mai avem de furcă...

Făcu doi pași prin odaie, apoi pufni: îl întărc eu într-o zi~

— Vorba e să nu ne-nfundăm noi, reveni la cuvânt Blei- dea. La toamnă cată să arăm. Apoi să facem semănături și pe locurile care le avem noi și pe cele ce le luăm dela domnu- Henter. Trebuie să cărăm gunoi... La primăvară iarăși arat, iarăși semănat. O g~oază de muncă și de cheltuială...

Bundoiu-l liniști cu încredințare hotărâtă:

— Ne-am gândit la toate, măi, oameni buni. Deschid aici la mine catastif pentru boi de jug și pentru pluguri. Gunoi e destul la curte... Veniți și luați boii cu plugurile, dacă nu prididiți cu alle voastre. Ne tocmim și vă scriu în registru. Nu vă cer banii acum. Îi răspundeți în bucate, la anu...

— Păi la anu- trebuie să dăim și din prețul locurilor!

— De bună seamă că o să dați...

Blejdea stupi într-o lăture. Îi strâneau parcă și încălțările.

— Cam încurcată socoteală, răspunse necăjit. Dacă nu ne-ajun gem?

— Dacă nu vă ajungeți, cereți amânare. Aveți vreme, șase ani... În șase ani... ehei... cine știe... Plătiți acolo un fleac de dobândă și scăpați.

— Zici că ne dai și gunoi? întrebă Vraștie hotărât.

— Cum să nu dau, mă? se foi Bundoiu. Doar n-o să-l mănânc eu ori domnu- Henter! Am aici registrul. Scriu în el: cutare și cutare, atâtea care de gunoi. Pliata în bucate la domnu- Henter ori la mine... Cele două sute de jugăre ale dumnealui și cele treizeci care le-am luat eu, încă trebuiesc muncite... Veniți cu vitele și cu uneltele voastre la lucru. Cine să le muncească? N-avem să aducem aici oameni străini. Tot voi câștigați o pâine... Din ăștia, ai lui Vasile Popa, s-au rupt douăzeci și doi de inși să cumpere pământ. Îi punem la treabă cu palma. Ceilalți, să nu s-arate prin preajmă că asmut câinii pe ei... Aud că Vasile Popa vrea să-i facă cu grămada cărămidari...

Vraștie bău cu înghițituri sgomotoase o cană de apă, se șterse cu mâneca la gură, apoi vorbi sticlinau-și ochii,

către Bundoiu. Cei de față surâdeau în doi peri.

— Gărgăuni vechi! făcu arătând un fel de scârbă. De ani de zile, când s-a-ntors dela Turda, Vasile Popa își belește ochii spre râpile din Valea Caprii... Pământ bun Dintre cărămidă. Spune mereu că pânea hălmășenilor e pe moșia boierească, dar și în râpile acelea... Cică și moșia și râpile s-ar cuveni oamenilor. Despre partea moșiei s-a ars...

Bundoiu trânti pumnul îji masă:

— I-arăt eu pâne și moșie, precista cui I-a-nchinat de smintit!... Nu i-a ajuns ce-a pățit la Turda?... I-a trebuit să se vâre între lucrătorii ăia dela fabrică. Să iasă pe uliți și să strige împotriva stăpânului care-l miiuia? Asta-i om? La ocnă, să taie sare, ,nu să-ncurce mințile altora!

— D-apoi ce-a căutat a și găsit, răspunse gros, cu artag, B'ejdea. S'a-ntors pe nevrute în sat. Dacă s-a-ntors, ai văzut cum a început să-și arate colții!... Dă-l dracului, n-are decât să și-i arate. Ducă-se-n râpi la cărămizi... Treabă de țigani...

— Râpile alea nu-s ale llui, înălță glasul Bundoiu, care ascultase parcai dus pe gânduri părerile lui Blejdea despre cărămizi. Am să ma sfătuesc eu cu notarul Dacă e vorba de cărămizi, apoi... vom vedea noi... Să lăsăm asta... începând de mâine, întocmim planul d'e împărțeală. Duceți-vă acasă acum. Am treabă... Adică, stai... Tu, Blejdeo, Vraștie și Mocanu, mai rămâneți oleacă... Voi cunoașteți bine hotarul

Hălmășenii care veniseră cu Vraștie, cu Blejdea și cu Mocanu înțelesesă că norocul căzut asupra lor părea a fi oarecum împresurat de măracini. Nu le plăcea că Bundoiu rămâne să stea de vorbă cu cei trei, în lipsa lor. Totuși, apucând pe calea cumpărării de pământ, aflau nădejde în lungimea celor șase ani, care vor aduce deslegări neprevăzute. Se bucurau visând bogăție fără plată. Plecară dela Bundoiu, lăsând cu destulă îndoială pe cei din casă în taina ușilor închise.

Bundoiu porunci să se aducă brânză, ceapă și un ulcior de vin.

— Ședeți! îi pofti pe prietenii săi la masă.

Obrazul lui Vraștie, lung, cu nas subțire, ascuțit, cu înfățișare vicleană, părea de ceară. Lacom de avere, își cam trăgea bucătura dela gură, înfulecând în schimb cu nesaț la nunți, la îngropăciuni și la rubedenii Ochii-i jucau, apoși, mici, ca la o sălbăticiune hămesită. Blejdea, puhav, știrb, fălos, se îmbrăca tinerește, purtând cămăși înflorate ca unul care avea patima femeilor. Mucanu părea om chibzuit. Se gândea cu fruntea încrețită, făcea socoteli

n

cu creionul, cunoscând învățătură de carte dela aică-său, care fusese cârciumar.

— Bine că ne-ai oprit, domnule Bundoiu, zise Mocanu încet, în vreme ce Vraștie întinsese o ghiară de uliu spre farfuria cu brânză. Eu pricep multe și pofteam să vorbesc cu dumneata Noi, cu fratele Vraștie, cu Blejdea, cu Țâr nea și încă cinei-șase, care stăm pe lângă dumneata, suntem oameni cu judecată-.. Avem interese cam pe o potrivă...

Bundoiu îl asculta cu zâmbet în care se amesteca o fluturare de bat|ocură.

— Mai întâi să vă spun eu ce am de spus, îl întrerupse pe Mocanu vorbind apăsător. După ce vă voi spune, stau și aștept să văd ce vreți să ziceți...

— Nu i chiar așa, se vârî Vraștie în discuție, mol-făind.

— Cum nu-t așa? se încruntă Bundoiu.

— Adică, dumneata esti cu .noi, și bine faci că ești, urmă Vraștie ocolind ochii lui Bundoiu. Adevărat că și noi sântem cu dumneata. De poruncit însă nouă să nu ne poruncești. Noi am priceput cum vine cu vânzarea pământului. Am dat zor printre oameni și i-am înduplecat. Vin la cumpărare dintre-ai noștri, câți vrei și câți nu vrei. Dimre sărăntocii lui Vasile Popa încă am rupt câți am putut... L-am rupt și pe Toma Frâncu, carc-i prieten cu Vasile. Vor lucra pământul de pomană... De unde să plătească prețul de cumpărare? Nici noi, care avem câte ceva. nu putem plăti câte trebuesc plătite... Așa că te poftim, domnule Bundoiu, să ne spui ce ai de gând cu noi..

Altminteri...

Eundoiu-și svârli scaunul de sub el:

— Astea-s și vorbele tale, Blejdeo? se holbă cătrănit.

Blejdea se înnecase cu o înghițitură de brânză Bău și o trimise la vale:

— Astea! făcu cu glas de clapon.

— Și ale dumitaâe? se întoarse Bundoiu spre Mocanu.

— Și ale mele! încuviință Mocanu rozând capătul creionului.. Nu se atinsese de brânză.

— Eun de tot, răsuflă adânc Bundoiu. Văd că vi s-a ridicat lăcomia la cap. Am vrut să vă fac o propunere, ca om cinstit ce mă aflu. Câșt-g eu, să câștigați și voi. Dacă-i așa, pace bună. Ușa-i deschisă. Mie nu-mi trebuesc astfel de ortaci la negustorie. Rup hârtiile și-i spui lui Henter:

Dă, domnule, moșia în parte la sărăntoci. Aia-ți dau trei părți din patru și tac ca râme'e...

— Nu cred că tac, observă încet Mocanu.

— Nu tac? urlă Bundoiu. Apoi voi cugetați că eu nu le știu vâri pumnul în gură? V-ați spăriat de Vasile Popa și de Zosim Oană? Lăsaț'-mă în pace și ducețivă unde vreți... Nu mai fac nimic.—.

Bundoiu se plimba încruntat prin odaie, călcând îndesat. Din când în când pufnea: Aștia-s oameni? Poftim, cu cine să rnă-ncurc!" Se opri dintr-odată și izbi cu pumnul în masă:

Mă, cu mine nu merge curii credeți voi. Eu am avere, nu glumă. Am oameni și trecere unde nu gândiți. Dacă vreau așa, fac așa, dacă vreau altfel, fac altfel. Ați priceput? JVl-am bizuit pe voi și l-am încurcat pe Henter. Văd că vreți să trageți acuma șapte piei de pe mine. Căutați vă altul! Cum l-am încurcat, așa-l descurc. Nu se mai facp nicio vânzare. Am vrut să vă spun că voi trei nu veți plăti decât pe jumătate... Vă vin cele două jugare aproape grais... Dacă umblați cu șoalda, s-a isprăvit...

— În schimb, ceilalți vor munci și-și vor da rodul întreg în pr<rtș și în dobândă, zise sec, dar cu oarecare teamă, Mocanu. Așa că domnul Henter are la îndemână

timp de șase ani o sută de iobagi. Dună șase ani își ia pământul înapoi. Nimeni nu-l va putea plăti...

— Voi rămâneți însă cu p. goanele! izbucni cu răutate Bundom. Câte trei de cap. Nu-i glumă. Le poate pune cruce domnul Henter-. Ce-a intrat pe mâna voastră e bun intrat...

— Merităm, după cât ne ostenim, zise răgușit Blejdea, care asudase spăimântat de mânia lui Bundoiu. Nu trebuie să te superi, adăugă îndată blajin. Așa e, mă Vraștie? Ne putem Vițelege ca oamenii...

Sfatul continuă până târziu, potolindu se treptat. La o vreme, Bundoiu încheie întunecat.

— Prea multă poveste nu-i bună. Tineți-vă gurile și dați după treabă. În ziua de Sânpetru vine la Hălmaș domnu- Henter. Vedeți u țără să nu iasă vreunul Ha iveală cu cine știe ce prostii... Lacem o leacă de petrecere... Îi chemăm pe toți... Acum, duceți-vă și lăsați toate în seama mea... Apoi - schimbă vorba dintr-odată - să nu uitați că dacă o fi ceva cu războiul de care se aude eu sunt strajameșterul Bundoiu... Veniți sub mâna mea...

Plugarii săraci din Hălmaș ajunseră la fundătură peste seamă de grea. În zilele următoare, Bundoiu se grăbi să pună în lucrare planurile domnului Henter și unele socoteli personale de-alc lui, care-i străfulgeraseră mintea de când sta de vorbă cu Vraștje, cu Blejdea și Mocanu. În seara de Vineri, în căsuța lui Vasile Popa intrau unul câte unul hălmașeni necăjiți, dând binețe, care cu sfială, care cu un fel de hotărâre străbătută de suflul răscrucilor vieții. Anisia se neliniștea neavând unde să-i poftească să se așeze. Pe lavița de sub peretele din față ședeau la rând cinci inși, cu umerii aplecați, ca într-o gară de unde nu știau încotro vor pomi și când vor pleca. Lângă vatră se aciui- seră alți trei: Sándor Imre, Isaia și Toma Frâncu. Zosim Oană ședea pe scăunel, lângă căldarea cu apă; Ionuț, băiatul lui Vasile Popa, se cuibărise într-un unghi de pat, privind cu ochi mari obrazurile întunecate alte hălmașenilor și ascultând încordat. La o vreme se găseau adunați în casă optsprezece oameni. Ușa dela odaie, spre

tindă, rămăsese deschisă. Ferestrele mici de către curie erau date în lături. Căldura de peste zi părea a fi încremenit netulburată de .nicio adiere, stăruind ca într-un cuptor încins, care abia spre dimineață avea să se răcorească puțin. Primejdie de secetă nu mai putea fi după ce ploaia căzuse în tot cursul primăverii și al verii la timp, cu îmbelșugare. Se răzbunau o leacă stihiiile, dar hălmășemi nu erau obișnuiți să se plângă nici de nădușeală, nici de ger.

— Îngelătorie ca asta .nu s-a mai pomenit în hune.

vorbi Zosim Oană cu mame. Oricine poate vedea ca în carie...

Isaia, de lângă vatră, clătină din cap amărât:

— Noi degeaba ne uităm și în carte- Tot nu pricepem nimic...

— Asta-i drept, Isaio, se răsuci Zosim spre dânsul. N-am avut parte de învățătură. Am zis și eu așa o vorbă. De priceput, pricepem însă prea bine. Am muncit un an de zile în parte la Iklod> și nu vedem bob de grăunte. Grăunțele stau în hambare, la curte, puse sub lacăt de Henter. Stau zălogite încă din toamnă pentru datoriile lui Iklody. Mai putem pricepe că Henter vrea să ne înșele. Am făcut socoteala. E așa cum zice Vasile. Cum spunea maică-sa... a lui Imre. Cumperi pământ, îl muncești, dai radele și dobânzile și mai rămâi și dator. După șase ani îți ia locurile înapoi, că nu le-ai plătit. Vasăzică, Henter trage de pe noi mai mult ca Iklody...

— A tras și Iklody destul, interveni Isaia.

— A tras, trage-l-ar moartea, pufni unul de lângă fereastră. Dar măcar pe hârtie tot se chiamă că avem drept la o parte din patru. Pe când cu Henter.—. praf și pulbere...

— Stau și mă gândesc - întră iarăși în vorbă Isaia - ce fel de neam o fi Henter? O fi într-adevăr ungur?

Toma Frâncu își răsuci mustața cât fuiorul și răspunse gros:

— S-aude c-ar fi un fel de sas. Dracu-li știe... N-avem și noi parte de un stăpân de neam românesc... Poate l-ar durea inima-..

În casă se lăsă o clipă de tăcere. Vasile Popa ședea lângă masă, pe un scăunel cu trei picioare. Asculta și privea înaintea lui, tăcut.

— Mă, Tomo - vorbi iarăși Zosim Oană - tu le cam dai ăstora târcoale, mă... Vrei să-ți pui ștreangul de gât?

Oană ar fi vrut să se miște prin odaie. Se ridică în picioare, dar neavând loc, se așează din nou lângă căldarea d'e apă.

Toma Frâncu se neliniști și-și lungi un picior. Îl strângea și cămașa la gât.

— D-apoi cată să le vadă omul toate, Zosime, zise tușind numaidecât și bulbucându-și ochii. Eu n-am prea fost om de pricină în viața mea, adăugă prinzând curaj. În tinerețe, era altceva.—. Acu... am îmbătrânit.. Mă gândese că ar trebui încercată și socoteala cu Henter. Multe n-avem de pierdui...

— Tare a ajuns de batjocură viața noastră, glăsui Isaia domol Doi-trei ani munciți pe degeaba îs ca și nimic... Om de treizeci și patru d'e ani zice că i bătrân!

Zosim Oană uită întunecat la Toma:

— Mă Frâncule, tu stai aci ca pe jăratec...

Toma sări în picioare involburat:

Stau, mă, că n-am pe ce pune mâna acasă. Cum n-ai nici tu... Parte din anul trecut, nu. Țst an, dacă nu ne scriem pe listă, nu ne dă Henter nicio palmă de loc, pe învoală. Ce să fac? De ce să m-apuc? Ce-or păți alții, oi păți și eu...

Glasul îi tremura, ridicându-se ca un geamăt din afund

Vasile Popa intră în vorbă, ațintindu-l. În fumegarea gazornitei, obrazul lui se înnegrise mai mult. De altminteri, învăluirea fumurie îi acoperea pe toți: deopotrivă, dându-le înfățișări mohorâte. Doar ochii băteau, aprinși ca niște tăciuni sub o perdea fină de pulbere.

— Tomo -- zise încet Vasile Popa tu știai vorbi și altfel...

Oamenii se încordară a^cidtând. Anisla-și privea bărbatul pe sub gene, având zâmbet sfios, nemișcat pe

buze. Ionuț sta cu gura ușor deschisă și cu capul înclinat puțin pe dreapta.

Toma-și apltecă brusc fruntea.

Când am slujit amândoi în tara, la stăpânul de acolo, n-aveam decât șaptesprezece ani, urmă cu glas adânc Vasile. Ai scos briceagul și l-ai vârât în el. Te-ai înverșunat văzând că mă bate pe mine.... Eu am stat alunei șase luni la închisoare, tu un an încheiat. Ai ieșit râzând: „Mă, Vasile, ce fac? De ce m-apuc?” Te-am chemat lângă mine. Lucram pe Arieș, la antreprenorul cu podurile. Ai venit și ai spart piatră a'ături de mine. Antreprenorul a fugit cu banii și ne-a lăsat de pagubă...

Vasile Pona povestea molcom. Din vorbele lui se răspândea un fel de svon grav, ca apa Arieșului pe deasupra bulboanelor. Cei din casă ascultau împietriți în tăcere; nu se auzea decât răsuflarea grea a lui Isaia, care suferea de năduf. Toma Frâncu continua să asculte cu fruntea aplecată.

— Ne-am dus apoi amândoi în Bosnia să facem slujba împărăției. Am cătănit trei ani, între unguri, între nemți, între sloveni, între fel de fel de oameni. Numai bosnieci nu erau. Ei cătăneau în părțile astea ale noastre

Firul povestirii lui Vasile Popa se torcea noduros dintr-un caier dur, de întâmplări grele, pline de suferință și de amărăciune.

— Am văzut lume, am auzit unele și altele. Când ne-am întors în sat, tu te-ai însurat. Apoi ai intrat pe moșia lui Iklody... Eu am plecat la Turda. N-ai vrut să mai vii cu mine...

Toma clătina din cap:

— Ai pricopsit ceva? întrebă necăjit.

Vasile Popa își adună privirile asupra lui Toma. Sprâncelele stufoase i se împreunară într-o cută afundă.

— Am pricopsit, Tomo...

Toma Frâncu pufni cu obidă:

— Te-au hăituit jandarmii și te-au adus până-n Iara. Acolo ți au poruncit să te-morci acasă. La urma ta-..

Vasile Popa continua să-l privească neguros. În ochi îi

licărea o văpaie.

— Adevărat că m-au hăituit. Sunt necăjit și sărac de nici șoarecii nu-mi stau în preajmă. Pier și ei de foame. Când ți se abate năpastă pe cap, vii totuși la mine: „Ce facem, Vasile?” Eu te ascult și mă uit înaintea mea... De ce vii la mine? Am altă putere decât ai tu? Am învățat carte? Sunt prieten cu notarul?

Hălmășenii se uitară la Vasile Popa mirați. Se uitară apoi unii la alții. De când se întorsese VasTe în sat, se duceau adeseori la dânsul. Cercau să afle împreună d?s-legări în amarurile vieții. Cu trei ani în urmă pășirea lui îndărătnică față de cei dela curtea lui Iklody împiedicase schimbarea învoielilor în paguba lor. La primărie, Vasile se pusese împotriva când cu taxele pe islaz; la o vreme ridicase cuvânt înaintea părintelui Grigorie, să se mulțamească cu costite mai puține, deoarece oamenii săraci n-au de unde să dea. Mai ales svâcnise când părintele a cerut sprijinul notarului să-și încaseze drepturile cu sila, cum se încasau dările statului și ale comunei. Oamenii se obișnuiseră să-H vadă tăcând și așteptând, apoi ieșind la vedere ca după o chibzuială cu sine însuși și punând în față adevărul adevărat. Chiar în zilele acelea când Bundoiu luase asupra-și necazurile satului, făgăduind cu mare fală că el detuna pe Iklody și pe Henter, Vasile Popa își dase părerea că Bundoiu nu-i altceva decât Iklody și Henter în făptură hălmășană. Nu l-au ascultat. Nu-l ascultau nici acum toți. Toma era atras ca de o lumină înșelătoare de acel vis de veacuri al necăjiților pământului, care este brazda. N-o putuse câștiga muncind; nădăjduia, cuprins de fierbințeală, s-o câștige, prin norocul slobozit asupra Hălmașului, din tainița de planuri a lui Henter și Bundoiu.

Punând întrebarea sa, Vasile Popa aștepta răspuns.

— Venim la tine pentru că ai văzut lume, zise Zosim Oană cu încredințare. Afară de asta, te cunoaștem om cinstit și drept.

Vasile Popa se întoarse către Zosim:

— Știu, Zoșime, făcu încet. Adevărat că am văzut o fărâmbă de lume. Îmi spunea un prieten de-al meu din

Turda așa: „Să știi, Vasile, că ajunge un strop, ca să cunoști ce fel de apă e în fântână. „Domnii dela Turda, care aveau fabrică, erau și mai îmbuibăți ca Iklody. Mai îmbuibăți și mai tari ca Henter și ca Bundoiu... Iar muncitorii de acolo li s-au pus împotriva. Ce puteau face? Să se roage de ei? Le râdeau în nas. Așa că s-au ridicat și-au lărgit oleacă cătușele. Nu-mi pare rău de nimica din câte am suferit atunci... Vorba este ce ne facem noi? Eu unul nu mă bag la cumpărat pământ. M-am gândit destul. Dreptul nostru dm anul! trecut e în hambarele pecetluite la curte pentru datoriile lui Iklody. Eu zic să ne ducem la curte și să ne luăm dreptul din hambare. Care cât am muncit. Ne apucăm apoi de cărămizi în Râpille CaDrii și-l lăsăm pe Henter fără mână de lucru. Râpile alea-s ale satului. Noi ai cui sântem? Tot ai satului...

Hălmășenii stăteau încordați pe locurile lor, frământând în minte vorbele lui Vasile Popa. Isaia deschise cuvânt cu sfială:

— Mă, Vasile, dacă ne ducem la curte să ne luăm partea, să știi, are să se stârnească vâltoare...

— Să se stârnească! sări iarăși Zosim Oană dârz dela locul lui. Alta n-avem ce face!

Smulgându-se dintre cei din jurul său, Zosim pătrunse lângă Vasile Popa..

— Vasile, aicea-i socoteala limpede! Henter nu vrea să ne dea niciun petec de loc în parte. Nu-i vine la îndemână tâlharului să facă învoială cinstită. Așa că dreptul de pe anul trecut trebue să ni-l luăm cum om putea. L-am cerut și ne-am căciulit destul.—. Ajunge! Nu pricep însă curp. va ii cu cărămida?

Vasile Popa se întoarse spre Oană:

— Așa cum v-am mai spus. Mă duc la Iara, și la Buru, și la Abrud, și la Câmpeni. Vorbesc cu oameni care au trebuință de cărămizi...

Glasul lui Vasile răsuna aspru. În acel moment străbătu sgomot de pași primiți din curte. Apăru la una din ferestre capul pârgarului dela primărie, Arghiron, cu pălărie de paie, ca o căldărușă, dată pe ceafă. Mustața-i

blondă era o leacă strâmbă. Părea uimit și îngrijorat în același timp. Hălmășenii îl priviră mirați, răsucindu-se spre fereastră.

— Bună sara, Yasile, bună sara, oameni buni, zise cu glas învăluit Arghiron, vârându-și capul pe fereastră. Să știți că s-aude murmur până-n uliță și nu-i bine... Adineaori a trecut notarul spre casă... Vârându-și capul mai adânc, adăugă necăjit: – A fost Bundoiu la primărie... După cât am priceput, s-a-nvoit cu notarul să-i dea lui Râ- pile Caprii. Vrea să facă o fabrică de cărămizi... Acu-mă duc, mormăi aproape în șoaptă, scoțându-și capul d'ân fereastră. Ies prin grădină... Noapte bună...

CAPITOLUL VII

Sâmbătă de dimineată, strajameșterul Bundoiu văzu nedumerit prin fereastră că ograda boierească, în care ajunsese arendaș și cârciumar, se umple de săteni. Se mirară și Vraștie, cu Blejdea și Mccanu, care veniseră împresurați de câțiva oameni doritori să cumpere pământ. Băgaseră de seamă că între cei de față se află Vasile Popa cu Zo- sim Oană, despre care se știa acum că stau cu vrăjmășie grea împotriva planurilor domnului Henter.

Vraștie înghiți în gol, plimbându-și mărul lui Adam pe lungimea ascuțită a gâtului, ca pe un dop care trebuia săltat, din când în când, ca să-i destupe răsuflarea oprită de neliniște. Mocanu își încreți după obicei îruntea, cercând o deslușire în sinea sa. Ce căutau golani la curte, după înfruntarea care se petrecuse între Vasile Popa și Bundoiu? Blejdea întoarse spre ei coada ochiului și se rănji.

— Ce-i, mă? V-ați răsgândit? He-he! Vă e teamă că rămâneți fără mămăligă-n străchini?

Strajameșterul ieși în cerdac clipind des. Era roșu la obraz ca de obicei. Băuse de dimineată un ulcior de vin, după ospățul îmbelșugat cu care se îndestulase și după ce se închinase în felul lui. Bundoiu se socotea creștin bun, așa că, după ce ieșea din așternut, punea mâna pe o cană de apă și începea să se spele, strănutând și bolborosind rugăciunea. Între timp nu uita să dea poruncile de

cuviință. „Tatăl nostru carele ești în ceruri”, zicea printre stropii de apă, apoi se răsucea mânios într-o lăture și striga: „Tu, femeie, sparge șapte ouă și fă-mi o papară!” Numaidecât revenea l'a rugăciune rostind cu gândul la papară:

„Sfințească-se numele tău...” împlinind astfel cele trebuitoare sufletului său, Bundoiu înfuleca papara, sugea ulciorul de vin, se ștergea la gură cu mâneca și se ridica voinic pe picioare, pășind la treburi.

Zări de pe cerdac grupul lui Vraștie și se luminea la chip, având totuși un zâmbet de dispreț în colțul gurii. Întoarse ochii spre cei care se aflau cu Vasil'e Popa. Era îndoit; gândurile-i roiau tulburate și nu se putea dumiri. Să fi venit pentru pământ? Nu putea crede. Vor fi auzit că le-a suflat de dinaintea nasului Râpile Caprii și însăși ideia cărămidăriei? Ei și? Cine-l pu'ea opri să facă precum poftea? Avea bani. Notarul și primarul nu-i ieșeau din cuvânt. Nu-i ieșiseră nici până acum, dar astăzi, când ajunsese omul de încredere al noului proprietar? Dacă golănimea vrea să frământa lut și să ardă cărămizi, liberă era să frământa și să ardă. Dar nu cum își închipuia Vasile Popa... He he! Vasile visa tovărășie între golani... Apoi asta nu! La cărămidărie se putea câștiga un ban. Cine-i slugă și pâlmaș, va rămâne însă slugă și pâlmaș. Să poftască la tocmeală și la simbrie!

Încruntat, se apropie de parmalâc în clipa când Vasile Popa înălța cuvânt. Plugarul era supt la obraz și negru la inimă. Toată noaptea se svârcolise aflând noua mișelie dintre Bundoiu și notar. Cei care se găseau în casa lui, pricepuseră că într-adevăr altă scăpare nu era, decât să-și smulgă agoniseala din anul trecut. Oricum, cu orice preț. Hotărâră deci să se ducă dis-de-dimneață să-și ia bucatele. Cum or putea.

Vasile Popa Înălță deci cuvânt spre Bundoiu, care sta în cerdac. Vorbea hotărât. cu stăpânire de sine, ca unu. care știa că va merge până la capăt.

— Am venit să ne răspundeți partea de bucate din anul trecut...

Lui Bundoiu i se păru că n-aude bine. Deasemeni i se năzări că nici vederea nuT ajută ca altă dată. Ce căutau ăștia, cu sacii goi pe braț ? Obrazurile care i se înfățișau nu prevesteau bucurie. Cu asemenea vorbe-i veneau în față? Cunoștea oamenii; nu degeaba fusese strajameșter și nu în zadar bătuse iarmaroacele. II .năpădi o furie crâncenă. Sângele-i năvăli în cap în unde grele, fierbinți.

— Ieșiți afară! răcni holbându-se la Vasile Popa. Toa-dere! Mihăilă! Iile! strigă cu putere spre dreapta, ca să-l audă argații. Veniți încoace! Puneți mâna pe pari! Dați drumul dulăilor!

Nici nu isprăvise cu mugetele, că Vasile Popa, Oană, Sándor Imre și alți vreo zece hălmășeni tăbărâra asupra îui, săltând sprinteni treptele cerdacului. II luară între piepturi. Vasile Popa îi șuieră scurt porunca:

— Astâmpără'-te, Bundoiu! Altminteri ți-a sunat ceasul!

Bundoiu răcni cu ochii holbați :

Tâlharilor ! Ați venit să mă omorâți ?

— Nu te omoară nimeni, îi reteză Vasile Popa vorbele. TinețMI, Zosime! Se întoarse spre curte într-o mișcare aprigă. Vraștie cu ai lui rămăseseră cu gurile căscate. Cei care veniseră cu Vasile Popa stăteau buluciți la scări.

— Domnu- Bundoiu merge cu noi la hambare și ne răspunde dreptul la bucatele din cel an, zise Vasile Popa către săteni.

— Niciodată! Niciodată! horcăi Bundoiu, smuligându-se din strâmtoare și plesnind pe Zosim Oană cu toată puterea peste obraz. Zosim se clătină o clipă, apoi se izbi în Bundoiu răzimându-l de parmalâc. Brațe încordate îl fixară ca pe un taur, țintui.ndu-l în nemișcare. Sándor Imre îi răsuci mâinile la spate. Ochii lui Bundoiu jucau în orbite, plini de ațe sângerii. Buzele i se umpluseră de spumă. Vasile Popa îl fulgeră din priviri și se întoarse spre ușă, în pragul căreia apăruse nevasta lui Bundoiu.

— Adu, cucoană, cheile și hârtiile cu socoteala bucatelor ! îi porunci scurt.

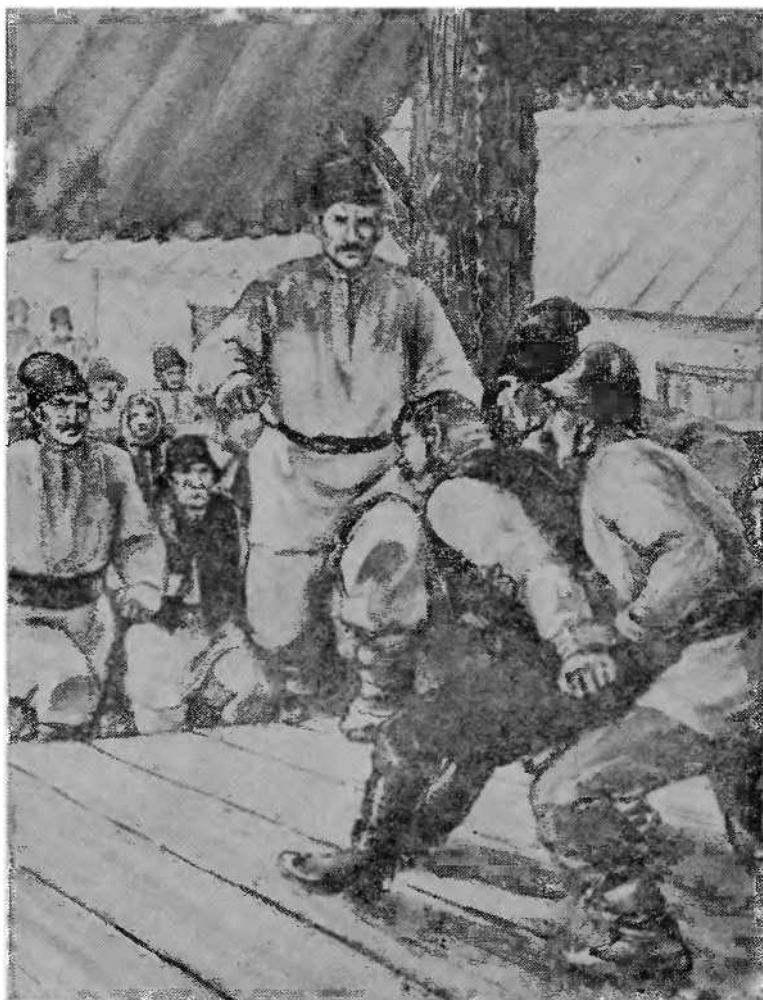
Vraștie rămase înmărmurit, între prietenii lui.

Cumpănea starea lucrurilor. Bltejdeă curmă tăcerea suflând greu:

— Aștia-și iau drepturile.

Gemea crucindu-se și uitându-se la Vraștie să vadă ce-i de făcut. În mintea acestuia, gândurile se tăiau unele pe altele în ascuțișuri de sabie. Alături, Mocanu chibzuia tulburat. Dacă sar și ei într-Ajutorul lui Bundoiu, va curge sânge. Dacă se pun împotriva lui, cade la pământ învoiala cu Henter și ajung golani în fruntea satului. Mai bine cu Bundoiu. Ce-o fi, să fie! Pe viață și pe moarte. Aceleași gânduri se încrucișau în mințile câtorva dimprejurul lor. Vraștie porni deci urmat de ai săi, spre cerdac. Se stârni vâlmășală ; Isaia cu câțiva dintre plugarii săraci îi înfruntară, pășind împotriva lor.

— Stați, unde sânteți, mă? strigă Isaia.

Ble dea ieși înfierbântat și-l lovi pe Isa,a. Atunci răsunară strigătele câtorva din cei ce veniseră cu Vraștie, oameni necăjiți, care căzuseră în ispita negoțului de pământ al domnului Henter.

— Daca-i așa, ducă-se dracului toate pogoanele liftelor ! urlă Neculiță. Mustea. Aicea se face o dreptate, oameni buni!

HăWpșenii se amestecară o clipă ca la o întâViire de puhoaie, apoi se aleseră, limpezindu-se după firea

lucrurilor: cei săraci într-o grămadă.

În patru ceasuri bucatele fură împărțite, mierță cu mierță, cum era scris în registrul adus de nevas+a lui Bundoiu. Strajameșterul sta proptit de hălmășeni lângă ușă-. Sufla greu și-și crâșca încet măselele. În vremea când venc-a în fuga mare notarul, stârnit de svonul care răscolise satul, lla intrarea curții se adunaseră muierile și copiii, uitân- du-se cu ochi mari cum ieșeau bărbații cu sacii plini pe umeri. Toma Frâncu căscă) o vreme gura, fierbând ne-odihnit. Dete apoi fuga acasă și se întoarse cu sacul gol, cum făceau și alții.

— Ce-i aici? răcni notarul dând buzna la hambar. Era om mărunțel, fudul, răutăcios, slugă plecată celor mari, hain cu cei mici. Văzând chipurile hălmășenilor și dând cu ochii de Bundoiu, de Vraștie și de Mocanu, care stăteau încremeniți, se sbătu ridicând brațele și cătând pripit împrejur. Argații curții se jâmbau lângă ușa hambarului, răzi- mați în furcoale. Dulăii, osteniți de lătrătură, se așezaseră pe cozi și priveau mirați. Vasile Popa se întoarse spre notar:

— Aicea-i rânduială cinstită', domnule notar, zise răspicat. Ne luăm ce e al nostru. Niciun bob mai mult.

— Așa ? făcu plin de venin notarul. Ați rupt sigiliile și prădați averea altuia ?

Zosim Oană, cu mustățile năclăite -n sânge, de pe urma loviturii lui Bundoiu, îl împinse în lături.

— Trebuia s-o facem mai demult, domnule ! Pe partea dumitale și a ăstora de aici putem fi toți în țințirim, cu copii cu tot. Morți de foame.

Ochii lui Bundoiu se întâlneau într-o scăpărare piezișă cu privirea notarului. Se împleti între ei o nouă înțelegere crâncenă. Pe poarta curții intrau, făcându-și loc, părintele

Grigorie cu soția sa - doamna preoteasă, înainte ; preotul, cu sutana sumeasă, în urmă.

— Ce se întâmplă, dragile mele? întrebă ascuțit preoteasa. Se-mpart bucatele? Doamne ferește de mai rău...

Femeile tăcură deschizându-le cărare. Dar sfinția sa și doamna preoteasă rămaseră unde erau. De departe se

auzea uruit de trăsură. Apărură curând., de după cotitură, caii suri ai curții, tropotind osteniți. Văzând îmbulzeală la poartă, domnul din trăsură se ridică în picioare gata să se prăvale asupra vizitiului.

Era noul proprietar, Henter. Se întorcea dela Turda.

*

Isprăvind împărțeala, sătenii se împrăștiară la casele lor. Domnul Heniter intiase în curte, trăgând cu trăsura în fața cerdacului. Urcase grăbit scările. Îi tremurau genunchii de frică. Cine păcatele-l adusese în Hălmaș ? Ce se petrecea în curte? Ce căutau femeile și copii la poartă? Parcă zărise barba părintelui Grigorie... Unde era părintele? Trecând zorit, în odaia a treia diin dreapta clădirii, de unde se deschidea o ușă cu cerdac mic spre partea din dos a ogrăzii, cercă să se uite pe fereastră. Tresări auzind din- tr-odată pași și vaiere : venea lla dânsul nevasta lui Bun- doiu, înaltă, voinică, bătându-și obrazii cu palmele și clătinând din cap: „Vai de mine, vai de mine... ne omoară...”

După o vreme intră în casă, tropăind, argatul Mănăilă. Avea buzele vinete, era încurcat, înădușit, nu știa omul ce-i de făcut să se ducă-n sat, la căscioara lui, să rămâie la curte, ori să se pitească undeva-n pădure.

— Au isprăvit, zise rămânând cu gura căscată... Acuma ies pe poartă cei din urmă. Henter simți o ușurare, ca și cum i-ar fi căzut de pe umeri piatra de moară. Nevasta lui Bundoiu svâeni spre ușă.

—Unde-i omul meu?

Îi răspunse însuși Bundoiu, care intra obidit, gârbov:

— Aicea sunt, nevastă...

Bundoiu se opri râsuflând greu. Brațele-i atârnavă moi în lungul trupului. Henter îl privi încordat. Își ridică și Bundoiu ochii la dânsul. Se uitară o vreme unul la altul, cercetându-se. În capul lui Bundoiu se vâlmășeau neguros gândurile.

— Ai văzut, domnule Henter?

Bancherul se încruntă puțin. Simțea că-l pândește viclenia omului din față. Bundoiu nu va lăsa să treacă

asemenea întâmplare fără să-și ceară dobânda, pentru câte „a suferit”. Reveni deci la un fel de stăpânire de sine, ca întotdeauna când primejdia de a pierde banii îi apărea mai mare decât orice alte riscuri.

— Văd că nu s-a întâmplat nimic deosebit, încearcă să aline puțin lucrurile și prefăcându-se că-și dă seama de toate.

Bundoiu se uită mai adânc la cămătar :

— Așa ?

Avea glas gros, amarnic.

Henter tuși și se apropie de el ••

••—Crezi că mai vin ?

Bundoiu se obli de șale. El era sigur să nu mai vin...

— Nu pot ști! răspunse scurt. Vă'd însă că era gata să-mi pui capul pentru averea dumitale...

— Lasă, domnule Bundoiu, făcu Henter hotărându-se să iasă oricum din starea neplăcută în care se afla. Ne înțelegem noi... Nu sunt om care nu judecă... Crezi într-adevăr că mai vin ? stăruie din nou ca să se poată liniști dephn.

Cei doi bărbați se așezară întunecați la masă, discutând greoi. Porțile curții fuseseră închise. Pe la trei și jumătate intră în casă Mănăilă argatul, speriat:

— Domnule... au venit jandarii la poartă...

Bundoiu tresări. După o clipă se lăsă pe speteaza scau nului și izbi cu amândoi pumnii în masă. Gemu odată din străfunduri și se ridică dintr-o Svâcnire. Henter răsuflă ușurat și se grăbi spre ieșire.

★

Plecând în grabă mare spre primărie, .notarul s-a răstit, ieși.ndu-și din fire, către primar. Era îngrozit. Cine știe ce putea 'ieși din întâmplarea asta. Primarul era bucuros că trebuia să plece din Hălmaș spre a se întoarce numai decît înconjurat de oamenii legii și de jandarmi. S-a asvâr- lit pe cal și a trecut dealul, înfățișând lucrurile la reședința plășii, în felul lui. Domnii dela plasă s-au uitat mai întâi unii la alții, cârnind din nasuri. Nu lle venea la socoteală să dea ochi cu hălmășenii. Din spusele

primarului.

s-ar fi putut crede la început că-i vorba de cine știe ce rășcoală, atâta părea de înfricoșat. Prinpretorii, bărbat gras, tihnit, se socotea de mult ca într-un fel de surghiun în mijlocul acelei regiuni covârșite de întuneric și de sărăcie. Asta i mai lipsea : să intre în mijlocul freamătului pe care-li vedea cu închipuirea lui aprinsă, tălăzuindu-se sub scânteieri de coase și de furcoai, în bătaia soarelui. Pufni de câteva ori : „pff, pff, lua-i-ar dracu de sălbatici” apoi își aținti privirea asupra primului său subaltern, Boer Păi, fost cadet în Academia Militară (dat afară din Academie pentru că năvălise într-o cafenea călare pe cal) și așezat apoi prin protecția rudelor, în slujba de pretor la Iara. Boer Pali părea om potrivit pentru asemenea împrejurări.

— E rășcoală ori țigănie ? întrebă Boer Pal pe primar. Se uita urit printre sprâncenelle negre, stufoase, care i dădeau înfățișare cruntă de hoțoman1.

Primarul bâiguia clipind des. Își frământa pălăria-n mâini:

— D-apoi, domnule, s-au dus la curte și l-au îmbulzit, pe domn- strajameșter Bundoiu...

— - Ce-i aia „îmbulzit”? întrebă mânios pretorul. L-au omorât ?

— Doamne ferește, protestă îngrozit primarul. L-au legat... >j

■ - Domnii se priviră iarăși neliniștiți. Boer Păi arăta însă hotărâre și încredere în sine.

— Asta nu-i chiar așa o nenorocire, făcu disprețuitor. Au prădat casa ? Au pus foc ? Au năvălit asupra primăriei?

Da- de unde, domnule, răspunse nădușind primarul. Au luat bucatelle dela magazie și le-au împărțit...

— Când auzi aceste vorbe, prinpretorii cel gras sări de pe scaun cu o sprinteneală de necrezut. Avea și el moșie.

— Cum ? Au spart magazia ?

— Da, domnule, zise primarul continuând să clipească. Spun oamenii că-i dreptul lor...

— Ce fel de drept ?

— Adică... partea din anul trecut, care au muncit-o ei... A pus-o domnul Iklody zălog...

În odaie se lăsă o clipă de tăcere. Prin pretorul izbuti să-și revie din încremenire :

— Ne mai auzit! Pff, pff!... Ne mai auzit ! Se opri în fata lui Boer Pál, cu ochii bulbucați. Sufla des. întinse brațul spre subalternul său și-i porunci cu glasul ușor răgușit:

— Pleacă .numaidecât în Hălmaș ! Ia-ți jandarmi, fă ce crezi că trebuie făcut! Ne mai auzit, adăugă- trecând agitat după birou. Să îndrăznească asemenea tâlhărie! No, aici trebuie să dă'm pildă ! Scurt, fără multă vorbă !

— Boer Pál sosi deci cu căruța în Hălmaș, având pușca de vânătoare după gât, revolverul la cingătoare și cartușiera încărcată cu gloanțe. Lângă el ședea nepăsător șeful de birou András Geza, bărbat uscat, înăcrit de Viață, de slujbă, de nevastă și de tot ce-l împresura în lume, afară de vinul de Târnave care-i plăcea peste seamă. Era cunoscut ca om tăcut, ursuz, băutor singuratic și posomorii. Dease- meni se știa că dacă trebuie să lege pe cineva, îl leagă, dacă trebuie să-l taie, îl taie, fără să fie curips de ce leagă și de ce taie. András Geza încă avea pușca de vânătoare la sine. i

Într-altă căruță veneau jandarmii.

După freamătul care însufletea ulițele satului în vremea când hălmașenii treceau spre casele lor, care cu sacii în spinare, care cu telegile ori cu cărucioarele- de mână, trasQ de muieri, se așează o liniște ciudată pretutindeni-. Toată viața Hălmașului se- cuibărise în căscioare. Salcâmi dormitau în căldura după amiezii. Pe ici, pe colo, câini hoinari adulmecau cu mirare tăcerea neobișnuită.

În căsuțe, sătenii erau ocupați cu deșertarea sacilor. Toma Frâncu, bunăoară, pipăia boabele între degete, purtând oarecare bătălie cu nevasta.

— N-ai făcut rău că te-ai dus să-ți iei și tu dreptul tău,

zicea nevasta. S-o fi mirat însă Vasile Popa că te vede acolo... S-o fi mirat și Zosim Oană...

— De ce să sfe- mire? întreabă neliniștit Toma. își iubea nevasta, îi prețuia judecata, dar când își punea el ceva în minte, nu mai ținea seamă de sfaturile ei.

— Cum să nu se mire, Tomo? continuă femeia. Te-ai scris pe listă să cumperi pământ... Ești de partea lui Bundoiu... La bucate însă, te-ai luat după Vasile Popa...

Toma Frâncu se uita întunecat la nevastă.

— Am și eu cap, Măriuoo, zise cu glas îngroșat.

— Bine, bine, știu eu că ai. II văd aci înaintea 1 iea. rept să-ți spum, însăi, mie mi-e rușine de Anisia... Și de evasta llui Zosim... Și de celelalte...

Ce ai tu cu ele?

■— Am! cum să n-am... Pentru Bundoiu, noi tot golani rămânem, Tomo! Nu-mi vine la îndemână să mă știu singură în sărăcia asta a noastră1... Când suntem laolaltă, e altceva.

Torna Frâneu cercă să râdă, dar nu putu:

He-he!... Altceva... Cum să fie altceva? O sură goală și încă douăzeci de suri goale, tot goale rămân. Așa să știi...

— O fi, Tomo! zise îndoită Măritam. Dar adineaori, la curte, când erați peste o sută de oameni fără avere, ai văzut cum s-au supus bogătanii? Ce rămăsese din Bundoiu? Dar dirn Vraștie? Din Blejdea și din Mocanu?

— Asta încă nu se știe, făcu Torna posomorit. Așteaptă să vedem.

Atunci se auzi din uliță uruit de căruță. Torna se răsuci spre fereastră. Nevasta păși pripit și-și vârî nasul între ghivecele de flori, iscodind: treceau domnii dela plasă și jandarmii.

Vasile Popa dusesese acasă doi saci și jumătate de grăunțe. Așezase sacii în tindă și chibzuia unde să-i deșerte. A- nisia umbla tulburată după mătura cea nouă1 de nuiete, pe care n-o găsea în clipa aceea nici cum. Ar fi vrut să măture podul!, socotind că lucrul cel mai nimerit era să toarne grâul pe scândurile de deasupra grinzilor. Se

pare însă că pînă duri tei alergau neliniștite într altă parte:

— ■ Vasile - zise la o vreme, întorcându-se din pragul odăii, de către tindă - crezi că o să avem de pătimit ceva pentru treaba asta?

Neliniștea i se simțea și în glas. Vasile o privi în ochi. Era liniștit.

— M-am gândit și eu, Anisio. După dreptate n-ar trebui să avem nicio teamă.

Anisia-și aplecă puțin fruntea și tăcu.

— De omorât n-o să ne omoare, continuă Vasile. Până în urmă dovedim toate...

Anisia se apropie de el.

— Ai grijă, Vasile, îi zise mîhnită. Tu ai mai pățit și altele. Ai grijă și mai încovoae-te și tu... Să nu abați cine știe cfe asupra ta... Suntem aici și noi... cu Ionuț...

Vasile Popa simți o undă ușoară de căldură în cap. își trecu mâna pe frunte, apoi se uită din nou țintă în ochii neveste-și:

— Anisio, caut eu pricină cuiva?

— Nu! Nu pot spune asta, murmură femeia.

— Apoi... dacă sunteți aicea, tu și cu Ionuț, și eu vă văd flămânzi, ce să fac? Să mă uit la voi cum vă uscați pe picioare? Ori să mă duc să-mi cer dreptul. Mă duc și-l cer... Ikloidy nu mi-l dă. Henter nu mi 1 dă. Bundoiu iarăși nu. Atunci, ce să fac? Mă duc și-l iau. Că de mâncat trebuie să mâncăm... Dacă pentru asta mă vîră în butuc, n-au decît să mă vîre... Odată și-odată se isprăvește...

Vasile Popa vorbea rar, apăsător, liniștit. Se vedea că-i hotărât la orice.

— Poate... tot așa mai fi stat la gânduri, adăugă încet. Când am aflat încă că Bundoiu și notarul ne-au luat de dinainte Râpile, mi s-a umplut paharul... Doar le știi toate...

Portița se deschise cu putere în laturi și apărură primarul cu un jandarm. Vasile-i zări prin ferestruica de către curte. Îi văzu și Anisia. Obrazul liui Vasile păli și rămase așa, în- ir-o culoare cenușie...

Peste puțină vreme erau la primărie. Sc încrucișară

pe uliță cu Zosim Oană pe care-l aducea alt jandarm, apoi cu un alai întreg de oameni adunați de ceilalți trei jandarmi. Domnul pretor Boer Pal începu cercetarea.

Până la șase după prânz, hârtiile erau încheiate. Hălmașenii se întorceau spre casele lor, ferindu-se parcă unii de alții. Toma Frâneu trecea pe lângă garduri frământat de rușine și de mânie. Primise și el o lovitură de pal de pușcă sub șalie. Ajuns acasă, își găsi nevasta după porțiță, așteptându-l înfricoșată.

— Ce-i?

— Nu-i nimic, răspunse mohorât Toma.

— V-au bătut?

Toma tăcu. Deschise ușa și păși în odaie.

— Bucatele nu tui le 11, zise încet. A fost cu chibzuiala Vasile... Era acôlo registrul... Care cât avem dreptul și cât am luat...

— Unde-i Vasile? întreabă nevasta.

Toma Frâncu se lăsă obidit pe laviță.

— Acolo...

Mințea însă. În acel timp, Vasile Popa, Sándor Imre.. Zosim Oană și Isaia erau în căruța jandarmilor și porneau spre Iara.

CAPITOLUL VIII

"^omnul Henter se scârbi rău pe urma acestor întâmplări. Se plimbă ceasuri întregi prin odaie, certându-se urât cu Bundoiu, cu părintele Grigorie și cu notarul. Doi dintre jandarmi rămăseseră în Hălmaș, așa că nu-i era teamă să facă gălăgie și să arunce în obrazul frunțașilor satului rnânia sa. Nu părea prea greu de priceput că Henter se săturase de moșie până-n gât și că ar fi vândut-o bucuros, dacă s-ar fi ivit vreun client bun. Deocamdată sta însă sub teasc; vremea trecea, recolta trebuia strânsă, liălmașenii se frământau mai tulburați ca înainte, iar numele lui Vasile Popa îi vâjâia în urechi. Două zile și două nopți socoti Henter cu Bundoiu, căutând ieșire din fun dătură. Se împuținase numărul celor doritori să încheie negustoria cu pământul. Se stârnise vrajbă împotriva lui Bundoiu, pentru că pusese ghiara pe Râpile Caprii. Stând aplecați

asupra mesei, Henter și Bundoiu găsiră în sfârșit câteva deslegări înțelepte. Mai întâi, trebuia folosită' Hipsa lui Vasile Popa din sa>t. Omul ăsta fusese și până atunci un ghimpe. După împărțirea bucatelor crescuse peste seamă. Smulgerea lui din sat era bine venită. Va sta cât va sta la închisoare, iar după ce va ieși de acolo inu va găsi în Hălmaș nici pâne, nici liniște. Vor avea grilă de asta Henter și Bundoiu, împreună cu notarul și cu domnii jandarmi. Al doilea, trebuia răspândit svonul că domnul' Henter își vinde într-un an doi și cele două sute de jugăre pe care dorea să le păstreze pentru sine, așa că hă'lmășenii care încheiau târg cu dânsul, punând stăpânire pe câte două trei jugăre, rămâneau buni stăpâni și vor plăti cu răgaz datoria. Al treilea, Bundoiu își lua pe seamă să atiağă câțiva mai colțoși de gură de partea sa, momindu-i cu daruri, iar până una alta, va pune la cale o masă îmbelșugată, cu petrecere de adălmaș.

Planul intră în lucrare fără zăbavă, și mulți dintre hăl- mășeni, între care și Toma, pășiră la viața nouă de „proprietari”, încheind târgul cu domnul Henter. Așa-i găsi toamna, așa-i găsi iarna și primăvara următoare. Vremea trecea, Vasile Popa, ieșind din închisoare după patru luni se pustiise undeva ca tăietor de lemne. Sândor Imre plecase la armată, ungurii din sat se risipiră care încotro.

Într-al doilea an, Vasile Popa, Zosim Oană și Isra osteneau din greu la pădurea contelui Bânffy, liângă Cluj, alături de alți necăjiți ai lumii. Erau oameni de pripas, ca și ei care umblau de colo-colo, în robia amară a pâinii... într-o bună zi căzu apoi între dâșii Toma lui Frâncu, lung și slab, cu ochii vârați în orbite, rușinat și mâhnit peste seamă, ca și cum n-ar fi fost niciodată „proprietar” fudul în Hălmaș. Nici doi ani încheiați nu trecuseră... Într-atâta vreme se duseseră toate, pierzându-se în negurile unui vis urât... Dar să nu rie grăbim. întâmplările au tâlcul lor adânc, așa că trebuie să le povestim întocmai cum s-au petrecut

Când ll-a văzut Vasile Popa pe Toma că vine la pădure, s-a uitat îndelung la el. I-a trecut pe deasupra

obrazului o umbră, dar n-a zis nimic.

Toma s-a oprit lângă focul în jurul căruia stăteau lucrătorii din pădurea lui Bânffy. Cobora amurgul și oamenii începuseră a coace cartofi în spuza de pe margini.

— Iacă-mă d pe mine, Vasile, a gemut cu obidă mare Toma. Te așteptai să mă vezi aici?

Vasile Popa sta în picioare:

— Aici, ori într-altă parte, eram sigur că vei pribegi, Tomo, a răspuns încet. Șezi lângă foc. Ai fi ostenit.

Isaia și Zosim Oană se apropiară încordați:

— Ce-i în sat, Frâncule? întrebă Oană.

— Toma se așază întristat la o parte, între cei doi hăltnășeni. Vasile Popa se îndreaptă spre coliba care se zărea printre brazi, apoi reveni aducându-și traista cu merinde. Povestirea pribeagului celui nou începu a curge domol, străbătută de amărăciune. O luă dela capăt. Hălmășenii dela pădure afluă deci că în vreme ce Vasile Popa și Zosim Oană erau la închisoare, până una alta, până să se isprăvească strângerea recoltei, până să mântue domnii măsurătorile și să se tragă din căciulă numerele pogoanelor, a venit ziua de Sânpetru, când oamenii care cumpăraseră pământ dela Henter urmau să petreacă fără bani, la cârciuma domnului Bundoiu. Făcea cinste domnul Henter. Punea și Bundoiu dela dânsul băutură și mâncare. Așa că se prevestea îndestulare și plugarii se așteptau la mare huzur. Apoi, asemenea petrecere nu mai fusese prin părțile Hălmașului de când' e lumea - cugetau unii. Om de treabă domnu- Henter ăsta... Pareăl s-a mai îndumnezeit și Bundoiu... Rău nu putea să iasă cu asemenea stăpân... Asta era lia mintea omului.

Ziua de Sânpetru s-a nimerit frumoasă, cu revărsare de lumină, de parcă toată valea Hălmașdui ar fi fost o căciulă uriașă întoarsă cu gură-n sus, în care ploua pulbere de aur. Se spune că în vechime unii oameni bogați prefirau din tavan, din coșulețe de argint, praf de aur, asupra musafirilor, îndată ce terminau ospățul

Hălmășenii primiră în ziua de Sânpetru raze de aur de- a dreptul din soare. Butoaiele cu rachiu și vin erau

aduse mai de mult, căci domnul Bundoiu începuse comerțul, a- provizionând- și câraumarii dan cele cinci sate vecine cu băutură primită dela Turda, dintr-un depozit, care „întâmplător” era tot al domnului Henter.

Fiind vremea berbecilor, se tăiară șase dintre ctei bătrâni, pregătindu se tocană, ca aceea pe care o gustaseră la Iara cu ani în urmă câțiva hălmășeni, cu ocazia alegerilor de deputați. Bundoiu arăta chip bucuros și fudul. Se putea veseli în tihnă. Răii satului fuseseră îndepărtați. Adevărat că domnul Henter îl încărca sdravăn la prețul băuturii, pe semne ca să-și scoată pârleala din alte daraveri.

Treburile mergeau totuși bine și petrecerea își avea tâlcurile ei. Însuși părintele Grigorie Maftom grăbise slujba la biserică într-așa măsură de dragul ospățului, că bietu cantor abia se putu ține după dânsul cu cântările. Încaltea Țigăilă, clopotarul, a pățit-o rău de tot. Țigăilă era ca de obicei la locul lui, afară, lângă căpriorii de care atârnav clopotele. Cunoștea mersul slujbei după pipele de tutun pe care le suga între începutul liturghiei și între axion. De data asta, socoteala se schimbase însă cu totul. Mântuind

■/i*

pipele cete de cuviință, Țigăilă sta degeaba, necăjit, și aștepta să scoată ajutorul de cantor Bangălă capul pe fereastră spre a-i porunci: „Trage, mă!” Dar Bangălă nu-și mai scotea capul, iar el nu trăgea clopotefe fără poruncă.

••—Oi fi greșit eu cu pipele, mormăia Țigăilă, umplându-și din nou luleaua cu manorcă. Cât îs de bătrân, nu m-aș mira. i

Atunci a ieșit în ușa bisericii părintele Grigorie, grăbit și neliniștit. Isprăvise slujba. Țigăilă încremeni în

mirare. Ce căuta părintele Grigorie afară din biserică, când nici nu se trăseseră clopotele de axion?

„O fi o vedenie“, cugetă spăimântat clopotarul. Se întoarse într-o llature, stupind negru pe ciotul de cruce care se înălța ros de vremuri și de carii, ca o solie mută, din mormântul prăbușit, de alături. S-ar fi părut că omul din groapă stă cu mâna ridicată spre cer și arată că el e acolo dedesubt și așteaptă învierea care i s-a făgăduit pe când flămânzea robotind în viață. Nu care cumva să fie uitat în ceasul cel de apoi...

Povestind înainte întâmplările din Hălmaș, Toma Frâncu își amintea mai alles cum s-a sfârșit petrecerea. Masa din curte fusese întinsă pe pari. Deasupra parilor, scânduri, funduri de lăzi și tablouri mari din casa lui Ikloidy, înfățișând. părinții, bunicii și străbunicii nobilului hălmașan, cu iot neamul bărbătesc și muieresc. Erau vreo zece douăsprezece rame, cu fund de lemn, de pe care Bundoiu scosese sticla, punând-o în prăvălie la vânzare.

Fiecare om avea dinaintea sa o jumătate de rachiu și o jumătate de vin. De cum au mântuit rachiul, nu s-a mai putut înțelege om cu om, așa de tare s-au îmbătat. Toma lui Frâncu mărturisea că i-a cuprins pe toți un vârtej, cât nu mai știau care-i nevasta lui Bundoiu și care-i părintelle Grigorie. Din pricina asta părintelle ia și pătimit, fiind pipăit cu nerușinare. Dacă au mâncat și au băut, au început să se certe. Vraștie ste îngâmfa, arătând că eli știe toate câte se fac și câte se desfac. Dintr-asta s-a luat în colți cu Mocanu, rău de tot. Acesta se socotea mai deștept. Asemenea și Cârstocea, dintre cei săraci, după ce făgăduise că va sta pe lângă domnu- Bundoiu, trăgând foloase, s-a trezit strigând cât îl lua gura, că lui să-i dea domnu- Hen- ter hârtiile acolo, pe loc, în minuta aia, să se ducă să-și secere pământul. Urla că n-are ce mânca la iarnă. Așa, isprăvindu-se băutura^Bundoiu a vestit cu putere că asta' a fost cinstea domnului Henter, deci oamenii trebuie să-i strige: \ivat! Am strigat vivat - povestea Torna lui Frâncu în pădure - după care Bundoiu a vestit iarăși, că cine vrea să bea, el dă bucuros și pe

datorie, fiind păcat să se 1 ate asa curând o petrecere ca aceea.

Atunci s-a ridicat din capul mesei părintele Grigorie, având un ochi în lacrimi și altul în zâmbet, ca împărații din poveste. Potrivindu-și nasturii anteriorului desfăcuți pe pântec, sfinția sa a întors răspuns domnului Bundoiu că poștește să săvârșească minunea dela Cana Galileii, prefăcând apa în vin. A poruncit să i se aducă îndată două ulcioare cu apă. Suflând asupra lor duh, apa se va preface în vin, iar poporul se va îndestula.

Bundoiu s-a supărat, pentru pricini pe care nu le-au înțeles în clipa aceea nici părintele Grigorie, nici poporul, doritor săi vadă minunea și mai ales să-i cunoască foloasele. Blejdea nu ajunsese încă să-și facă „soma” - cum se zice între băutori - deci îi strigă părintelui Grigorie că mai bine să sufle duh asupra fântânii lui, încaltea să se pricopsească și el odată.

—••Dau plată ca la sfeștanie, striga Bltejdea cât îl ținea gura. Se găsiră alții să strige și mai tare, că dacă: i vorba că duhul părintelui preface apa în vin, apoi mai bine să sufle asupra Arieșului să se îndestuleze toată omenirea cât e țara și Ardealul!.

— Am văzut preiăcându-se vinul în apă, se îndârjea însă Bundoiu, acoperind toate glasurile, dar apă în vin, nu. Lasă, părinte Grigorie, poveștile și dă drumul poporului... Vinul meu l-ați gustat... Cui îi place, să vie sus cu sticle...

îndată1 s-au îmbulzit hălmășenii cu sticlele la cârciumă. Bundoiu, cu nevasta, măsura băutura și scria în registru.... Văzând muierile ce se întâmplă și cum se bagă oamenii datori, au început să strige și să tragă de bărbați să! se ducă acasă. Unii și-au bătut nevestele. Până la urmă-, Biej- dea, neputându-se înțelieg-e cu Vraștie pe împărțeala lor de taină, ia vârât acestuia briceagul în burtă, de l-au dus la spital cu trăsurica domnului Henter, ținându-și mâțele în palme.

...Vasile Popa asculta povestirea lui Toma, lângă focul încins, între bușteni. Aflase unele vești mai de mult, după.

ieșirea din închisoare, când i se pusese în vedere să

plece din sat'. Dar nu l-le ştia toate cu amănunţime, căci Anisia, nevastă-sa, avusese alte necazuri de spus.

— Zici că socoteala v-a ieşit pe d,os ? întrebă zâmbind amarnic.

Isaia, unul dintre tovarăşii nedespărţiţi ai lui Vasile Popa, tuşea rău, încălzindu-se când pe-o lăture, când pe cealaltă, măcar căi nu eria cine ştie ce frig-. Venise toamna, trecând lm spre rosturile ei, fără umezeală şi fără ploi prea multe. Peste zi cerul era senin, cu vreme potolită. Înlesnea trecerea ia odihna de toamnă a pământului, fără sdruncinul tărilor. S-ar fi părut că asemenea vreme mu dă şi .nu ia nimic, atâta era de aşezată în albia liniştii. Fructelle coapte se pârguiau, împlinindu-şi sorocull de viaţă fără a mal cere trunchiurilor suc. Gângăanii ostenite de sbenguirea verii se târau încet, purtând povara sfârşitului apropiat. Vietăţi cu veleat care începea odată cu luna plină şi sfârşea când pământul îşi întorcea faţa cealaltă spre strălucirea ei de argint, se cufundau în unda veşniciei, ca să hrănească alte sbucniri de viaţă, poate mai tari, poate mai trainice. O putere dură şi dreaptă se imbina în această prefacere, fără şovăire, fără vicleşug, fără oprim

Tema lui Frâmcu oftă obidit :

— Acu, tu ne poţi judeca, Vasile, zise încet întinzându-şi mâna după traistă. Ai stat la închisoare, iar noi am băut. Ai fost alungat din sat, iar noi forfoteam ca nebunii. Să ştii însă că ne-a judecat şi prostia di.n capul nostru...

— N-ar fi rău să ne alegem măcar cu atâta, făcu Vasile îndârjit. Spune-mi cum a fost cu socotelile...

— Apoi uite, Vasile, s'e răsuci Toma spre dânsul, fu toamnă am primit dela Ilenter o parte din patru... Trei părţi le a luat el.

— ■ Aşa... În loc de una din trei, una din patru...

— Aşa, Vasile... După asta, a început povestea cu vânzarea. Eu am lluat două jugăre şi jumătate, pe lângă garduri... Ştii unde...

— Ştiu.

— Dac-am luat două jugăre şi jumătate, m-am scris la Bundoiu pentru plug şi pentru gunoi... Să i le plătesc anu-

ăsta în bucate...

— Nici să fi plouat grâu, n-ar fi ajuns, se minună întunecat Zosim Oană.

65

— Aşa-i, Zosime, cum vă spun... Mai înainte ne-a încărcat însă cu câte două feldere de bucate de fiecare jugăr pentru hârtii şi pentru timbre.

— Ptiu ! scuipe Isaia în foc. Asia-i nemaipomenit.

— Stai, Isaio, se încălzi Toma. În primăvară, scrie-te iarăşi la catastif pentru plug şi pentru sămânţă. Acu, am scos grâu cât am scos, am mai scos oleacă de orz, vreo trei saci de porumb, doar ce-s şi două jugăre ? Nu poate trăi o casă de oameni după ele. Mai întâi, n-ai Vite să le lucri. Dacă ai vite, nu culegi atâta rod ca să te îndestulezi şi tu, şi ele... Oricum ai face, nu poţi... Asta am văzut-o şi am pătimit-o pe pielea mea...

Vasile Popa asculta îngândurat vorbele lui Toma.

— Nu se poate descurca omu- cu două-trei Jugăre? întrebă încordându se uşor.

— Neajutat de nimeni, nu se poate descurca, întări Toma cu tristeţe. Sameni una, n-ai loc pentru alta. Ai vite, n-ai ce l'e da de mâncare. N-ai vite, te bagi dator pentru plug şi nu iese socoteala ! înţeleg, dacă nu te-ar jefui cu catastifele şi cu plata preţului... Mă mir că n-am văzut dinainte... Doar m-am crescut cu ochii legaţi...

— Vi s'au întunecat minţile, Tomo... făcu Vasile încet. Altminteri aţi fi putut pricepe la vreme.

Toma lui Frâncu oftă iarăşi şi reîncepu povestea:

— A venit Bundoiu cu catastifu-: „Atâtea feldere domnului Henter, pentru partea de preţ, atâtea pentru hârtii, atâtea pentru dare la stat şi la comună, altele pentru arat şi pentru gunoi“. Când a tras cu plaivasu-dedesubt, mi-au rămas şi mie două feldere în cap. Nici măcar un sac. „Ce mă fac, oameni buni? am strigat. Unde-i munculiţă mea şi a muierii, pe un an de zile ? Ce să mănânc până-n toamna ailaltă?... Ce să semăn?“ Am strigat eu, au strigat şi alţii... Unora le-au rămas câte trei feldere, altora una, altora niciuna, că se băgaseră datori la

domnu- Bundoiu. E o zaveră în sat, de gândești că au dat turcii năvală în câmpul Hălmașului... Iacătă-l pe Bundoiu. „Nu mai strigați, mă! zice și se uită urât la noi. Gândiți-vă că v-ar fi bătut piatra, ori ar fi dat mana-n grâu... Câte și destule care se întâmplă. Lăsați gălăgia, să stăm de vorbă!” „Ce să mai stăm de vorbă? răcnim noi. Aicea se vede că suntem puși la pământ...”

Dintr-una într-alta, ne-a spus Bundoiu că ne dă 1& fiecare, împrumut, bucate, să ne ajungem până la anu-. Plătim dobândă și ne dă.

Isaia stupi din nou în jăratec, suduind. Sta cu gura căscată, rânjindu-se pe sub mustățile căzute. Vasile Popa se uita în jar, tăcând ca și cum ar fi fost de piatră.

Toma urmă a povesti:

— Mă ! am zis eu către unii, să știți că ăștia își lucră moșia pe gratis, cu noi. Noi zicem c-am cumpărat pământ.... Zicem și ne dăm la fund, ca niște smintiți ce suntem. Hâr- tiile-s făcute precum că nu devenim stăpâni decât după ce 1 am plătit deplin. Așa-i? „Așa!” au răspuns ei. Apăi noi nu-l vom putea plăti cât va fi lumea lume... Toamna răspundem bucatele până la bob... Ce mâncăm, e datorie cu dobândă... O sută de ani nu ieșim din ea... Mă, am răcnit iarăși, să ne ducem să stricăm târgul! Să-și ia pământul și să ne ierte de datorie. Ce-am muncit am muncit, ce-am dat am dat... Iacătă, Vasile, așa a fost...

Vasile Popa clătină de câteva ori din cap. Isaia gemu cu greutate :

— Nu mi-am văzut muierea decât odată, făcu uitându-se și el în jăratec, în lumina căruia jucau închipuiri nedeslușite. Am ajuns pribegi de nouă hotare...

— Anisia când a fost mai pe urmă la tine ? întrebă cu sfială Toma lui Frâncu pe Vasile Popa.

— Or fi vreo trei luni, răspunse mișcându-se pe locul său Vasile.

— Apoi, ți-o fi spus și ea destule, zise gânditor Toma... Ai fi atiat ca ți-a ieșit dreptatea ca untdelemnul... Acuma întreabă toți, ca oile împrăștiate: Unde-i Vasile să ne spuie o vorbă ?

— Mi-a spus Anisia... Am înțeles că Henter a lucrat cu socoteală... Am priceput că ar vrea să știe dacă am de gând să mă-ntorc acasă. Ați muncit degeaba. Trebuie să plătiți și dărilor...

— Ptiu, trăzni-i-ar câte trăznete-s pe lume ! se necăji Zosim. Ce fac oamenii?

— Se întorc, câți pot, la lucru în parte, răspunse Toma încet. După ce ne-au apasat cu frunțile în tină, Henter a sucit-o și a învărtit-o, că el aduce străini__ ca să-i lucreze înainte cu trei părți din patru, nu cu două din trei. Când am auzit asta, am văzut negru înaintea ochitor... Am plecat din sat o grămadă de oameni... Ailalți lucră după cum plătește domnu- Henter...

Toma-și coborî glasul și se aplecă puțin înainte :

— Mă Vasile, drept să fie că-i răscoală-n România ?

Vasile Popa-și întoarse scurt privirea spre Toma :

— Drept, Tomo... După câte ai pătimit, ai pune acum mâna pe topor ?

Toma lui Frâncu strânse din fălci cu putere. Parcă i-ar fi .năvălit tot sângele în inimă. Era galben la obraz, iar țepușele din barbă i se sburl'iră ca la arici:

— Am rămas pe drumuri, Vasile, gemu cu dinții încleștați. Is dator și la bancă... Nevasta mi s-a betejit. Zice că i s-a adunat carnea în pânțece ca un bolovan. Atâta s-a necăjit și a plâns. În clipita astas gata să mă ridic... Văd că .nici aici nu-i mai bine...

Isaia intră în vorbă. Cuvintele lui Toma-i încrețeau pielea.

— Bine nu poate fi nicăieri, făcu aspru. Știi ce-i munca la pădure...

— Grofu- ăsta-i putred de bogat, adăugă Vasile Popa.

Lucrăm ca la două sute cincizeci de inși în pădure... Plata, cum o știi. N-avem bani în veci...

— Uitam să vă spun - zise tresărind Toma - s-aude că Henter ar vrea să plece din sat. Bag seamă, vinde moșia unui doftor român... Unuia de-l chiamă Iancu Fră- țilă... Te pomenești că se schimbă olteacă și soarta noastră, acolo, în Hălmaș.

— Se schimbă pe dracu- ! făcu obosit Zosim Oană. Iar tragi nădejde ?

Vasile Popa se ridică ațâțat într-un cot:

— Ai auzit tu că-și vinde Henter moșia ?

— Auzit, cum să n-aud, întări Toma. A spus-o chiar Bundoiu, care cam cârnește din nas... Dacă vinde Henter moșia, cată să plece și el...

— Zici că o cumpără un doftor? Român? întrebă cu aceeași curiozitate Vasile Popa.

— ...Așa-i vorba... Când am auzit mai întâi, am stat pe gânduri... Să plec, ori să aștept. Că, zic, dacă vine un român, te pomenești că are altă inimă.. Dar ce să fac până-n primăvară ? N-arn de nici unele... Așa, am plecat... Cuget că mă vor lua și pe mine aici...

— De luat, te-or lua, murmură Vasile Popa. Numai cât ai să -nduri foame și frig...

— Cu astea-s învățat, răspunse Toma. Aș vrea să-i trimit nevestii câte ceva...

— Apoi, îi poți trimite la opt zloți pe lună...

— Opt zloți ? se uimi necăjit Toma.

— u cât credeai ?

— Gândeam că mărar douăzeci și cmci...

Isaia clătină din cap ca trezit dintr-o visare scurtă :

— Zici că vine un doftor român la Hălmaș ? Tu ce spui de asta, Vasile? întrebă tulburat.

Vasile Popa tăcu o vreme, cu ochii ațintiți la foc. Nu-și deslipi privirea de pe strălucirea încinsă a grămezii de jar.

— Zic că-i tot un drac, Isaio! răspunse într-un târziu, cu glas a dane. Bundoiu tot român se chiarnă a fi. Iar de ticălos e la fel de ticălos ca și Henter, ca și Iklbdy. Iarăși zic că Iklody era ungur... Ați văzut cum s-a purtat cu ungurii...

Liniștea nopții învăluia în neclintire grea pădurea de brazi uriași, în marginea căreia povesteau hălmășenii. Flăcările se ridicau iuți și înalte, luminând, trunchiurile groase dimprejur, care stăteau de strajă. O sută de brazi : o casă... O avere... Iar groful avea mii și mii...

— L-ai văzut pe Ionuț ? întrebă Vasile dintr-odată.

— L-am văzut, cum să nu-l văd, Vasile, răspunse Toma cu un fel de necaz. Umblă cu popa -ncoace și -ncolo... Ne-am minunat ce La apucat pe părintele Grigorie să-l ia la căldărușă... Chiar pe băiatul tău. Pe Ionuț...

Vasile avu un zâmbet rău :

— Mi a spus Anisia toate, făcu întunecat. A înțeles că preoteasa vrea să mă -mbuneze... Se gândește că odată și odată tot mă -ntorc în sat...

— A dracului poamă, stupi din strungăreață Toma, de-a-dreptul în jar... I-au lucrat câțiva inși părintelui pământul pe degeaba. II poartă și pe Ionuț, ba la câmp, ba la alte treburi.

— Știu, zise Vasilie. Știu toate... Îi mănâncă și simbria care ar trebui să i-o dea... Mă gândesc, Tomo, ca să-nvețe copilul carte, cum o putea... Vreau să-mi citească mie din cărți, ce fel și cum merge lumea... Unde-i dreptatea și la cine trebue să ne ducem după ea... 11 iau cu mine: hai, fecioru- tatii, să ne ducem... Tăiem viața-n două : ori așa, ori așa...

Oamenii tăcură. Lumina flăcărilor juca pe obrazurile lor încremenite, ca o mângâiere. Gândurile se amestecară cu văpaia.

Cele neînsemnate se prefăcură în cenușă, cele crâncene se căliră... Vorbiseră destul, ca allegerea asta să se facă fără prea multă greutate.

CAPITOLUL IX

Este fără îndoială de mirare că Ionuț, băiatul lui Vasile Popa, a fost luat în slujbă de către părintele Grigorie, după ce Vasile plecase din sat cu traista și toiagul, pribegind în căutare de lucru. Apa și focul nu se pot împreuna, soarele și întunericul se alungă unul pe altul. Părintele Grigorie clocea simțăminte de vrăjmășie împotriva lui Vasile Popa, care-și înălțase capul înfruntându-l pe sfinția sa și strigând vorbe de hulă înamtea domnului Henter. Ba încă dase și năvală asupra hambarelor dela curte. Dar, viața e schimbătoare și unele măriri deosebit de trecătoare. Părintele din Halmaș nu veghea de unul singur asupra cinstitei sale bărbi, ci avea

lângă dânsul o soție înțeleaptă, care adușese schimbările și valurile trecătoare ale lumii, ca o vulpe înzestrată din plin cu darul vânătorii de iepuri.

Copilul lui Vasile Popa avea aproape opt ani, când a trecut la căldărușa domnului părinte, cSruia-i făcea slujbă de clopotar și de ajutor în umblările sale. Biserica din Hălmaș era mică. Se ridica din bârne, în marginea unei râpe, având deasupra turn ȱuguiat de șindrilă. Negreșit, fusese meșter mare omul care o înșicălase cu o sută de ani în urmă. Asta se vedea mai ales după brâul de lemn, împletit ca o frânghie groasă în jurul bisericii. Adevărat că despre partea turnului se ivise dela început necaz și împiedicare. Turnul era atât de îngust, cât n-a fost chip să cuprindă nici măcar unul dintre cele două clopote mărunte, care supărau pe părintele Grigorie cu dangățul lor pișigăiat. Mai ales se uita sfînșia sa strâmb la îngropăciuni, când se uscau lacrimile pe ochii celor de față, îndată ce începeau a se auzi clopotele.

— Într-alte părșii, doar că încep să bată limbile clopotelor, și îndată oamenii, mai ales muierile, cad în tânguire ■de mai mare jalea, făcea părintele Grigorie mânănit. La noi, parcă se izbesc berbecii cu zurgălăi la gât, în capete. Tre- buște să mă căznesc eu să fac lumea să plângă...

Clopotele atârnav pe niște căpriori, lângă intrarea în bisericușă. Lasă căi nici sfântul lăcaș nu se arăta vrednic de un preot ca sfînșia sa. Ușa dela intrare era joasă, așa că nu puteai pătrunde înăuntru decât aplecat. Unii credincioși, copUeșiți de necazuri, uitau adeseori că .nu trebuie să pășeascăi fără grijă în casa domnului și se păleau cu frunșile, ca orbii. După lovitură începeau numaidecât să suduie de stele, ca niște păgâni. În vremea asta părintele se bucura: „Dumnezeu nu bate cu băta!“ mormăia în sinea lui.

Clopotarul cel băitrân, Aron ȱigăilă, trăsesese o viașă în- dreagă pe dracul de coadă cu amândouă mâinile, iar în vremea slujbei, amândouă clopotele cu o singură mână. Se așeza pe butuc, lângă căpriori, și sugea tutun din lulea. Cu

dreapta trăgea de frânghii, aplecându-se mereu, ca să nu istovească prea mult din puterea brațului. În biserică era loc puțin. Cei care încăpeau ajungeau cu nasurile de-a-drentul în iconostas, slobozind năduf și aburind icoanele. Părintele ieșea pe ușa altarului în dungă, scoțând umărul ca să dea binecuvântarea, apoi se întorcea mânios și trăgea dintr-o smucitură perdeaua veche, făcută ferfeniță dt ani și smucituri.

Într-o vreme, avusese ambiția să. ridice biserică nouă.

— Fața satului e sfântul lăcaș, a zis către credincioși. Știu că sânteți săraci... Dar cum vreți să coboare asupra voastră harul lui dumnezeu, dacă nu-i dați cinstire într-o biserică arătoasă?

Muierile bătrâne se uitau năuce înaintea lor, oftând și amărându-se. Le-ar fi plăcut o biserică largă, să poată sta ceasuri întregi, să mai schimbe o vorbă, să se mai adune de acasă, din gurile nurorilor. Dar unii zăpăciți de bărbați - că mai bine ru le-or zice - se înfruntau cu părintele, scoțând din gurile lor măscări, să-ți faci cruce nu altceva.

— Noi credem că mai întâi să vie harul. După har vine și biserica, ziceau acei oameni nesocotiți.

— Ba nu - se oțăra părintele - întâi cazna, apoi bucuria. Faceți: biserică nouă și veți vedea...

Bărbații se jâmbau într-o lăture :

— Las-o așa, părinte. Pentru cât avem noi dela dumnezeu e bună și asta...

Auzind odată, auzind de zece ori asemenea vorbe, părintele se scârbi, lăsându-se păgubaș.

Într-o bună zi, Aron Țigăilă, clopotarul, se răsturnă de pe butuc cu pipa-n gură și cu frânghiile între degete, căzând ia pământ fără suflare.

Clopotele bătură în dungă, dând glas spăimântat. Se adunară împrejur câțiva bătrâni și-l ridicară pe Țigăilă, strigând care mai de care: „Scoală-te, mă Aroane !” Aron nu le dete ascultare, ci rămase în adormire. Îi desfăcură deci frânghiile dintre degete, iar clopotele veniră la loc, slobozind iarăși sunet de spaimă. Luleaua lui Țigăilă

căzuse alături și fumea ca o ulcică cu tămâie, la căpătâi, împrejur era paragină și tristețe - parcă mai cenușie și. mai afundă decât înainte de vremea când domnul Ilenter Bertalan căpătuisese p.ugarii, vânzându-le pământ fără bani.

B;»erica se afla în seama femeilor bătrâne și a câtorva moșnegi. Oamenii în putere nu mai intrau în ea cu lunile. Hălmașul se golise parcă de viață. Sufla vânt pustiu pe uliți și toate se învăluiau în pulberea singurătății. Părintele Grigorie luase în parte, cu învoială destul de priin- cioasă, zece j-ugăre din pământul domnului Henter Bertalan și asta-i aducea oarecare mângâiere în mâhnirile sale- de păstor sufletesc, cu turma împrăștiată.

Sfătuit la timp de preoteasă, nu s'a vârat la cumpărat, măcar că ar fi poftit grozav să ajungă la o treaptă mai înaltă de avere. Dar preoteasa i-a -nchis gura cu o vorbă : „Cum îți închipui tu că l-a apucat pe cămătarul ăsta milostenia, să dea pământ așa pe gratis, la toți nebunii? Aicea-i vicleșugul dracului ! Am să-i dau eu de căpătâi ! Ia pământ în parte, și-l lucrăm cu doi-trei prăpădiți, de aici, din sat!”

Treburile bisericii au căzut deci undeva, departe, la fund, sfinția sa hărnicindu-se cu câțiva amărâți desculți, tocmiți pe mâncare, să facă gospodărie cu fotos. Din pri cina asta, când s-a răsturnat Țigăilă 'din slujba de pe butuc, părintele Grigorie a chibzuit că n-are pentru cine să mai tocmească clopotar ca lumea. Propuse deci oamenilor din consiliul parohial - vreo șase bărbați care țineau sedință în bucătăria preotului, jâmbându-se toată vremea să vadă de unde vine mirosul de plăcinte - să fie lăsate treburile clopotniței în sarcina sa. „Voi folosi cele șaiszeci de coroane puse în buget pentru clopotar, ajutând copiii de oameni sărmani”, a zis sfinția sa. „Chem azi pe unul, mâine pe altul și le dau un ban. Se înțelege că suma o ridic eu”, a adăugat uitându-se destul de urât, pe sub sprâncenele stufoase, la epitropi. Aceștia pricepură că .nu vor vedea din cele șaiszeci de coroane mei măcar o pițulă să-și ia un pachet de tutun. Le era prin urmare_ egal cine va trage clopotele și cine va pune jar în cădelniță. Părăsind „sala de

ședințe“, cei șase hălmășeni duseră cu ei dorul plăcintelor, slobozind pe sub mustăți cuvinte de ocară și sudălmii îndesate la adresa părintelui Grigorie.

Doamna preteasă era femeie deosebit de isteată. Cunoștea treburile slujbei și ale parohiei mai bine aproape ca însuși sfinția sa, preotul. În orice caz nu se putea face nimic fără știrea și încuviințarea dumneaei.

— Știi că am isprăvit bine treaba cu clopotarul, a mormăit părintele Grigorie către dânsa, după ședință.

— Știu, i-a răspuns oarecum înțepat preteasa' Dacă-ți pune cineva înaintea fânului, îl mănânci singur...

— B.ne, bine, făcu moale preotul, având teamă de hartă. Vorba este, te-ai gândit pe cine să iau ?

— M-am gândit !... Cum să nu mă gândesc ? ! se avântă soția sfinției sale, deschizând izvor nesecat de vorbe. Dacă nu m-oi gândi eu, cine să se gândească în casa asta ? II iei pe băiatul lui Vasile Popa...

— Cele zece jugăre de pământ le-am dobândit totuși după capul meu, cercă părintele Grigorie să-și afle dreptatea. Apoi se holbă uimit: Tocmai la băiatul lui Vasile Popa te-ai oprit? Mă mir adânc...

Preteasa nu-l lăsa însă din clește :

— Nu te mira atâta și mai ales nu adânc... Cele zece jugăre le-ai dobândit pentru că Henter și Bundoiu au vrut să te aibă alături... Dacă era după tine. te-nfundai lacom în datorii până-n gât... I u aș fi pus mâna pe douăzeci de jugăre. Tot în parte. Ce mi-s trei blide de zeamă, ce mi-s șase... Văd că ăștia care i-am luat la lucru fac treabă destul de bună și nu ne costă mai nimic. De ce te pui împotriva băiatului aceluia ? se încruntă la preot.

— De ce mă pui împotriva ?... De ce mă pui împotriva ? se miră cu gesturi largi părintele Grigorie. Mă pui, de bună seamă că mă pui. Vrei să încălzesc la sân pui de șarpe? Nu ții seama că Vasile Popa mi-e vrăjmaș de moarte ? Nu te gândești că m-a înfruntat pe mine, om ce mă aflu ? Nu ți-e lehamite de câtă zarvă a făcut în sat ?

Preteasa își privi bărbatul cu un fel de dispreț, care-l scotea din sărite pe părintele Grigorie. Îi venea uneori

sfinției sale să dea cu pumnul în geam, ca să simtă plăcerea că farmă ceva.

■— Tocmai d-ai-a m-am gândit să-l iei, fiindcă tată-său ți-e vrăjmaș! răspunse preoteasa ascutit. Dacă ai avea minte, câtă barbă, ai pricepe și tu... Cine te vede la chip ar crede că ești deștept ca Andrei Șaguna. Are Șaguna o poză în călindar de cugeți că-i Osman Pașa !

— Acela a fost mitropolit și baron, interveni preotul cu importanță. Nu mă semui cu el...

— De bună seamă c-a fost baron, se întărâtă preoteasa. Era prieten cu împăratul și cu grofii. Nu ca tine, cu pârliti ca Bundoiu...

— Pogoanele s bune și dela pârliti ca Bundoiu, înfruntă ■părintele concepțiile aristocratice ale nevastă-și. Văd că. mă zăpăcești cu de toate câte-ți trec prin minte. Spune-mi mai bine cum ai ajuns să te gândești la băiatul acela?...

Preoteasa se așeză, pe scaun, punându-și mâinile pe masă. Mâinile erau plinuțe și de-tul de frumoase. Părintele Grigorie se uită cu coada ochiului la ele. Câtă pătimire, ca să le aibă în preajma sa...

— Ascultă - făcu dânsa cu glasul coborât - mie-mi munea tata lucruri chibzuite, ca un om cuminte ce era... Lu sunt fată crescută... Dacă n'am avut noroc, n-am avut... Ai avut tu parte de noroc că te-ai luat...

Preotul oftă și-și mângâie barba, îndoându-se în sinea sa de asemenea noroc. Oare toate muierile frumoase or fi rele ca asta ?

— Omul înțelept își apropie dușmanii, zicea bietul tata, dumnezeu să-l ierte.

Doamna preoteasă Hăcrimă scurt și prompt, după care-și reveni îndată :

— Regele Carol dela București l-a făcut aghiotant pe ghegeneralul Candiano Popescu... înțelegi tu ? îmi spunea mie tata. L-a luat lângă sine pe ofițerul care a fost capul revoluției dela Ploiești și care a vrut să facă republică... I-a întins ciolanul, iar republica s-a dus la fund. Deasupra au rămas regele și Candiano Popescu... Eu n-am înțeles la

început, cum nu înțelegi tu acum Numai cât eu eram copil, pe când tu ești coșcogeamite bărbățoiu-. Vrei să duci de nas un sat întreg... Că re mine știu că nu mă duci... Pune belciug cui îi pofti. Mie n-ai să-mi pui...

— Bine, femeie - îi sări preotului țâfna, cercând cu întârziere mare să-și refacă prestigiul - văd c-ai luat-o razna și mă încurci în lucruri care nu se pot împerechea între etle... Ce am eu a face cu barba lui Andrei Șa- guna ? Ce am eu cu Osman Pașa, ori cu revoluția ?... Eu te-am întrebat de ce vrei să-mi dai într-ajutor tocmai pe băiatul vră jmașului meu ?... Ce va zice lumea ? La asta să-îni răspunzi ! Mie nu-mi plătesc slujbe nici regele Carol, nici cei dela Ploești. Eu trăesc aici și mă sfiesc .

— Ba să nu te sfiești deloc, sări preoteasa în oicioare, lovind cu palma în masă. Mai bine să-ți deschizi capul..

Văd că cu tine nu se poate vorbi în pilde înalte, cum era obiceiul la noi acasă. Este Vasile Popa dușmanul tău ? De bună seamă că este ! Dar e' e dus din sat, la dracu-n praznic. Muierea lui stă-n cocioabă și se necăjește... Nu-î ajunge în veac ce-i trimite omul oi. Domnul Henter nu mai dă pe aici, ca să te rușinezi de el... Rundoiu se cară azi, mâne la oraș;.. Vede oricine că se sparge gașca... Așa că eu am vorbit cu Anisia...

Ai vorbit cu Anisia ? Se cruci preotul.

— Am vorb't De bună seamă c-am vorbit, se rățoi doamna preoteasă. I-am lăudat copilul fel și chip. Nu se află pe lume muieră să nu-i tremure inima auzind laudă despre copilul ei.

— Diavoliță ! exclamă părintele Grigorie, din ce în ce mai uimit.

— Păi da, diavoliță, protestă mândioasă femeia. Anisia s-a muiat îndată, din vrăjmașă ce era... Să lași copilul la părintele, i-am zis. Toată lumea vorbește că-i deștept și are glas. Câștigă și el un bănișor... Te pomenești că învață și carte. S-o fi văzut pe Anisia ce ochi a făcut când a auzit de carte... Să învețe copilul ei carte!

— Și de ce ai făcut isprava asta ? întrebă mohorât preotul.

— Pentru că are să vie vremea să se întoarcă tat-su în sat, îl lovi preoteasa cu o ploaie de vorbe în obraz. Anisia-i femeie bărbată și nu-mi place s-o știu dușmană. Dacă vine Vasile acasă și află că i-al ajutat copilul, cată să se rușineze și nu se mai leagă-de tine. Pricepi acum? Când ai oameni potrivnici în fața, cearcă și-i apropie, dându-le foloase... Mai ales pe cei cottoși. .Asta ar fi vremea s-o ști. Apoi, în ziua când îți vine bine la mână și ești sigur că-i poți doborî, doboară-i... Dar pân- atunci...

— Cât ești de deșteaptă, ai fi putut spune asemenea înțelepciuni mai de mult, făcu preotul cu arțag.

— Toate la vremea lor... se învolbură iarăși cucoana preoteasă. Trebuie să deschizi ochii, să vezi când bate ceas potrivit. Asta e...

Părintele se uita destul de necăjit înaintea sa. Îl rodea o îndoială. Avea parcă teamă s-o spună.

— Ei, ce te holbezi așa? Văd că ai grăunțe -n gușe. Dă-le drumul!

Dacă-i număr cele șaizeci de coroane băiatului lui Vasile Popa, n-ai făcut nimic, clătină preotul din cap, nemulțăm. Atunci mai bine iau om în putere și m-ajut cu el...

— Mă gândesc dacă nu cumva ți se întunecă uneori capul din pricina căiților ce-i ai deasupra, se înverșună preoteasa. Păi bine, omule, ți-am spus eu să-i numeri șaizeci de coaroane ? Când am spus eu asta ? N-am vorbit cu tine să-i pui în mână celui pe care-l vei lua câte o pițulă de zece crețari, de fiecare slujbă ? Nu ne-am înțeles să-i dai la cununii și la îngropăciuni câte două pițule ?

Preotul se rânji în barbă :

— Asta-i ajutor ?

— Pentru ei e destul, îl fulgeră preoteasa. Lacom ești, de-ai mânca și cămașa lui Dumnezeu, da- pricepere, vânt! Îi aduci pe băiat aici la mine. Mai face una, mai face alta și-l iau eu cu binișorul... Așa! Du-te acum și înțelege-te cu Anisia... Vorbe muiate-n untdelemn cunoști destule... Numai eu știu că nu-i nimica în ele. Fă cum am zis!

CAPITOLUL X

Nu u târzie vreme după ce Ionuț al lui Vasile Popa și al Anisiei intrase în slujbă pe lângă părintele Grigorie, s-a vestit în Hălmaș că vine învățător și oamenii 'vor avea școală. Cei dintâi care s-au mirat de asemenea vestire au fost însuși părintele Grigorie și notarul Cădariu, adică fruntașii satului. Făcuseră ei unele hârtii cu ani în urmă, dar văzând că nu vine răspuns, s-au mulțămît cu atâta, arătând poporului, care le da zor, cum că despre partea lor s-au ostenit destul.

Adevărat că socoteala asta cu școala și cu învățătorul aducea griji conducătorilor Hălmașului.

— E ușor să zici: „Am aprobat“, se necăjea părintele Grigorie. Dar unde-i lăcașul potrivit ca să vâri școala în- tr-ânsul ? Și ce te faci cu leafa învățătorului? Văd că ajutorul de stat e numai până la jumătate din salar ! Cine-î dă jumătatea cealaltă ?

Notarul Cădariu zâmbea cu viclenie. Înțelegea că părintele e supărat adânc. Nu care cumva se vor trezi iarăși urni să-i ceară sfinției sale să mai lase din costițele afumate și din mierțile de mălai, în follosul dascălului... Te miri ce mai iese și din treaba asta...

Ionuț Popa își făcea slujba înainte fără sminteală. La început se veselea stând acasă în curte, ca pe ace, și așteptând să audă glasul părintelui ori al lui Bangălă, ajutorul de cantor, strigând peste gard: „Mă, Ionuț! Meri și trage de trei ari! Facem slujbă !“ Sărea îndată și o lua fuga spre țintirim, în mijlocul căruia se înălța, ca o săgeată cenușie, turnul bisericii. Mai târziu însă, când ceilalți copii se tăvăleau jucându-se prin iarba țintirimului' și când începură a-l necăji, strigându-i în batjocură :

„Sună clopotele-n dungă,
Triage, Ioane, mână lungă“.

Ionuț căzu în întristare și rușine. Cât ținea liturghia, nu se putea mișca de lângă frânghii, decât în două rânduri, ca să înprospăteze jarul din cădelnițai. Venea la o vreme Bangălă și bătea toaca. Atunci Ionuț trăgea clopotele întâia oară. După asta, rămânea singur, sub privirile șterse ale babelor, care, neîncăpând în biserică, se așezau pe

marginii, povestind ca la șezătoare. Când venea iarăși sorocul clopotelor, Bangălă își scotea capul pe fereștriuca de lângă strana cantorului și striga : „Trage, mă!“ Avea Bangălă un cap stufos cu părul vâlvoi, care făcea spaimă. Babele se ridicau înțepenite de mijloc și-și făceau cruce, bolborosind, apoi se așezau la locul lor, reîncepând povestea. După slujbă, Ionuț primea pițula și se întorcea acasă, cu un simțământ de sfială.

Anisia se ducea rar la biserică. Îi cerceta din ochi la întoarcere și-l întreba zâmbind.:

—Cum a fost, Ionuț ?

Băiatul îi vedea ochii și simțea înduioșare. Ochii măică-și erau frumoși și triști. Dar știau să arate dragoste mare, tristă și ea, de o dullceață fără seamăn, în care copilul se primenea ca într-o baie de rouă. Se umplea de mângâiere și-și vâră capul sub brațul Anisiei:

— A fost bine, mamă, zicea arătându-se bucuros. Uite ici pițulia...

— Te-a chemat părintele să înveți carte ? Îl întreba îndată după asta Anisia, ieșind din tristețe. Gândul că băiatul va cunoaște învățătură o înviora și-i da puteri noi.

— Astăzi... nu m-a chemat, mamă. Nu știu de ce mă chiamă atât de rar... Măcar că... eu am început să cunosc literele...

Anisia se încrunta :

— Bine, Ionuț... Hai și -mbucă ceva... Mă duc eu să vorbesc cu părintele...

În acea vreme, Ionuț Popa începuse a se descurca oarecum la cetit. Adevărat că despre partea părintelui Grigorie ar fi rămas neștiutor, deoarece sfinția sa, fiind încărcat cu treburi, nu-și putea rupe vreme să-l învețe. Când se ducea la dânsul Anisia, sfredelindu-l neplăcut cu ochii, părintele își încrețea fruntea și vorbea pe jumătate supăra*, pe jumătate foindu-se îngâmfat:

— Învățătura de carte nu merge cum crezi dumneata, Anisio, zicea ocolind privirea femeii. Cugeți dumneata că cetitul e ca trasul clopotelor ? Pui mâna pe frânghii și tragi ? Apoi atuncea Țigăilăi se chiamă că a fost om cu știință

'ânaltă, cât a tras de ele...

Anisia stăruia însă, într-un fel strâns:

— Domnulle părinte, eu cer să rămânem la învoiala care am făcut-o. Să-mi înveți băiatul carte. Altfel, îl iau acasă. Pliată nu-i dai, carte nu-l înveți... Trebuie să-i scriu lui Vasile...

Auzind odată doamna preoteasă din odaia cealaltă de Vasile, a intrat numaidecât, ca din întâmplare, și s-a mirat subțire:

— Dumneata ești, Anisio? Îmi pare bine c-ai venit la noi... Ce face Vasile ?

Anisia a întors preotesei răspuns potrivit:

— Uite, doamnă preoteasă, am venit pentru Ionuț... Să dea oleacă de zor domnuu- părinte cu cartea... Mă întreabă mereu Vasile : ce și cum... Zice căi tare s-ar bucura dac-ar găsi copilul buchisind...

— Dar Vasile se -ntoarce? a cercat preoteasa.

— Acum, dacă intră alt stăpân la moșie, eu aș zice să se-ntoarcă. :Nu știu cum se va gândi el. Dreptu-i, doamnă preoteasă, că vine un domn român la curte ?

Soția părintelui Grigorie îl și fulgerase pe sfinția sa cu un ochi care spunea: Auzi, deșteptule ? Se-ntoarce Vasile...

— Așa știu, că vine cineva negreșit... Domnu- Henter pleacă, întări doamna preoteasă cu zâmbet chinuit.

Părintele se amestecă după obiceiul lui, ca să-și dea importanță :

— Vine domnul doctor Iancu Frățilă...

După asemenea convorbire, a urmat, se înțelege, mai întâi judecata doamnei preotese asupra soțului ei, slab de gură :

81

— De ce te-ai băgat ca musca-n lapte, să spui că vine Frățilă ? De ce uu-i fi tăcând, când mă aflu eu de față ? l-a mustrat învolburată. Așa te-am pomeni*!... Parcă ești ăla, Gălușcă, ori cum dracu-l chiamă, de se trezește în consiliul parohial: „Nu mă-nvoiesc - rnă-nvoiesc“, așa din senin. Nici vorbă nu-i de-nvoială, ori de ne -nvoială, dar el

mugește ce știe...

Părintele Grigorie era ofensat:

— Mai întâi, nu eu sunt musca-n lapte, ci tu... Eu vorbeam, iar tu te-ai băgat peste mine... Sunt laptele...

— Sarbăd, n-am ce zice, îl domoli preoteasa. Văd că nu pricepi cum trebuie să iei oamenii... Dacă știi ceva și bagi de seamă că tremură să afle și ei, dă-lle știința picătură cu picătură... Lasă-i să creadă că știi mai multe decât știi... Ehei, dacă eram eu popă...

— Apage satana! 1 se spăimântă părintele.

— Satană, nesatană, așa e cum zic... Anisia trebuie să creadă că tu ești prieten cu Frățilă. Că faci și desfaci cu el.... înțelegi ? Și mai vezi oleacă de băiatul ăsta.... N-ai să te prăpădești dacă-l încurci acolo, un ceas-două. Să înțeleagă mumă-sa că te-ai apucat de treabă... Fă cum zic...

Hotărârile doamnei preotese, având caracterul sentințelor definitive, trebuiau executate îndată. Părintele își petrecu deci un ceas pe săptămână înjurând pe Ionuț, trântind cartea ici-colo, minunându-se de asemenea cap întunecat și mai cârpindu-i câte o palmă. Într-o bună zi, băiatul nu mai veni. Doamna preoteasă se certă atunci rău cu părintele Grigorie. Neliniștită cum era, aflase chiar în seara aceea pricina. Ionuț învăța carte singur.

— Auzi, deșteptule? se năpusti asupra sfinției sale, stând cu picioarele puțin desfăcute, ca domnul strajameșter Bundoiu, în fața oamenilor. Anisia zice că băiatul ei învăța singur să scrie... Că n-ai făcut decât să-l ocărăști și să I bați...

— Cum învăța singur ? protestă cu demnitate jignită părintele. Ai mai auzit una ca asta? Crezi că învățătura e ca lădița aceia din gara Turda, să bagi crăițarul și să scoți bomboana? Am avut vai și trudă cu el, cât nici nu, m-am gândit... E greu de cap. De unde să aibă într-ânsul altceva afară de întuneric? Eu l-am învățat buchile alfa- betuDui...

— Lasă-mă în pace cu filosofile tale, s'rigă preoteasa. Am auzit eu cum îl învățai... Dacă-i vorba de capete grele, apoi degeaba te fudulești că tată-tău a fost deștept... O fi fost... Se vede ce a ieșit dintr-ânsul... Băiatul

a învățat cântări pe de rost, delà maică-sa. A luat apoi cartea și a fcis „Frunză verde”, căutând literele una câte una. Pe „F”, pe „r”, pe „u”.. Așa spunea Anisia.

— O fi spunând... Dar eu l-am învățat să le cunoască.

— N-ei fi zicând c-ai învățat-o tu și pe Anisia ?

— Știe și ea să cetească? se miră preotul oarecum indignat.

— De bună seamă că știe... Spun femeile din sat că învață Ha rând cu băiatul. Acum așteaptă-l pe Vasile Popa. Are să-ți mulțumească...

— Tu m-ai băgat și în buclucul ăs+a ! se răsvrăti preotul. Tu mă bagi în toate...

— Ți-aș spune eu una acuma, de ți-ar ajunge! pufni soția părintelui, ieșind și trântind ușa de se cutremurără pereții.

Într-o bună după amiază căzu apoi în Hălmaș învățătorul Teofil Medrea. II măsurară1, unii și alți, cum trecea pe uliță, cu toiagul în mână.

După rânduiala din acele vremuri, preotul era președintele comitetului școlar, așa că învățătorul înștiințase prin scrisoare oficiul parohial că sosește în cutare zi.

De cum îl zări pe fereastră, părintele tresări și se în tunecă la chip.

— Vine dascălul ! se întoarse sperial spre preoteasă.

Aceasta se vântură în clipă la fereastră :

— De unde știi că-i dascălul ?

— Păi nu-l vezi ? se miră preotul, socotind că înfățișarea lui Teofill nu mai putea da naștere la mcio îndoială.

Atunci auziră ciocănitură în ușă. Preoteasa făcu semn energic părintelui Grigorie,- încruntându se. Având între dânșii experiență îndelungată în acest limbaj de taină, părintele se cumpăni spre bucătărie, tuși cu autoritate și dete răspuns :

— Intră I

Teofil Medrea era obosjt. Pași în casa serios și rezervat. Părintele Grigorie, împreună cu preoteasa sfinției

sale, aveau dulceață în obraz și în priviri, părând a-i oferi un adevărat liman. Medrea lepădă1 toiagul lângă ușă și spuse cele de cuviință în asemenea împrejurare.

— Ei, bată-te norocul să te bată, domnule învățător, îl întâmpină părintele cu prietenie. Va să zică ai venit... Unde ți-ai lăsat lucrurile ?

Teofil Medrea răspunse liniștit:

— Eu și cu mine e tot oe am pe lume. Umblu ca melcul: îmi port avuția în spinare.

Părintele întoarse în fu'ger un ochi spre preteasă. Cerea instrucțiuni. Consoarta sfinției sale surâse gaiiben și coborî îndată interesul față de pribeag. Împinse un scaun spre Teofil, acolo, în bucătărie, și-l pofti să șadă. Preotul înțelese că oaspetele e din categoria pe care doamna preteasă o definea scurt : golan.

— Ai fi flămând., făcu soția preotullui, cam în doi peri. De unde vii ?

— Acum viu dela gară... Din Buru. În c:,nci ceasuri am ajuns. .

— N-ai găsit nicio căruță pe drum ? intră în vorbă părintele, ca să facăi față împrejurărilor.

— Ba da... răspunse iarăși Teofil. Am întâlnit una, dar se ducea la Buru...

„Mai are zor și de glume“, se gândi preteasa plictisită.

— L-am întrebat: „E departe Hălmașul, moșule?“ „Ia, până tragi o lulea de tutun“ - m-a deslușit. „Atunci, e aproape!“ în-am veselit eu, ne prea dându-i crezare. N-am greșit!

— Un pic de slănină mănânci? întreabă acum doamna preteasă, chibzuind că trebue să treacă și peste neplăcerea asta.

Medrea era grozav de flămând. înțelese însă că poftirea nu era sinceră.

— Mulțumesc...

— Va să zică vrei? constată, oftând ușor preteasa.

Tecul îi aruncă o privire mirată. Dar n-am zis că nu vreau, spunea această privire.

— Atunci să-ți fac niște jumări...

— Nu, doamnă preoteasa, protestă de data asta hotărît Medrea. Nu vă osteniți pentru mine...

Preoteasa acceptă cu grăbire declarațiile oaspetelui și, după ce mai înșiră două-trei feluri de mâncare, curmă ofertele:

■— Cu dumneata n-o scot la capăt nicicum ! zise resem- nându-se. Slănină .nu vrei, jurnări nu vei, brânza nu ți-o fi plăcând. Ce să-ți fac? Unde ai să locuești ?

Teofil Medrea își dote seama că cel dintâi popas în Hăl1- maș îi înfățișează viața în aceeași culoare pe care o cunoștea din copilărie. Nu-i scăpase din vedere schimbarea de atitudine a preotului și a preotesei din clipa când le mărturisise că n-are nimic decât toiagul...

— Tocmai pentru asta venisem, vorbi înghețat. Vream să întreb pe domnul părinte, ca președinte al comitetului școliar, dacă știe vreo gazdă... Apoi, cu localul școlii... Acum, mă duc însă să caut eu undeva adăpost. Voi reveni mâine pentru treburile eu șcpala.

Se ridică, dând să plece. Părintele Grigorie era încurcat. Parcă simțea oleacă de rușine. Prea trecuse preoteasa marginile...

— Drept să-ți spun, e cam greu, se încurcă în \ orbe... Știi, aicea e o moșie... Se schimbă stăpânul, oamenii se duc și vin... Un fel de Vavilon. Să mă mai gândesc puțin...

— Lăsați, domnule părinte, interveni Teofili luându-și toiagul. JVLă descurc eu cumva... Sunt obișnuit... Bună ziua.

Deschise ușa și ieși. În prag, părintele se încâlci iarăși în vorbe, căutând o îndulcire:

— Te aștept mâine... Să vii negreșit. Avem de discutat..

Învățătorul nu-i răspunse.

— Știu că vrei să-mi aduci vină, îl luă preoteasa în primire pe părintele Grigorie, îndată ce închise ușa. Te văd iarăși cu gușa plină... Ține-ți vorbele și faptele pentru domnul doctor Iancu Frățilă... Vei avea nevoie de ele, la dân

sul... Azi, mâne, pică-n sat. Am auzit că-i prieten cu deputații-.. O să vie aici fruntașii cei mai prima... Cine știe cine!... Poate chiar domnul președinte al partidului naț' rial. De ăia să ai tu grijă, nu de învățător.

Părintele se miră și-i dăte iarăși .dreptate, ca să se plinească ce este scris în cărțile sfinte: „Capul muierii chip de șarpe, ochii fel de vulpe, te duc a crezare că minciuna adevăr adevărat este”.

În urma acestei întâlniri cu colegul său intru „lumina-lea poporului”, Teofil Medrea se îndreptă spre marginea satului, dinspre răsărit, unde se vedeau câteva căsuțe, pe o muche de deluștean. Trecu prin fața curții boierești și privi atent. În curte erau vreo patru căruțe. Încărcau butoaie și mobilă. În jurul carelor forfoteau și strigau oameni. Sus, răzimat de marginea cerdacului, slobozea porunci, cu glas gros, un bărbat voinic, fălcos și mustăcios.

Într-un sat amărât ca Hălmașul, trecerea unui străin e o întâmplare de seamă, pe care o văd îndată doi-trei inși. După ce o văd, vestea sare ca o pisică peste garduri, din curte în curte. O simt și câinii; e deajuns să se mire unul de ivirea călătorului, că îndată dă semn mânios tuturor ortacilor lui, făcând muzică înfricoșată, până departe, în hăul văilor. Teofil Medrea trecea îndesat în el însuși, încălzit de drum. Oamenii din curtea boierească, ocupați în jurul carelor, nu-l văzură ; domnul Bundoiu se mulțumi să rânjească în treacăt, cufundat în grijile sale: „Cine dracu o fi și ăsta ?”

Ajungând la capătul satului, învățătorul intră în ograda din dreapta, deschizând portița care era prinsă în țâțâni de nuiel și pareă foarte ușoară. O bucată de mesteacăn de grosimea măm'i, deasupra, una dedesubt, două pe margini și aâita de-a-curmezișul. Căsuța era mică, văruiată alb, cu albăstreală multă și avea spre uliță două ferestruici. Întâmpinat de lătrături, care veneau ca din fundul pământului - atâta era de bătrân și de răgușit câinele - Teofil Medrea intră într-o tindă joasă, aplecându-și capul să nu se lovească în grindă. Observă numaidecât că era curat pe jos; lutul părea împrăpat. În colțul din

fund se afla un sac, deasupra, agățat în cui, un ciur, iar Lângă perete un lădoi înnegrit de ani. Dând să intre în odaie, încovoiat de spinare, se găsi frunte pe frunte cu stăpânul casei, care deschisese ușa. Era un om mărunțel, bălan, ca de douăzeci și opt de ani, încins cu șerpar lat și îmbrăcat în ismene largi, după portul din partea locului. Opincile-i erau legate cu no- jițe împletite în jurul piciorului ca niște șerpi subțiri. Omul avea obraz mirat și era tocmai gata să facă legiuita întrebare: care ești mă?

întâmpinând un tânăr necunoscut, care părea a fi „domn”, se opri în prag.

Teofil Medrea îi dădu bună ziua, apoi, uitându-se bine, se bucură numaidecât. Văzuse ochii de copil ai omului din fața lui.

Foarte plăcută poveste s-a încins între cei doi bărbați, după ce învățătorul a intrat în casă. Odaia era mai largă decât s-ar fi părut, judecând înfățișarea din afară a casei. Era îmbietoare și tihnită. La dreapta, într-un colț, se afla vatra; încolo, spre fereastră, se înălța o alcătuire măiastră, așezată pe patru pari cufundați în pământ, închipuind patul. De-a-llungul zidului dinspre uliță, pe suib ferestre, o laviță; lângă ea masa pitică, în jurul căreia se vedeau trei scaunele, cu trei picioare, oferind sedere prielnică, în scobitura adâncită la mijloc.

Stăpânul acestei așezări se numea Arghiron Mânzăilă. Făcea slujbă de pârgare, adică de vătășel, la primărie, ceea ce însemnează că* ducea prin sat hârtiile și citațiile, iar când era sorocul, striga asupra Hălmașului poruncile stăpânirii. În asemenea prilejuri, .notarul îi băga în cap poruncile, iar Arghiron și le însemna, să nu le uite, creștându-le pe răbuș. Linia întâia de pe răbuș se cheamă că oamenii să iasă mâne dimineată la drumul către lara, să facă „șpres- tație”. Crucea crestată mai jos, vasăzică precum că în opt zile să plătească fiecare aruncut comunal, altfel iese primăria la „sefestră”. Două linii mai la vale însemnează să se înfățișeze toți „oamenii” dala douăzeci și trei la patruzeci și cinci de ani cu hârtiile despre cătănie asupra lor. și așa mai departe.

Luând răbușul, Arghiron pleca încet, prin mijlocul statului, apoi cotea pe uliță în sus, la o curmătura, care sta ținută pe deal, ca o mămăligă din țara urieșilor. Potrivea așa fel lucrurile, ca strigarea poruncilor să se facă pe la ceasurile șase după prânz, când oamenii se învârtteau prin curți, pe la găini ori pe la vite, dacă se nimereau să aibă. Ajungând în vârful curmăturii, Arghiron se uita mai întâi roată, apoi se bucura în taină de slujba lui. Tușea, scuipa, după care, punându-și mâinile pâlnie la gura, începea a striga prelung, cu glas îngroșat, privind bulbucată în dreapta și în stânga, după cum își rotea capul:

— Toot... oomul... să-nțeleaaagă...

Strigarea lui Arghiron se auzea ca o murrn, urare ciudată, prelungă, vind de departe. Repeta de câteva ori chemarea, așa că oamenii obișnuiți cu „poruncile”, începeau să asculte... Se agrăiau unii pe alții din ogrăzi: „Mă Toadere, ieși afară la porunci!”

Arghiron Mânzăilă află deci cu plăcută mirare că drumetșul care-i căzuse în casă era domnul învățător. Se-nțelege că fiind om al primăriei, avea știre despre venirea unui dascăl în Hălmaș. Se minună însă cumplit, auzind că învățătorul ar vrea să locuiască deocamdată la dânsul.

— D-apoi, eu tare bucuros aș vrea, domnule, se rușină Arghiron... Numai cât, vezi dumneata - arată împrejur eu sunt sărac... Mai sărac ca mine nu-i decât dracu... Ș-apoi... n-am muiere.

Teofil Medrea se veselii. Îi trecuse și foamea:

— Nu știu dacă ești bucuros ori nu că n-ai nevastă, bădiță, dar eu, drept să-ți spun, tare mă bucur... N-aș vrea să-ncurc lumea...

— Ia auzi, ce vorbă! protestă Arghiron. Cum să-ncurci dumneata lumea? Spune-mi drept acum: vrei să stai aici, ori glumești?

■— Ba nu glumesc deloc, bădiță, întări Teofil. Ziceai că mai sărac ca dumneata nu-i decât dracu. Să nu te superi: eu sunt ăla...

Arghiron îl privi mai întâi cu un fel de îndoială. Îi întâlni ochii și începu apoi a râde, clătinând din cap

— Văd, ești plăcut la vorbă, domnule învățător. Dacă-și povestea, noroc bun și stai aici... Ne-om ținea unul altuia de urât.

Cele câteva zile care au urmat după aceea se petrecură cu griji destule. Era începutul lui Septembrie: trebuia dat zor cu școala. Deocamdată primăria goli o odaie mare, ca o șură, în fundul curții, dincolo de cancelarie, făcându-i intrare prin ulicioara care urca spre dealuri. Era un fel de magazie, cu geamurile sparte, cu păianjeni și șorecărie nemaipomenită. Neavând hodgeac, îi înfiripară repede răsuflătoare, apoi umblară de ici, colo, după sobă. Meșterul Ungurelu se arătă la înălțimea trufiei întru care-și ducea sărăcia, înciocăllând o namilă de fier din vechituri, de mai mare dragul.

Teofil Medrea cunoscuse oameni și întâmplări. În câteva zile se împrietenise cu Arghiron de-aia fi crezut că trăiesc ca frații de când sunt pe lume. Pârgarul îi povestea de toate; despre Iklody, despre Hentier și despre Bundoiu, care se mputa din sat chiar atunci, deoarece stăpânul cel nou, domnul doctor Iancu Frățilă, hotărâse să vină în toamna asta, nu la primăvară, cum fusese vorba la început.

Nu e mirare că Arghiron stăruia să povestească și despre Vasile Popa, hălmășanul care cutremurase oleacă rosturile curții boierești. Arghiron avea o strălucire vie în ochi când vorbea de Vasile.

— Să știi, domnule învățător - a zis într-una din zile - că ăsta-i om delă roa+ă... Ai să vezi dumneata. S-a uitat apoi la învățător cu teamă. L-a privit atent și l-a întrebat coborând glasul: Dumneata ai aflat ceva de „dincolo”?

Teofil a tresărit:

— Ce să aflu?

Arghiron s-a întors spre fereastră, ca și cum ar fi vrut să se încredințeze că n-asculta nimeni.

— Eu am auzit câte ceva la primărie, a zis pârgarul cu aceeași grijă. E pârjol mare „dincolo”...

— Răscoală, Arghiroane, încuviință învățătorul. Răscoală crâncenă. Am aflat la Turda...

Arghiron tăcu o clipă:

— Să mai știi că îndată ce a-nceput acolo răscoala, au venit aici jandarâi... murmură aproape în șoaptă.

Teofil pufni:

— Asta-i cel dintâi...

— Așa... clătină din cap, Arghiron. Dacă au venit jandarii, au chemat numaidecât pe părintele Grigorie și pe Bundoiu. Erau de față primarul și doi din *conțiliu*... Oamenii notarului. Au ținut sfat... După ce au ținut sfat, jandarii s-au dus. De atunci cad în sat în fiecare zi. M-a chemat notarul în cântăliarie, față cu ei :

— „Arghiroane - a zis - tu cam tragi cu urechea și afli unele și altele, care se vorbesc aici. Ai auzit ceva despre întâmplările din România?...“

Mie mi-a fost teamă. Se uitau jandarii la mine cu făl-eille strânse, iar domnul notar cugetam că mă-nghite în elipă. 1 !

— „Spune drept, ticălosule! a strigat. Te-am văzut eu!“

„N-am auzit nimic, domnule notar... M-am nimerit odată aici în cântăliarie, când a venit domnul părinte și v-a întrebat ce se mai aude cu răscoala din România...“

Notarul s-a holbat urât la mine și a vorbit pe ungurește cu jandarii. Unul1 dintr-ânsăi ș:—a desfăcut »tașca de piele de după gât și a scos niște cătușe, jucându-mi-le suib nas:

— „Le vezi?“ m-a întrebat notarul.

„Le văd, domnule notar“, am răspuns eu. Înghețase inima în mine... ' ' I

— „N-o, că dacă le vezi, să știi că te leg fedeleș, cum oi auzi că suflă o vorbă... Dacă te-ntreabă cineva despre răscoală, spune că nu-i adevărat nimic... Țăranii rcmâm sunt oameni pașnici și supuși; își văd de treabă. Îndată ce auzi pe cineva vorbind, vii și-mi raportezi! Ai înțeles?“

— „Am înțeles...“

Iac-așa, domnule învățător, încheie Arghiron povestea... Șuşue lumea pe dedesubt...

Duminica, hălmășenii s-au adunat să chibzuiască ce

fac cu învățătorul. Să-i răspundă cei care pot, jumătate leafa, dând mălai și costiță. Care nu, să-i facă zile de lucru.

Teofill Medrea zâmbea cu un fel de amărăciune, ca în vis... Să-i facă oamenii zile de lucru ?... Sătenii întccmiră o listă, scriindu-se fiecare cu ce putea.

— Eu sânt om de capul meu, le-a zis Medrea privindu-i prietenos și liniștit. Nu am trebuință de cine știe ce. Cei care aveți, mi-aduceți, cei care nu, pace bună. Dacă-i' vorba de zile de lucru, apoi le-om face la școală... Vreau să sădim niște meri în curte. Să rânduim podelele. Să zugrăvim... Avom de Hucru destul...

Hălmășenii ascultau cam fără crezare asemenea cuvinte. Putea foarte bine să-i trimită învățătorul1 să facă zilele de lucru la curtea boierească, iar el să ia banii. Cum făcea părintele. 1

„E tânăr, se gândeau în sinea lor, clătinând din cap. N-a apucat să cunoască răutățile lumii...”

Luni, pe la prânz, au venit cei dintâi patru oameni, cu câte un pui de găină. Alți șase inși i-au adus câte cinci cofe de secară.

— N-avem porumb la vremea asta, au zis hălmășenii - lând binețe cu sfială. Îi socoti cum vine... Lepădând puii și secara, ieșiră, parând a avea ȷufletele ușurate c-e un gând, care le venise și-i apăsase peste noapte.

La patru după amiază intră Arghiron, cu răbușul în mână. Avea porunci. În tindă, îl împresurară chicotind puii. Făceau o gălăgie de ȷi se ridica pălăria din cap. Intrând în casă', văzu lângă masă, pe ȷolul întins, o grămăjoară destul de voinică de secară. Se opri mirat, apoi ridică ochii ia Teofil, care sta râzând lângă „simbria lui”.

— Ce-i cu astea? se cruci Arghiron. ••

—Iacă, am ajuns oameni bogați, nene Arghiroane, se veseli învățătorul... Deseară-ȷi fac o tocană de pui. Știi ■ să gătești?

Arghiron se apropie de grămada de secară și luă grăunțele în pumn, pipamdu-le tăcut, cu evlavie. Avea în obraz o expresie ciudată, ca o grijă adâncă și ascunsă :

— Să știi, domnule învățător, că a venit înștiințare

dela închisoarea din' Cluj despre Vasile Popa. Au făcut răzmiriță la pădure și i-au dus legați. În România-i bai mare. Pier oamenii, uciși ca găzele...

Fecior al unor părinți săraci din Târnava Mică, învățătorul Teofil Medrea cunoscuse din pruncie amărăciunile țăranilor necăjiți. „Bătrânul” Medrea, tatăl lui, se prăpădise la vârsta de treizeci și nouă de ani. Era în acel timp păstor la vitele Mitropoliei. S-a îmbolnăvit într-o primăvară înșelătoare și, diipă doi ani de tuse, s-a dus. Nu era raz de doctor ; cei mari care-l vedeau uscându-se pe picioare făceau semn de nepăsare cu mâna: un fleac de răceală. Păstorul apucase să-și așeze nevasta la spălătoria internatului de băieți din Blaj, iar femeia bătu pe la toate ușile, plângând și rugându-se de director și de profesori să-i primească băiatul în liceu. Când isprăvi Teofil Medrea clasa a patra, se prăpădi și maică-sa. Teofil trecu sluguliță la un profesor neînsurat și se înscrise la școala normală. Absolvi școala , și-și luă diploma de învățător. Continuase să curețe casa profesorului, să-i lustruiască ghetetele, să-l servească la masă, să-i vadă de porc și de găini, până în ziua examenului. Era nevoie atunci de un învățător ambulant, în două cătune din munții Apuseni, depărtate unul de altul la distanță de patru kilometri. Nu vroia să se ducă nimeni într-asemenea pustietate; deci sfânta Mitropolie îl trimise pe Teofil Medrea, care dovedea o fire plină de curaj și de încredere în viață și era obișnuit cu lipsurile cele mai grele. Un copil de păstor și de spălătoreasă, care dormise ani de zile pe pătucul din bucătăria profesorului, neavând nicăieri adăpost, iar pe deasupra arătându-se destul de vioi, înfruntând cu un fel de îndărătnicie sărăcia, era tocmai potrivit „apostolatului” în acele cătune. I se făgăduiră în scris opt sute de coroane pe an. Puțin - nici jumătate din leafa unui învățător, ea însăși mai mică decât a oricărora slujbași din țară. Lui Teofil Medrea i se păru o avuție. Purcese deci în munții Apuseni, urcă dealurile și se așeză într-unul din cătune. Erau cuiburi de oameni săraci, meșteri ciubărari, rătăcind,

șase-șapte tuni în fiecare an prin țară, cu marfa. Pătrunsese între ei „necredința”, lă-sându-se ispitiți de fel de fel de secte religioase, așa că Mitropolia dela Blaj era în primejdie să-și piardă credincioșii. De aceea socot-i necesar să trimită în ajutorul preotului bătrân al celor două cătune un învățător tânăr, crescut în smerenie creștină, spre a pune capăt „rătăcirii” poporului. Școala fu improvizată într-o odăiță pustie dintr-un cătun. Cei din Blaj chibzuiseră că ar putea veni la învățătură în această „școală” și copiii din celălalt cătun. Era cu neputință, se înțelege. De aceea, Medrea își făcea dimineața slujba într-un loc, apoi pâieca în celălalt, unde propovăduia lumina, în ceasurile de după amiază. Dormea noaptea pe masă, iar dimineața continua învățătura, după care se întorcea în cătunul „de bază” și începea dela capăt.

În cursul iernii lungi, picioarele lui deschideau pârție prin zăpadă, fiind singurul drumeț din părțile acelea. În primăvară isprăvi anul școlar, fără să poată înfățișa vreo ispravă în privința întoarcerii „oilor rătăcite” la staulul dreptei credințe. Adevărul e că nu simțise niciun îndemn launtric să orbecăie în astfel de hățisuri. Trăind la Blaj, în centrul celei mai bogate activități bisericești, Medrea păți la fel ca alții de seama lui. Zelul exagerat și obositor al bisericoșilor, neputința de a descoperi un conținut atâtor slujbe, ritualuri și predici, nepotrivirea între vorbe și fapte, **praDastia** dintre aurul cârjilor mitropolitane și saracia credincioșilor păstoriți îl secătuiseră încet de credință. Medrea nu-și dădu seama limpede de acest lucru decât în vremea când, ajuns în pustietățile munților Apuseni, observă că nu-l interesează nici biserica, nici credințele religioase ale sătenilor. Amâna mereu conferințele proiectate, gândindu-se nedumerit la desgustul lui ciudat față de treburile bisericii. N-avea cărți la îndemână, nu se putea dumeri. Rămase cu conștiința golului dintr-ânsul și cu simțământuli tulburător că nu-și va putea împlini misiunea specială pentru care fusese trimis. Deschise în schimb ochii asupra vieții de fiecare zi a oamenilor. Trăiau în întuneric greu, în sărăcie cumplită, de-a-valma cu vitele

mărunte și cu păsările de curte. Cătunele erau robite negustorului-cârciumar pripășit acolo cu cincisprezece ani în urmă. Într-atâta vreme, negustorul izbutise să cumpere opt grădini de-ale sătenilor. Casele erau vizuini ciudate; pe alocurea ferestrele aveau, în loc de geamuri de sticlă, bășici de porc. Gândul lui Medrea se ducea departe, la moșia mitropoliei, pe ale cărei țărini își irosise viața tatăl său, păstorul de vite. Aduna în ființa lui priveliști din traiul oamenilor, se gândea la împrejurările în care învățase carte, la moșiile furnicând de robi spre a îndestula stăpânii și, în sfârșit, la neagra viermuială a oropsiților din cătunele în care-și făcea slujba. Priveliștile-l cutremurau. Erau atât de departe de ceea ce se scria în cărțile de școală și de literatură despre viața tradițională și tihnită a poporului român, că gândurile-i rătăciră o vreme descumpănite, apoi se întoarseră, ca un fascicol de lumină, spre chipul și amintirea lui floria, despre care-i vorbeau bătrânii din cătune.

A trecut anul Teofil Medrea, mai mult nemâncat decât mâncat, se lungise și se subțiasse la trup. Prin Iunie, Mitropolia-i trimise o scrisoare de mulțumită. Despre partea banilor, îl înștiința „cu părere de rău” că „înaltul guvern, refuzând să acorde ajutorul de stat cerut, nu-i puteau fi plătiți”. În aceeași scrisoare i se puneă în vedere și mutarea în Hălmaș. La cătune urma să vie un preot tânăr, având să ducă la bun sfârșit misiunea pentru care Medrea se dovedise necorespunzător.

Înainte de a coborî spre noua sa slujbă, tânărul dascăl se abătuse prin Turda, la revizoratul școlar. Leafă nu primise, dar raportul de activitate trebuia prezenta*. Afară de asta, simțea dorința să stea cu cineva de vorbă după atâtea luni de singurătate, să-și destăinuiască gândurile și amărăciunile și să afle ce se mai petrece în lume.

Avea Teofil la Turda un cunoscut, cu numele Tănase Tolan. Era un fel de om cu știință de carte, cărc învățase șase clase la liceul din Blaj, apoi rămăsese pe din afară din lipsă de mijloace. Tolan intrase deci iconțopist la un Avocat român și-și ducea zilele umblând scâlciat, neras și

jigărit de nemâncare. Totjdiși stăpânea în odăița lui o avuție întreagă de cărți, iar în afara cărților altă avuție de gânduri, în mijlocul cărora găsea bucurie frământându-se neodihnit... Avocatul la care lucra avea legături pretutindeni și purta corespondență cu prieteni din București. Părea interesat să cunoască cele ce se petrec dincolo de Carpați, de aceea-i venea uneori prin poștă cărți și reviste, îngăduite la intrare în Ungaria.

Ne e prea greu să înțelegem că, având într-ânsul neodihnă arzătoare, Tolan găsisese calea de a cere unui profesor ardelean, așezat în Capitala României, să-i trimeată și lui din dând în când câte o carte. Nu se putea lăuda cu cine știe ce, dar profesorul îi trimitea totuși, odată, ori de două ori pe an, câteva cărți de literatură.

Dela acest Tolan află Teofil Medrea amănunte despre răscoala din România. Ascultă încordat veștile. Tolan vorbea plimbându-se agitat prin odaie. La un moment dat smulse de pe masă o filă de hârtie și începu a ceti cu glas înalt, cu un braț ridicat spre tavan, poezia „Minciuna stă cu regele la masă”:

„Minciuna stă cu regele la masă...

Dar asta-i cam de mulțisor poveste:

De când sunt regi, de când minciună este.

Duc laolaltă cea mai bună casă...”

Teofil Medrea asculta cu buzele ușor întredeschise ropotul ritmic al acestei răbufniri. Cele zece luni de suferință din cătune, viața lui întreagă, se amestecară în vuietul ei grav, limpezindu-se ca o chemare.

Cu asemenea merinde a intrat Teofil Medrea în Hâlmaș.

Într-una din serile petrecute împreună, Medrea-i citi pârgarului Arghiron poezia...

Arghiron spăla blidele lângă vatră. Îi văzu pe Teofil încins la față și înțelese că iarăși au să stea lângă gazorniță, pe scăunel, cu ferestrele astupate, citind slove care mergeau la inimă, intrau în ea și rămâneau acolo ca jăratecul care nu se stinge niciodată.

Neuitate s-au scurs ceasurile petrecute la gura

cupătorului, în raza îngustă de lumină care străjuia emoția celui două suflete de oameni necăjiți. Cuvintele lui Teofil Medrea se izbeau în pereți ca niște pale de vânt fierbinți. În clipa când Arghiron pricepu că se poate vorbi despre regi ca despre niște ucigași, i se păru că vede înaintea lui zalele unor lanțuri care pot fi Fărâmate.

CAPITOLUL XI

Cele din urmă vaere ale răsculaților din România se stingeau deasupra plaiurilor cutremurate de durere, dar svonurile despre ridicarea țăranilor continuau să pătrundă pretutindeni prin satele depărtate, ca și cum răscoala ar fi fost în toiul ei. Asupra României pluteau pâcle tomnatice, străbătând liniști mute de țințirim. Totul era învăluit în tăcere grea, ca în nopțile ce cad după bătălii cumplite. Răscoala se sfârșise; oamenii priveau înmărmuriți cruzimea care pusese capăt luptei pentru pâne și dreptate, înne- când satele în sânge îmbuibății ieșeau din vizuini; cei plecați în străinătăți - unde așteptaseră pe terasele marilor cafenele și în localuri de petrecere veștile din țară - se întorceau liniștiți să ia lucrurile dela început.

Știrile despre răscoala din România se călătoreau în acea vreme anevoie spre Austro-Ungaria. Veneau cu întârzieri și ocolișuri multe. În gazete se spunea puțin... Acest puțin era plin de răstălmăciri.

În pădurea dela Cluj nu se citeau gazete. Veștile treceau dela om la om, cale lungă, crescând, sporind, dcpăr- tându-se de adevăr. E ușor de înțeles că drumeții care se abateau spre Cluj n-aveau afaceri cu Vasile Popa ori cu Zosim și Isaia, ca să-i cerceteze în pădure, seara, lângă foc și să le spună toate câte se petreceau în lume. Rar, când se duceau unii dintre lucrători la Cluj, sâmbătă după- amiază, puteau culege știri în piața slugilor, lângă podul cel mare ori prin satele dimprejurul orașului.

Munceau împreună români și unguri; unii înfățișau să

răcie atât de crâncenă, că puteau fi semuiți sălbătaciunilor înfometate.

Balázs Pál, de felul lui dintr-un sat de lângă Huedin, își făcuse opinci din scoarță de brad, ca să-și ferească picioarele de înțepături și răni. Din pricina foamei i se tăbăcise pielea, încât spunea, râzând strâmb de te-nfiorai pnvindu-l :

— Dacă mai merge treaba așa, am să te rog pe tine, Vasile, să tai curele din spinarea mea. Vreau să fac încălțăminte pentru băiat...

Vasile Popa se uită la Balázs Pál și la Isaia și la Tom? și la toți ceilalți îndârjit:

— Apoi până -ntr-atâta am ajuns, oameni buni?

— Într-atâta! întări Balázs Pál. Ne prăpădim până la unul în pădurea asta blestemată... Mă gândesc să plec iarăși la Turda... Mă duc sâmbătă...

Balázs Pál avea în glas și în felul de a se exprima un soi de haz amar, al lui, care-ți scrijelea spinarea.

— Te duci la Turda? întrebă gânditor Vasile Popa. M-aș duce și eu...

Oamenii dimprejur ascultau întunecați. Balázs Pál lucrase mai înainte în Turda, la o fabrică de spirt, ca ajutor de mecanic. După manifestația pentru votul universal, a stat în spital cinci săptămâni cu c;oastele rupte. Din spital l-au dus la poliție.

— Ascultă, Balázs Pál, i-a zis șeful poliției. Tu ești ungur ca și mine... Trăim aici, între bestiile astea de opin-cari valahi. Niu' ți-e rușine să'ți trădezi neamul?

■— Cum îl trădez? a întrebat Balázs Pál întunecat.

— Așa că urla pentru vot universal... Vrei să ajungă ai lor deasupra noastră ?

Balázs a tăcut.

— Ei, cască-ți gura și vorbește! i-a poruncit șeful.

Balázs s-a îndreptat de șale. II durea încă locul unde-; fusese ruptă coasta.

— Văd că-ți place politica, a continuat în batjocură șeful. N-ai vrea să faci politică pentru guvern? Să fii patriot? Ești om sărac. Ai familie. Ai copii... Te ajutăm.

Balázs a zâmbit în felul lui:

— Să fac politică? Pentru contele Héderváry?

— Da. Pentru excelența sa, prim ministrul contele Héderváry, și pentru excelența sa contele Apponyi. Pentru excelențele lor domnii miniștri ceilalți. Vezi ce bucluc avem cu porcii de slavi dela Dunăre... Trebuie să ajutăm guvernul. Poate... ajungem în sfârșit să le vârâm pumnul în gură... Ei, ce zici? Vrei să fii omul meu? Mai am oameni...

Balázs Pál a crâșnit încet din măsele. Se gândea la copil, la nevastă, la tovarășii lui. Și-a strâns pumnii și a răspuns liniștit:

— Ești un ticălos!

După un ceas l-au adunat de pe jos și l-aiui dus din nou la spital. Când a ieșit din spital, a trebuit să plece din Turda.

Povestind cu oamenii în înserările tăcute din pădure, Balázs Pál se împrietenii cu Vasile Popa și cu alții, făcându-și colibă laolaltă. Lucrătorii, pribegi din patru vânturi, purtând în spinări foame și bejenii, se obișnuiră să asculte vorbele lui Balázs și ale lui Vasile Popa și să-și reamintea oarecare nădejdi într-ânsii. Îi priveau gândindu-se. Cei doi trecuseră ca și ei prin suferințe și umiliri. Dar trecuseră și prin pârjol. Făcuseră ceva în lumea asta. Înfruntaseră asuprirea. Răspândindu-se vestea că Balázs și Popa se duc, la Turda, să vadă ce ar mai fi de făcut ca să-și ușureze oleacă viața, se mai înviorară puțin. Munca în pădure ajunsese un măciniș încet între roțile de moară ale morții. Se prăpădiseră destui de aprindere și de pelagră. Patru fuseseră loviți de trunchiuri. Dormeau somnul de veci în luminișul din marginea pădurii. Oamenii n-aveau chip nici să plece într-altă parte, nici să mai rămână. Erau datori până-n gât, ba pe mălai, ba pe oleacă de slănină, ba pe încălțăminte. Se vorbea de război, se gândeau că azi, mâine vor pieri în slujba împăratului și a grofului care-i storcea de vlagă.

Balázs Pál plecă deci într-o sâmbătă noaptea, însoțit de Vasile Popa, la Turda. Duminică sara, târziu, s-au întors. Au stat de vorbă cu lucrătorii stăirniți din somn. Foșnea

pădurea de pași, umbrele se strecurau printre pomi ca într-o lume de năluci.

Luni, pe la zece dimineața, a venit la pădure domnul Verehes, logofătul grofesc, călare, însoțit de doi vechili, deasemenea călări. Ca întotdeauna, au pătruns în mijloc, unde era sălașul supraveghetorului Károly Elek. Supraveghetorul nicăiri. Verehes dete strigăt. Lucrătorii îl priveau încruntați, totuși cu un zâmbet ciudat, răzimându-se în

97

7 - c. 6677

țapine. Cât ai bate în palme, Verehes fu împresurat și coborât de pe cai. Se prăvăliră din șei și vechilii, ajutați cu coadele țăpinelor, din laturi.

Verehes era om în putere. Cunoștea multe din vicleniile cu care pot fi struniți oamenii. Când pași Balázs Pál înainte, înfățișându-i cererile lucrătorilor, îl întâmpină blajin:

— A, tu ești Balázs Pál? Bine... Vorbind, își bătea carâmbul cizmei cu cravașa. No, care-i povestea? Întrebă stăpânindu-se să nu-și trădeze ura și frica. Asculta și încuviința: da, da... Plata trebuie sporită cu o coroană pe metrul cub... Bine... Căruță pentru betegi... Se înțelege... Mălaiul să nu fie stricat... Să nu se socotească dobânzi... S.gur că da.. Vreți topoare și fierăstrae bune. Să nu se mai înșele la măsurătoarea cubajului... Să nu mai flă bătuți oamenii.

Pe la două după amiază, unul dintre argați, rânduit de logofăt, plecă la cancelaria domnului baron cu răvașul scris pe ungurește, citit și tălmăcit vorbă cu vorbă de către Balázs Pál. Argatul avea poruncă să se -ntoarcă și să aducă răspuns. Domniul Verehes se arăta supus. Își rodea încet firele de musteață, apucându-le cu dinții de din jos, ca într-un fel de îngândurare care-i cerea negreșit să tacă mișcări neîntrerupte.

Toma lui Frâncu stupea prin strungăreață. Începuse a se simți vioi, de parc-ar fi fost flăcău. Era bucuros că piere dintr-ânsul cenușa unrlinței și a rușinii în care se

cufundase pe moșia lui Henter. Isaia gемеа lângă foc și se uita cbiorâș la Verehes, care șеdea ciu- slujitorul alături, în tăcere cruntă. Zosirn Oană aduna dintre brazi țapinele și topoarele, aducându-le mai aproape. Uitară de neveste – bine că nu erau acolo cele plângărețe, să-i încurce cu tânguiri. Vasile Popa zări undeva în fundul gândurilor chipul Anisiei și al lui Ionuț. Inima i se umplu o clipă de dulceață amară, ca și cum s-ar fi deschis între el și ei c zare depărtată, ducându-i pe amândoi în trecut

Dar răspunsul domnului baron nu mai venea. începu deci între tăietori un fel de neliniște, mai întâi ușoară, luată în glumă, apoi din ce în ce mai tulburătoare. Vasile Popa chibzuia cu Balázs trecerea vremii. Argatul trimis trebuia să facă atâtea ceasuri încolo, atâtea îcoace. Se gândeau fel și chip: că argatul n-o fi găsit pe baron, că

baronul va fi trebuit să se sfătuiască cu administratorii săi, cerându-le părerea... câte și mai câte.

Într-o vreme. Vasile și BaMzs Pál trimiseră străji departe, pe marginile pădurii. Dacă străjile simt cumva primejdie, se întorc în pripă ca să se poată retrage oamenii afund în pădure, luând cu ei pe Verehes. O înfruntare cu armata nu le trecea prin gând. Cu jandarmii o vor scoate la căpătâi. Erau tăietori mulți și aveau topoare.

Dimineața pe la cinci - încă nu se făcuse ziuă - abia

dacă se prefira puțină lumină pe deasupra brazilor dinspre răsărit, când izbucniră dintr-odată fluierături ascuțite. Pătrundeau din toate părțile. Îndată se auziră porunci răcnite cu strășnicie. Apărură jandarmi și cătane. Veneau în fugă, ocolind brazil, cu baionetele la armă. Străjile puse de Vasile Popa nu se întoarseră. Adormiseră pe butuci. Acum se aflau în lanțuri, sub pază cruntă. În preajma focului se stârni vălmășală. Isaia, care era răsturnat pe o lăture, păzind de aproape pe Verehes și gemând uneori înfundat, îl văzu pe logofăt că tresare și se saltă pe picioare. Slujbașul boieresc avea ochii ca jarul ieșit de sub spuză. Sări îndată și Isaia cutremurat. Se încovoiaie brusc de șale și smulse din flăcări un ciot aprins, cât o jumătate de prăjină. Niciodată în viața lui nu se simțise atât de tare. Verehes nu trebuia să scape. Isaia ridică stâlpul încins deasupra capului și slobozi muget. Atunci îl străpunse adânc în coastă baioneta. Isaia se uită cu un fel de mirare fioroasă în lăture de unde fusese lovit apoi se frânse de mijloc și căzu cât era de lung cu prăjina în mână. Părea un uriaș din povești, care moare ținând făclie de rășină în dreptul capului. Prăjina se răsturnă allături. Își pâlpoi o vreme luminile pe obrazul lui Isaia, ca o ultimă mângâiere, după care flacăra se stinse, iar fumul învălu în zăbranic des capul hălmășa- nului prăbușit.

Verehes se năpustise între timp la Balázs Pál, pe care-l lovi cu mânerul de argint al biciuștii în frunte. Unul din vechili îl plesni pe Vasile Popa drept în gură. Vasile se izbi cu ceafa de un brad, apoi scuipă sânge. Auzi glasul lui Zosim Oană mugind: „Nu mai da, câne!” apoi se simți smuls de unde era și târât spre marginea pădurii.

Perdeaua subțire de lumină, înainta încet, resfirându-se ca o pânză fină de platină deasupra pădurii. În mijlocul ei, străbăteau de după dealul dinspre răsărit săgeți lungi de aur, risipindu-și strălucirea în largul cerului și al pământului.

Muncitorii fură grămădiți în rânduri dese, având în frunte pe cei ferecați cu mâinile la spate.

Era toamnă... Porumbul copt, de pe lanurile întinse

ale baronului, aştepta culegătorii, legănându-se în adierea do- moală a dimineţii. Îşi încheiase veleatul rodului; cocenii uscaţi nu mai primeau suc dulce din tezaurul nesecat al gliei. Venea rândul oamenilor, care-i dăduseră viaţă, care-l grijiseră, închinându-i truda lor migăloasă, harnică, plină de tragere de inimă şi dragoste. Ar fi avut dreptul să-l culeagă, să-i cumpănească ştiuleţii grei în mâini, să pipăie pulberea de aur a făinii şi să adulmece mămăliguţa în ceasurile de înserare, când se întorceau dela lucru...

Lucrătorii treceau însă pe lângă lanuri, cu frunţile aplecate, în convoi de robi. În loc de lanuri, aveau lanţuri.

CAPITOLUL XII

Cinci săptămâni încheiate au stat companiile de cătane asupa satelor şi a pădurilor de pe moşia baronului Bánffy pe cheltuiala sătenilor.

Cinci săptămâni a stat şi Vasile Popa în temniţa dela Cluj, alături de încă treisprezece ortaci dela pădure. Balázs Pál', cu ţeasta spartă, era în spiţa'

După această trecere de vreme, întemniţaţii ajunseră nişte arătări. Nu se ţinuse nicio judecată. În schimb, atâta foame şi bătaie a intrat într-ânşii, că în ziua când a vendl poruncă să plece fiecare acasă, s-ar fi părut că ies din închisoare chipuri făcute din lemn şi iască.

Vasile Popa se schimbase încă mai mult decât ceilalţi 1 se creşta buza de deasupra, aşa că părea a râde.

A fost oarecum de mirare că domnii dela tribunal încheiară socotelile încurcate ale întâmplărilor dela pădure în aceeaşi zi în care apărură şi hotărârea baronului d'e a face unele înlesniri celor două sute de lucrători noi dela pădure, aduşi din satele de pe Someş. Zvonurile de război se întetiseră. Pe semne, stăpânirea avea alte planuri cu oamenii şi-i trebuiau mai degrabă într-altă parte, decât la închisoare. Iarăşi părea de mirare că de unde până atunci veştile din România trebuiau căutate cu făclia, prin unghere tănuite, acum începură a curge puhoi, până şi în închisori.

Vasile Popa află, chiar din vorbele svârlite cu dispreţ d'e procurorul dela Cluj, care i-a chemat la sine înainte de

a le da drumul, că rășcoala din România a fost zdrobită. Procurorul le atrase atenția că guvernul îi „iurtă” de dala asia, socotindu-i „rarați”. Dar la cea dintâi mișcare, nu vor mai cunoaște închisoarea, ci mormântul.

Vasile Popa porni spre Hălmaș, purtând semnele „iertării” pe obraz și în trupul său zdrobit. Nimeri acasă într-o seară, cu zece zile înainte de a-și face intrarea în sat domnul Iancu Frățilă, noul proprietar al moșiei. În noaptea aceea picară și Zosim cu Toma Frâncu, care-și găsi nevasta beteagă, cu chip de ceară, sbătându-se în așternut.

Vasile Popa intră în casă cu capul puțin aplecat într-o lăture, stăpânit de tristețe. Își știa înfățișarea batjocorită de lovitura ce-i sfâșiasse buza. Ocoli ochii Anisiei, care-l cerce-tau iute, pâlpâindu-și luminile pretutindeni unde știa ea că poate dibui starea sănătății și sufletul omului ei. Pe lonuț îl apropie Vasile de dânsul, capul băiatului îi ajungea în dreptul pieptului, de care-l lipi ca pe o alinare

— Anisio - a zis încet Vasile Popa - tu trebuie să ascuți o vorbă a mea, pe care vreau să ți-o spun... Grăind, își aținti privirea spre nevastă.

— Vai de mine, Vasile, se neliniști femeia. Ce-i cu tine? Vino și șezi... Doamne... bine c-ai venit. Ești bolnav?

Frângându-și mâinile, se întoarse către cuptor, apoi reveni îndată, la Vasile, îl luă de braț și-l duse spre masă Plângea fără glas.

— Bine c-ai venit acasă, omule, murmură din nou, cercând să se stăpânească. Stătea cu mâna pe umărul lui Vasile, care se așezase lângă masă, având între genunchi trupșorul lui lonuț.

— Ce-i cu tine? întrebă legănându-și durerea în clătinările domoale ale capului... Ce au făcut cu tine?

lonuț plângea cu fruntea răzimată în pieptul lui Vasile. Era atâta suferință curată în jurul lui, că omul își aplecă fruntea pe gâtul subțire al băiatului. își strânse fălcile și se subție la obraz mai mult decât era.

Prinse încet de după mijloc pe Anisia. Sbuciurnul femeii se simțea ca un tremur în toată ființa ei.

— Nevastă - reîncepu Vasile Popa domol - uită te la

mine...

Vorbele lui o sguduiră pe Anisia. își ridică și Ionuț capul.

— Mă vezi? continuă bărbatul neliniștit.

Femeia se uită la el cu ușoară înfiorare. Câteva lacrimi îi mai stăruiau pe gene. Clipind, se fărâmară într-o puzderie de mărgăritare mici, rostogolindu-se pe albeața obrajilor până în colțul gurii.

— Te văd, Vasile, răspunse copleșindu-și plânsul. Acum, văd că ești tot tu... adăugă, cercând să zâmbească. Buzele-i tremurau vădind durere tăinuită.

Vasile Popa clătină din cap:

— M-au batjocorit, nevastă. Iar eu ți-am făcut necazuri, urmă vorba cu aceeași învăluire grea în glas. M-au însemnat și pe obraz, m-au însemnat și în catastife... Cine știe unde mai găsesc o pâne...

Anisia izbucni din nou în plâns. întinse brațele spre Vasile și-l cuprinse de gât:

— Doamne, omule... ar trebui să-ți vezi de treabă, făcu hohotind. Să nu te mai amesteci în pricini d-astea... Uite... avem pe Ionuț... Ce s-alege din el?

Vasile Popa cercetă odaia de jur împrejur, pe deasupra capului Anisiei, ca și cum atunci ar fi intrat. își mângâie nevasta pe obraz și-i răspunse cu glas potolit, adânc:

— Nevastă, n-am făcut nimănui niciun rău...

— Îți faci ție, murmură printre suspine Anisia. Ție șr mie... Lui Ionuț...

Vasile Popa se lăsă trudit pe scaun, lângă masă, și-și aplecă fruntea în podul palmei. Simți o clipă că 1 împresoară desnădejdea și pustiul. Anisia se desprinsese de lângă el, ca trezită dintr-o lăncezire.

••—Vai de mine... cât îs de proastă... Să-ți fac o mămăligă, Vasile... Am lucrat în Iara cu ziua. Avem o fel-deră de mălai...

Capul lui Vasile Popa se aplecă și mai mult. Invârtin-du-se în jurul vetrii, Anisia începu să vorbească altele. C durea inima.

— S-aude că lucrătorii care i-au- luat acum la pădure ar fi plătiți oleacă mai bine, zise turnând apă în căldărușe. Poate... găsești și tu loc. Într-altă parte. Ne-om duce unde-i crede. Că singură nu mai stau aici...

Vasile Popa auzi aceste vorbe și i se păru că vin de undeva de departe. Îi copleșea o întunecare grea, anevoi de pătruns. Ridică fruntea și întrebă încet:

— Îi plătește mai bine?

— Da, răspunse Anisia apropiindu se de masă. Zice

că ar fi dând o coroană mai mult la metru.

Vasile Popa clătină din cap. Tot era ceva. Nu suferiseră degeaba. Măcar că el, cu Balázs, cu Toma și cu ceilalți nu mai aveau ce căuta la pădurea de lângă Cluj. Poate, vorbea Anisieii, într-altă parte...

Ionuț se îmbulzi ușor lângă el.

— Tată - zise jucându-se cu nasturele dela cămașa lui Vasile - eu am învățat să citesc...

Sufletul pribeagului se umplu de căldură. Anisia rămase cu lingura de lemn în mână, nemișcată, lângă vatră. Ochii ei căutară privirea bărbatului. O întâlnire, împreună [ându-și lucirile de lumină pe deasupra căpșorului plăpând în care încolțeau mugurii vieții.

Vasile oftă adânc și-și lăsă pumnul greu pe masă.

— Ne-om înțelege, Anisio, și-om vedea de ce ne apu căm,... Vorbesc și cu Toma. Și cu Zosim... Hai, dragul tatii, și cetește-mi ceva...

— D-apoi... nu știu bine, se încurcă Ionuț.

— Cetește-mi cum știi...

Ușa se deschise încet și intra în casă Arghiron pâr-garul.

CAPITOLUL XIII

Muit așteptatul proprietățile neam românesc al moșiei din Hălmaș, domnul doctor Iancu Frățilă, care, după spusele părintelui Grigorie avea să aducă oamenilor o bunătate izvorâtă din simțămintele lui naționale, ajutându-i la o viață de omenie și dreptate, sosi în sat cam pe la sfârșitul lui Septembrie, venind dinspre Turda.

Mai fusese odată, împreună cu socrul său, spre a vedea pământul și casa. Doctorul Frățilă nu rămăsese atunci în Fălmaș decât o după amiază, lăsându-și socrul să pipăie și să cerceteze moșia din toate privințele. Socrul se descurcă destul de tinerește, deoarece experiența și îndeletnicirile negustorești îi ascuțiseră priceperea, ajungând la agerime întocmai ca sălbătăciunile care umblă neostenite după pradă.

Doctorul Frățilă se apropia de Hălmaș, gustând tihnit legănările trăsurii, cu toate că-i stăruiau în gând oarecari

griji. Era un bărbat de vreo treizeci șt cinci de ani, blond, nu prea înalt, pornit puțin spre îngrășare. Își mângâia din când în când mustăcioara delicată și se uita împrejur cu plăcere.

Era fiul unui negustor de vite și cârciumar foarte bogat din Rășinari învățase carte la Sibiu și la Cluj, iar mai pe urmă în Viena. De cheltuit, cheltuise binișor în anii de învățătură. Multe butoaid de băutură și multe turme de oi își dăduseră obolul, după socoteala vrednicului său părinte, care-i prețuia știința în marfă. Bătrânul ofta uneori din adâncul rărunchilor, alteori scuipa pe .rânduielele lumii ș: pe toate doctoratele, socotindu-le de prisos, câtă vreme poți trăi bine, fără cheltuială mare, din cârciumă și din brânză. Iancu se însură, după scurtă trecere de vreme dela obținerea diplomei, cu fata fabricantului de spirt Sendreanu din Sfântu-Gheorghe, despre care nu știa nimeni dacă-i român, ungur, armean ori evreu. Copila lui Sendreanu învățase însă patru clase secundare la călugărițe și se mărturisea catolică, așa că lucrurile intrară pe făgașul cel bun. Cârciumarul se foi atunci, scoțându-și pântelele din șerpar și uitându-se mândru împrejur: ajunsese cuscru cu însuși fabricantul rachiurilor. Totuși nu cheltuise degeaba cu băiatul prin școli.

În cât îl privește, Iancu Frățilă dorise totdeauna să aibă mai mulți bani decât îi da tatăl lui. De aceea căuta căsătorie cu o fată bogată. Avea o teorie personală, pe care, din păcate, n-o putuse trece în practică, oricât ar fi vrut. Teoria pornea dela constatarea lui, că aproape toate fetele bogate pe care le ochise erau urâte. Cele frumoase aveau parcă pe dracul într-ânsele: una se culcase cu vizitiul, alta fugise cu un lăutar, a treia aștepta pețitori străluciți din înalta aristocrație. Fu nevoit să se întoarcă deci la galeria „celorlalte”. Nu-l interesa alcătuirea sufletească, nici înălțimea de gândire și de simțire, pe care o puteau dărui femeile în general vieții. Silit de împrejurări să se mulțumească cu una urită, chibzui cu viclenie că odată ce pune mâna pe zestre, va găsi în marele iarmaroc al vieții destule femei frumoase pentru desfătarea sa. Își

vârî deci capul într-o căsnicie nefericită, căutând uitarea în petreceri, în călătorii și risipă. Ce ar fi fost — ■ își zicea în sinea lui oftând – dacă socrul mi-ar fi numărat banii de zestre, iar pentru fată mi-ar fi dat păsuire fără termen?... Adică, mai simplu, să ne fi înțeles așa: dă-mi te rog, tată socrule, zestrea, iar de fată, te mai aștept... Nu-i nicio grabă... Sânt om cumsecade și nu-ți pui sula-n coastă...

Nu se poate tăgădui că teoria lui Iancu Frățilă n-ar fi fost destul de originală ca să merite înregistrarea în istorie. Mai ales că tânărul intelectual dorea să aibă negreșit legături cu istoria, printr-o carieră strălucită: ca gânditor social și om politic. Între colegii de seama lui avea mulți adepți, care-l proclamară șeful generației lor. Doreau și ei avere și carieră prin căsătorii norocoase. Deasemenea râvneau să ajungă fruntași ai poporului.

Între „balaurii” din Ardeal însă – cum le zicea Frățilă îndeobște tuturor socrilor – nu găsi pe nimeni să-i accepte teoria. De aceea, doctoruli Frățilă intră în familia Sendreanu ca un osândit, cu lanțuri de aur pe mâini, acceptând să primească fata odată cu zestrea.

Bătrânul Sendreanu nu știa carte, dar știa socoti. Înțelegea că având asemenea ginere nu va scăpa netocat de bani. „Mai bine cp politica decât cu jocul de cărți”, își zise cumpănind lucrurile. Căci deși jocul de cărți se ținea de politică întocmai ca și apa de comerțul cu băuturi, totuși oamenii politici se dedau la stricăciune, chipurile, mai cu perdea, fiind îndatorați să arate poporului frunți îngândurate și ardoare neostenită de apostoli. Sendreanu încuraja deci pe Iancu Frățilă să facă politică. Afacerile erau atât de împletite cu politica și politica așa de subordonată afacerilor, că n-avea decât de câștigat.

Fruntașii partidului național român din Ardeal îl primiră pe Iancu Frățilă cu brațele deschise. Un om cu cai te, era un om cu carte – îl puteai da dracului; se găseau des tui. Dar un om cu carte, cu moșie și cu spinarea răzimată în fabrica lui Sendreanu era cu totul altceva. Nu numai că nu cerea nimic, dar mai și participa la cheltuielile „constituționale” (așa se numeau în Ungaria banii iroșiți de

politicieni)

Faptul că Iancu Frățilă își putea îngădui să întovărășească fruntașii ardeleni în călătoriile lor la Viena și la Budapesta, că era gata să fie de față ca om de credință oriunde se duceau domniile lor, contribuind cu bani, îl săltă fără altă osteneală în cercul cel mai înalt al conducerii partidului național român.

Făcându-și intrarea la moșia din Hălmaș, doctorul Fra- țilă luă cu sine un arhitect antreprenor, chemat anume să întocmească planul pentru modificarea și repararea conacului. Lucrările trebuiau duse la capăt în timp de patru luni, pentru ca Frățilă să poată gusta oarecare huzur în răstimpul petrecut la moșie.

Arhitectul era un ungar tăcut, cu sprâncene stufoase și cu perciuni negri, până la jumătatea obrazului. În tinerețea lui fusese aprig mâncător de valahi. De suferit nu-i prea suferea nici acum, mai ales pe cei cu opinci. Încet, încet, se convinsese însă că banii nu miroseau a brânză, cum miroseau țărani. Întindea mâna și primea onorariul dela clienții români, ca și dela unguri, așezând în sipet ban peste "ban. Zâmbea și înjura în același timp. Zâmbetul era pentru câștig, înjurătura pentru valahi.

Mărginit la această cumpănire a vieții, arhitectul ungar socotea că face o afacere bună cu doctorul Iancu Frățilă. Tăcea posomorit, legănându-se alene în trăsură și că utând în gând un subiect de conversație, care să-l lămurească mai cuprinzător asupra proiectelor doctorului valah

În zarea largă a regiunii se vedea câmpia pe care-și lă sase trupul Mihai Viteazul, iar în față se înălța măreția muntelui despicat în două, de sus până jos: Cheile Turzii

Iancu Frățilă nu putea ști la ce se gândește arhitectul Curmă liniștea, întinzând brațul sore câmpie. Se înțelege că vorbea ungurește:

— Vezi, domnule Pataky, acolo a fost tăiat capul lui Mihai Viteazul...

Arhitectul își întoarse privirea în direcția arătată de clientul său. Câmpia era somnoroasă, cufundată în lumina

gălbui a zilei de toamnă.

— Da? Întrebă fără interes și fără plăcere.

— Dumneavoastră, maghiarilor, nu vă prea place să auziți de Mihai Viteazul, glumi Frățilă prietenos.

Pataky se tulbură puțin. Se simțea atins.

— Ce-a căutat a găsit! răspunse cu un fel de strășnicie reținută... Cine năvălește asupra pământului sfânt al patriei maghiare, trebuie să piară, adăugă încruntat.

Iancu Frățilă continuă să zâmbească:

— Mi se pare că greșești, domnule și amice Pataky, făcu pe același ton glumeț... Știi foarte bine că pe Mihai Viteazul l-a ucis generalul austriac Basta... Ungurii se aflau sub călcâiul împăratului dela Viena. Ca și românii..

— Știu, răspunse Pataky cu îndârjire sporită. Se simțea mânios și înăcrit, ca întotdeauna când luptau într-ânsul șovinismul cu interesul. Astăzi stăm altfel, observă morocănos. Ar Face bine unii oameni să nu mai viseze Alba-Iulia...

— Cine visează? Întrebă cu mirare Frățilă.

Românii, se .necăji Pataky, nedorind totuși să-și în dispună prea mult clientul. Pufni, uitându-se urât într-o lătură; apoi strecură cu mare caznă o vorbă dulce: Dac-ar fi toți ca dumneavoastră

Iancu Frățilă se bătu pe genunchi:

— Mie-mi place să discut chestiile astea cu prietenii' mei unguri, zise râzând. Se găsesc între ei câțiva care au aceleași griji ca și dumneata... Se înțelege că greșesc. Cum greșești și dumneata. N-aveți dreptate.

— Nădăjduesc și eu că nu, făcu Pataky îmblânzit. Era bucuros că Frățilă nu dă semne de indispoziție. Afacerea avea perspective prea bune ca s-o pună în primejdie din cauza unei astfel de discuții.

— Nu zic... o autonomie a Ardealului, sub sceptrul ma- jestății sale, reflectă nevinovat Iancu Frățilă...

— Niciodată! Niciodată!... interveni Pataky încălzindu-se iarăși și cumpănindu-se chinuit între îndărătnicia lui șovină și între negustorie. Blestema în gând lunecarea spre

asemenea povești. Îi trecu prin minte o idee bună: Frățilă era domn ca și el... Cred că înțelegeți, domnule doctor – zise ironic – eu mă refer la visurile păturilor de jos.

— Dar nu visează păturile de jos, protestă Iancu Frățilă. Nici prin cap nu le trece...

— Asta o spuneți dumneavoastră...

— Ba o spun ei! reluă Frățilă înfierbântat. După cum știi, Mihai Viteazul a "intrat în cetatea din Alba-Iulia...

— Rău destul! mormăi Pataky.

— Rău, nerău, a intrat! urmă îndărătnic Frățilă. A doua zi a dat un edict: toate privilegiile nobililor rămâneau neschimbate... Ale românilor și ale ungurilor deopotrivă. înțelegeți?

Pataky răspunse înviorat, ridicându-și sprâncenele:

— Nu cunoșteam acest lucru, făcu prietenos. Dacă mi-l spuneți dumneavoastră, trebuie să cred că a fost așa...

Iancu Frățilă se întoarse acum cu totul spre tovarășul său de drum:

Ai auzit ce s-a întâmplat în România?

— Ba bine că nu, se rânji Pataky... Țăranii de acolc însă au găsit ceea ce au căutat...

— Ei, vezi? izbucni Frățilă. Noi avem o misiune grea... Trebuie să apropiem poporul de țelurile noastre bine chibzuite. Să înțeleagă că neamul românesc nu va ajunge la liman, decât dacă cei de jos dau ascultare celor de sus. Cu răskoale, ca aceea din România, ne ducem de răpă

Noi suntem loiali față de patria maghiară, față de majestatea sa. Apar, se înțelege, și iredentiști, pe ici pe colo... Apar și răzvrățiți... Ce să facem?

— Mă rog, mă rog, se înduplecă Palaky. Dacă vorbim academic, evident că trebuie să admitem că există și unele excese...

— Să nu crezi că nouă ne sunt pe plac, îl liniști Frățilă serios... Intelectualii români cunosc istoria... Se bizue pe evoluția ei liniștită. Suntem categoric împotriva oricărei bruscări... spuse hotărât.

Pataky zâmbi în doi peri:

— Dumneavoastră nu vă e teamă să vă duceți acum

la Hălmaș, între țărani? întrebă interesat.

Iancu Frățilă-și încreți fruntea. Ungurul nimerise în buba grijilor.

— Mărturisindu-ți adevărul, nu... Nu... repetă după o clipă, ca să-și întărească propria lui încredințare. Altfe mai întârziam preluarea moșiei...

— Asta-i bine, zise într-o doară Pataky.

Doctorul privi înaintea lui un punct nevăzut. Continua să fie preocupat: .

— Se știe pretutindeni că răscoala din România a fost stinsă, continuă cu aceeași seriozitate. Asta-i răcorește pe cei înfierbântați...

— Fără îndoială, întări Pataky. S-au luat. și la noi măsuri destul de vârtoase, adăugă, lăsând să-i străbată strășnicia în vorbe. Avem nevoie de liniște în țară... Alt minteri nu vom putea pune călușul în gura slavilor... Au devenit intolerabili.

— Da... urmă oleacă gânditor Frățilă. Eu sunt român... Nu-i așa? Devotat coroanei ungare... Desigur că trebuie să stăm strâns uniți în iurul Tronului. Îmi cunosc bine poporul... Aru învățat multe acasă, la tata...

Pataky se mișcă în locul lui, privind atent pe Frățilă:

— Nu-mi luați în nume de rău că vă -ntreb, zise pe cât putea el de curtenitor... Simt că aveți o judecată bună... Mie asemenea oameni îmi plac. De unde sunteți, domnule doctor?

— Din Rășinari, răspunse doctorul mirat.

— A, a! zâmbi strâmb Pataky. Din satul femeilor frumoase...

— Imr-adevar frumoase! încuviință melancolic lănci Frățilă.

— Desigur că doamna e tot din partea locului... încercă ungurul un compliment depărtat... Am auzit că sunt oameni foarte bogați pe acolo...

— Ei da... răspunse ușor plictisit Frățilă. Sunt unii.. Mai ales proprietarii de oi... Nouă, zece mii dc oi la un stăpân...

— Colosal, făcu Paiaky uimit.

Da... E mult, îşi reveni doctorul. Tata e pe la mijloc... Cinci mii de oi... Şi depozit de băuturi.

— Frumos... Foarte frumos! înclină din cap tovarăşul dc drum... Unde găsesc păşune atâtea 01? întrebă nedu merit.

În munţi, domnule Pataky... În munţii Sibiului... Iarna trec în România... Spre Dunăre... Avem ciobani care cunosc drumuri foarte depărtate... Tata ţine în simbri ■ aproape treizeci de oameni... Cu neveste, cu copii... E în interesant şi pitoresc.

— Ca în tablouri, surâse Pataky... Dumneavoastră aveţi ciobani, noi, ungurii, oameni la hergheliile din Pustă... Desigur că şi soţia dumneavoastră a adus câteva mii de oi, se trezi el la subiectul de adineauri.

Iancu Frăţilă căzu în oboseală:

— A, nu... Nevastă-mea e dela Sfântu-Gheorghe... Fata unui proprietar, care are fabrică de spirt.

— Sunt români la Sfântu-Gheorghe?! protestă Pataky. Acolo-i poarta secuimii...

Doctorul încheie convorbirea enervat:

—••Propriu zis, nu-i româncă...

Pataky înţelese că terenul nu mai e prielnic conversaţiei şi tăcu cu gravitate. Făcea socoteli în cap. Doctorul avea proptele prea serioase de avere şi putea deveni c-iert de mâna întâi. Nu trebuia să-l supere cu nimic.

În amurg, urcară dealul lin, dincolo de care se afla Hălmaşul. întâlniră câteva care pe drum. Oamenii mergeau pe lângă vite, uscaţi ca nişte sălcii în secetă. Aflându-se de patru zile vestea că vine noul proprietar şi cunoscând trăsura curţii, oamenii deteră semne de nelinişte. Unii îşi săltau pălăria, ducând un deget şi împingând-o mai pe ceafă. Dădeau bineţe şi nu dădeau...

Trăsura se hurducă pe lângă ei, lăsând praf şi îndoieli.

— Care-o fi boierul, mă Neculae? strigă cel din capul rândului, întorcându-se către ortacul de lângă el.

— Dracu-l ştie, mă... Eu, când îi văd în trăsură, mi se

năzare că unul e ca și celălalt... L-om vedea noi la curte...

Trăsura trecu prin fața casei lui Arghiron, care venea dela „porunci“. Învățătorul era în ogradă, luptându-se cu gloata de pui, care sporise la patrusprezece perechi. Întoarseră amândoi ochii după trăsură, apoi se priviră încordați:

— A venit stăpânul, domnule învățător, murmură Arghiron, lungindu-și gâtul încă odată spre uliță.

Teofil Medrea privea pe deasupra gardului:

— Văd c-a venit, Arghiroane. Acum să-l vedem ce face... Părintele Grigorie nu mai are răbdare, după cât spun oamenii...

Apropiindu-se de moșie, Iancu Frățilă începuse a gusta mândria liniștită, care-l cerca totdeauna când intra într-o lume mărunță. Era pe drumul „idealurilor“ lui de viață. De când își consolidase averea prin căsătorie, n-avea decât ambiția de a ajunge și el între conducătorii politici ai poporului. „Politica - își spunea făcând filosofie - e o dăruire generoasă către poporul în mijlocul căruia te-ai născut. Să-l povățuești, să-l îndemni la bine. Să se reaziine pe biserică și pe școală și să asculte de mai marii lui, care au dobândit lumina culturii. Aceștia știu ce fac“.

Trăsura intră în ogradă, făcând un viraj îndrăzneț. Vizitiul Gyuri, un ungur adus de Henter, dorea să-și arate măestria și să-și păstreze slujba la noul stăpân. În vederea acestei isprăvi, băuse patru drojdii. Potrivi intrare fudulă în curte, așezând vehicolul pe roatele din dreapta, gata să-l prăvale peste stâlpul dela poartă.

În curte erau câțiva țărani, ca la douăzeci-treizeci de oameni. Se vedea între ei și Toma lui Frâncu, slab și îmbătrânit. Iancu Frățilă zâmbi țăranilor cu mare prietenie, coborând destul de sprinten. Observase că-s oameni necăjiți. Nu se deosebeau prea mult de țăranii din alte locuri, așa că-i întâmpină ca întotdeauna.

— Noroc bun, fraților! Bine v-am găsit sănătoși!

— Să trăiți, domnule, murmurară sătenii, întorcând 1 zâmbet stingher noului stăpân.

Atunci ieși la iveală pe scările cerdacului părintele

Grigorie, cu barba pieptănată îngrijit, ca și cum ar fi fost într-adevăr Andrei, baron de Șaguna. Alături se vedea figura avocatului Arian Karoly, sosit cu patru zile înainte, în Hălmaș, împreună cu ajutoarele sale, ca să facă inventarele și să anuleze actele de cumpărare ale lui Henter cu hălmășenii, apoi primarul și notarul satului, cu obra- zuri luminate de bucurie. Pavel Șarpe, logofătul, așezat în pâne de către socrul lui Frățilă, nu se întorsese încă dela Iara, unde în acea zi era târg de vite.

Noul stăpân simți alint în mândria sa. Se bucură că e emoționat și că ochii-i joacă în umezeală, dovedind astfel acestor oameni ce fel de inimă nobilă și duioasă bate în dumnealui.

Părintele Grigorie își drese vocea și cuvântă cu dulceață:

Fiți bine venit între noi, domnule doctor Iancu Frățilă, zise cu glas de sărbătoare. Ne bucurăm a vedea pășind rnlădiță din neamul nostru la treapta aceasta și nădăjduim tare că sângele apă nu se va face... Poporul hălmășan e blând și supus, domnule doctor – continuă preotul – rătăcirile sunt. departe de sufletul lui. Descălecați cu încredere în mijlocul nostru și dumnezeu să binecuvânteze rodul acestei moșii, întorcându-vă cu prisosință răsplata grijilor celor fără de număr, pe care noi știm că le au stăpânii... Adunând domnia voastră belșug, va cunoaște și poporul milă pentru modestele sale trebuințe... Vivat, crescat, floreait!² strig și eu ca strămoșii noștri daco-romani.

Iancu Frățilă se înduioșă mai mult și strânse mâna părintelui Grigorie cu adâncă mulțumire. Apucă și celelalte mâini întinse spre dânsul, apoi urcă în cerdac și privi roată, bucurându-se adânc. Lipsa de însuflețire era vădită, dar plinătatea mulțimirii dintr-ânsul îi da satisfacții alese. Așa-s momentele de mărire: urzicile ți se par crizantemă tăcerile se transformă în urale, țintirimele în săli de dans și cruzimea în blândețe sfântă.

O umbră de melancolie îl copleși în mijlocul acestei

2 Să trăiască, să crească, să înflorească. (N. R.)

mari satisfacții, în care se amesteca și faptul că momentul cetei dintâi întâlnești cu țărani pare a trece cu bine. Întorcându-se să intre în casa, privește câteva secunde pe fereastră.

— Dacă aş avea o nevastă frumoasă, aş fi fericit, se gândi mahnit. Două imagini de femei îi apărură înaintea ochilor. Cea dintâi: o brunetă palidă și slabă, cu ochii speriați, urâtică și veșnic tulburată: soția. Cum apar, se și pierd undeva, în colțul amintirilor neplăcute. A doua Silvia, băcița din Rășinari, cu obraji de crin, cu ochi mari, ucași, sub gene lungi.

Părintele Grigorie îl trezi din visare:

— Preoteasa mea vă poartă cu tot respectul la modesta noastră așezare, domnule doctor Am pregătit cină pentru domnia voastră și pentru oaspeții care sunt de față. Din ceea ce ne-a dat Dumnezeu, punem bucuros pe masă. Având câte ceva din toate, vom încerca să vă ușurăm singurătatea, până când veți face rânduiala aici...

Părintele Grigorie vorbea iarăși ca un prooroc care vestește rând nou de viață. Atunci intră în odaie Toad. r Mănilă, argal din slujba curții, cu pălăria în mână:

— Să trăiți, domnule doctor, zise mâncând vorbele, în treabă oamenii din sat când aveți oale de răgaz.

Părintele Grigorie Se necăji cel dintâi. După dansul, fețele luminate de adineauri se crispară de supărare. În suși Frățilă fu atins ca de o boare rece. Răspunse nervos și cam repezit:

Să aibă răbdare oamenii!... Stau eu altădată la sfat cu dânșii...

Manăilă mai cercă odată:

— - Îi vremea de lucru, domnule, făcu clipind din ochi cu frică. Nu se știe ziua când se schimbă și vin ploile. . D-aia ziceau ăștia...

Dacă plouă, plouă! curmă de data asta destul de aspru, Frățilă.

— Toate-s dela Dumnezeu, Toadere, interveni părinte, cu blândețe și înțelepciune. Spune-le la oameni că eu sânt aici și am grijă... Acuma a venit în sat domn român....

Să-i dăm cinstire și să avem ruși k...

CAPITOLUL XIV

Întors din închisoarea dela Cluj, Toma Frâncu încercă să se amestece în frământarea nouă a oamenilor, care așteptau venirea moșierului român. Mulți dintr-ânșii socoteau schimbarea stăpânului drept o cotitură a vieții. Toma Frâncu' își simțea sufletul plin de mărăcini și i se părea că-i sângeră inima. După o noapte petrecută lângă patul nevastii, care se sbătea cuprinsă de arșiță și căreia-i dăduse din ininut în minut câte o lingură de apă, spre ziuă, se lungi pe laviță. Bolnava adormise istovită. Vorbise toată seara într-o lăture. Se schimbase la obraz, luând culoarea pământului. Vecinele dimprejurul ei așteptau înfiorate răsuflarea cea din urmă, cercând să-i ușureze, după puterile și judecata lor, slobozirea din strânsoarea suferințelor.

Văzând că se liniștește și adoarme, o lăsară în alinarea somnului. Cugetau că nevasta lui Toma e aproape de răscrucea din care se aleg drumurile. Va poposi un răstimp, odihnindu-se, apoi, cu puțină putere adunată în somn, va trece pragul.

Pe masă se aflau blide cu zeamă, aduse de muieri. Nu se atingea nimeni de ele. Ajungeau prea târziu în casa lui Toma. Omul nu-și afla odihnă. Se ridică de pe laviță, pâlindu-se în usciori și gemând: „Mi se prăpădește muierea...” După amiază fuseseră în casă două vecine, stând lângă femeia care se lupta cu moartea. Toma se frământa mereu, asudând rece; își agrăia nevasta cu vorbe de alint, rupte, colțuroase și stinghere, așa cum se puteau desprinde din mâhnirea inimii lui. Văzând că intră alte vecine, își ridică brațele în sus și gemu odată m^h crâncen ca până atunci:

— Dacă i-aș putea spune măcar o vorbă de nădejde! făcu uitându-se la grinzile afumate și căutând parcă acea vorbă de nădejde pe care n-o găsea nicăieri.

Vecinele se adunară, subțiri și uscate între umeri, oftând și clătinând din capete. Ce să-i spui, Tomo? Ce să i spui? Unde afli nădejde?

— Eu o cunosc bine pe muierea asta a mea, se întoarce Toma cu ochii spre pat, vorbind și stăpânindu-și anevoie durerea. Noi n-avem acum înaintea noastră nimic, întuneric și pustiu ca în .noaptea cea veșnică... Aud că a venit domnul cel nou, care-i român. Unii nădăjduesc că va fi altfel. Schimbarea domnilor, bucuria nebunilor... Dacă-ș avea de lucru... Dacă ar fi pâine... femeia mea ar prinde viață.

O vecină-și plimbă privirea dela Toma la bolnavă și iarăși îndărăt, continuând să clatine cu îndoială din cap.

— Se duce și bărbatul ăsta al meu, răspunse vorbind rar, în șoaptă. Dacă v-ați înțeles cu Vasile Popa, duce-ți-vă cât mai mulți... iștiu și eu ce să zic?

Toma lui Frâncu era sbuciumat de neputința de a face ceva în acest ceas, în care tovarășa lui se smulgea din viață, trasă cu putere înfricoșată spre neguri nepătrunse. Golul care se deschidea din ce în ce mai larg în sufletul lui Toma pe urma acestei desprinderi, se umplea îndată cu o năvală tulbure de mânie crâncenă.

Toma ieși din casă și trecu pe la Vasile Popa. Il găsi cu învățătorul Teofil Medrea și cu Anisia. Medrea și Vasile se cunoscuseră degrabă, îndată după întoarcerea în sat a lui Vasile Popa. Doamna preoteasă, care afla cea dintâi tot ce se petrece în sat, nu se miră de această întâlnire. „Ai auzit ispravă? se întăritase către părintele Grigorie. Dascălul s-a și găsit cu Vasile Popa! Stă la sfat cu toți golanii! Tușea și junghiul! Acum să vezi minuni în sat!... Când îți spuneam eu să ai grijă!”

— Mă duc la curte, Vasile, zise Toma Frâncu oprindu-se lângă ușă. Anisio, dacă te-i hodini oleacă, fii bună și mai abate-te pe la noi... Acum Măriuca doarme...

Cei din casă nu încercară să-l oprească. Vorbiseră zile întregi despre asta, după venirea lui Vasile Popa din închisoare. Învățătorul fusese de părere că noul moșier Fră-țilă nu trebu a așteptat la cui te Adevărat ca era român, dar și mitropolia din Blaj era românească. Totuși, tatăl lui se prăpădise părăsit și flămând pe moșia de lângă Blaj, iar el învățase carte slugărind din pruncie în

gospodăria domnului profesor. Cât despre Vasile Popa, știa acum mai multe ca înainte... Dacă boierii români au făcut ce au făcut cu țăranii de acolo, socotelile erau date pe față... împărtăși deci hălmășenilor părerea lui: să stea toți pălmașii grămadă și să-și ceară cu tărie dreptatea Hălmășenii pricepură, dar credeau că pentru asta ar trebui să se ducă la curte și să vorbească. „Iar cu jalba?” a strigat Vasile. Atunci s-a pus la mijloc Zosim Oană, spunând că se duce el cu oamenii. Iar unde va fi el, jalbă nu se mai află.

Teofil Medrea rămase hotărât să stea la o parte. Dorea să lase răgaz domnului Iancu Frățilă să-și încheie învoielile cu oamenii din sat. Dacă le va da hălmășenilor pământ în parte cu una din trei părți de rod, școala se va răzăma pe ei, fiindu-le dragă.

Vasile Popa rămase deasemenea neclintit la părerea lui. Nu va merge la curte. Nu care cumva să creadă unii că din cauza lui nu-și apleacă inima spre săteni domnul doctor Frățilă. Era lesne de înțeles că noului moșier nu-i putea fi pe plac să dea ochi cu omul despre care părintele și notarul vor spune câte și de toate. Te pomenești că Frățilă, înfricoșat de cele petrecute în România, se întoarce spre necazurile fraților români, care, după cum spuneau „frunțașii” poporului, purced dela Traian și-s viță de neam mare. Era mai bine să aștepte învoielile. Apoi va vedea ce are de făcut

Se jurase să nu mai creadă în vorba stăpânilor și n-avea de gând să calce jurământul.

Vasile Popa și Teofil nu-l împiedică însă pe Toma să se ducă la curte. Punându-și în cumpănă necazurile lui alături de ale tuturor hălmășenilor, domnul doctoi Frățilă va avea în față, ca într-o icoană vie, pătimirea acestui norod, a cărui viață chinuită răsturna vorbele frumoase despre mândrele „tradiții strămoșești”.

Toma lui Frâncu plecă prin urmare la curte, tăpânindu-și cât putea amarul. Bolborosea din când în când vorbe, care i se adunau în gât, ca niște bucăți de sânge închegat dintr-o rană a inimii. Înțelegea că i moare nevasta. Simțea de pe aiurn pustiul mării singurătăți care-l

va împresura. Gândul că ochii ei verzi ca apa lacului de munte, în care lucea atâta prietenie față de ființa lui stângace și greoaie, se vor stinge, îi deschidea înaintea un întuneric fără margini. Viața lui, ca a tuturor țăranilor săraci, se petrecuse în sbucium, fără sprijinul nimănui. Lupta pentru o bucată de pâine era nespuse de grea. Împrejurul lui se avântau îmbuibății și lacomii pământului, împingându-l pe margini sau bătându-și joc de el, cum făcuseră Bundoiu, Vraștie și Mocanii, cum făcuseră Iklody și Henter, cum făcuse Verehes la pădure.

...Cuvântarea rostită de părintele Grigorie, cu glas înalt, la sosirea noului moșier, i se păru lui Toma ca venind dintr-altă lume. Înțelese că schimbarea stăpânului era, după cum el însuși spusese, bucu'ia nebunilor. Se înnegri ca și cum i-ar fi intrat venin în sânge. Vorbele sfinției sale arătau iarăși fața adevărată a lucrurilor.. „Ăstora nu le mor nevestele de foame, cu pânțelele putrezit de nemâncare - se gândi Toma. Au răgaz...”

După ce alaiul pătrunse în casă, Toma îl apucă pe argatul Mănăilă de braț și-i spuse cu dinții încleștați:

— Du-te înlăuntru, Toadere, și întreabă ce are de gând cu noi...

Toader Mănăilă se lasă destul de greu:

— Aveți oleacă de răbdare, măi oameni buni! făcu încurcat. Mai bine să veniți mâine...

— Mă Toadere - stăruie aspru Zosiin Oană - noi nu ne ducem acasă fără răspuns. Am pățit ce am pățit cu Henter și cu Bundoiu... A treia oară nu se prinde...

— N-avem de ce ne duce acasă, murmură oamenii dimprejur. Să ne spuie acum ce are de gând... Doar îi român de-al nostru... N-o să ne fie frică... Ori așteaptă și el pe Vraștie și pe Mocanu?! Să nu-i vedem aici, că iese bocluc!

Apoi, dracu- să schimbe și vremea - interveni bătrânul Achim Aron de alături. Mie când mi s-arată durere de șale, ploile-s pe drum... De cincizeci de ani asta fac: muncesc, rabd și încrestez vremea în șale... Trebuie oleacă de grăbire.

Toader Mănăilă nu era vreun pricopsit, să nu priceapă cum stau lucrurile. Se aciuse și el la curte abia de o lună, fără leafă, de când venise logofătul Pavel Șarpe, trimis de socrul Im Frățilă. Logofătul era dus, precum am spus. 'a un târg de vite, așa că abia-l aștepta să se întoarcă, să limpezească și cu simbria lui. La urma urmei, n-avea să strice nimic dacă intră-n casă; poate 1 va lua în ochi buni stăpânul cel nou și-l va milui și pe el cu ceva

Când s-a întors cu răspunsul lui Frățilă, ca să-l lase-oamenii în pace, hălmașenii au ascultat ca niște sloiuri de ghiată, oprindu-li-se râsuflarea.

— S-a cam necăjit, le-a împărtășit Toader isprava, destul de neliniștit că-și supăraseră boierul. V-am spus eu să veniți mâne... A zis părintele Grigorie că are el grijă...

— Ne-am pricopsit, a stupid ■ într-o lăture Gavrilă Duma. Să știți că ne-am pricopsit, oameni buni, adăugă uitându-se în neștire spre uliță. Era nădușit și avea parei*

teamă că dacă fagș un pas, calcă într-o prăpastie fără fund.

— Unde să mă duc? Dumnezeii și precista ei de lume, muți Duma înfundat, dându-și pălăria pe ceafă. Spunea popa duminică despre unul dela Blaj, nu știu cine dracu era, că a dormit toată viața încins pe pielea goală cu brâu bătut în cuie ascuțite... Măcar că avea bani și moșii ca un grof. L-am întrebat după slujbă: „De ce dormea cu brâul bătut în cuie?” Popa s-a holbat la mine: „Ca să nu-l ispitească diavolul!...” „Apoi dacă mânca bine și bea bine, cum să nu-l ispitească? am zis eu... De ce n-a dat moșiile la plugarii săraci, să aibă și ei ce mânca? Ei n-au lipsă de brâie. Dorm în tină...” „Cu oamenii fără rușine nu pot sta de vorbă!” a zis sfinția sa mânios către mine. „N-aveți altă grijă decât a mâncării... Pildele înalte se farmă în voi ca în iască...”

— Adevărat iască! murmură moșneagul cel cu șalele.

Văd că nici domnul ăsta român n-are vreme de noi... observă întunecat Zosim Dană. N-avea vreme nici Iklody...

Se apropie de Toma, care de cum pricepuse răspunsul lui Frățilă, scăpase mai întâi o vorbă ca pentru

sine: „Așa”; apoi se golise de toate grijile, uscându-se ca și cum ar fi trecut printr-o flacăra. Nu mai simțea nimic din întristările de adineauri.

— Trebuie să vorbim numaidecât cu Vasile Popa, zise Oană hotărât. Acasă-i?

Toma se uită ca de pp alt tărâm la prietenul care-i vorbea. Parcă l-ar fi cercat o mirare. I se ridica dintr-un

m

ungher de suflet o vapale rece, ciudată, umplându-i firea cu o lumină de ghiață.

— Vasile Popa? întrebă încet, cu gândul pribegind prin scorburile lui lăuntrice.

— Da... Vasile... Ce te miri, de ai crede că te-am întrebat despre ăla care dormea cu brâu-n cuie? Trebuie să vorbim cu el...

— l-acasă, Zosime! făcu Toma, privind pe margini... Sara bună...

Oană se uită nedumerit cum pășește țeapăn Toma Frâncu mergând pe uliță. „O fi băut”, se gândi o clipă, apoi se întoarse aprig spre ceilalți hălmășeni și-și rosti părerea:

— Să mergem, oameni buni, la Vasile Popa...

CAPITOLUL XV

Nu poate încăpea îndoială că ceasurile petrecute în casa primitoare a părintelui Grigorie se vesteau deosebit de plăcute pentru coii de față. ■ Au fost poftiți, pe lângă domnul Iancu Frățilă, oaspeții străini dimprejurul domniei sale, adică avocatul Arian Károly, cu cei doi funcționari ai săi, apoi arhitectul Patak și notarul Cădariu Primarul, un țăran din Hălmaș, fusese lăsat la o parte măcar că avea faimă de lingău mare și ar fi poftit foarte mult să se înfrupte și el din bunătați. Dar preoteasa era tăioasă ca briciul:

— Nu amestec oamenii între ei, curmă discuția energic, retezând cercările părintelui. Știu dela noi de acasă când îți vin domni, stai cu domnii!

Are să se mânie primarul, îndrăsni preotul.

Dă-l dracului, să se mânie, strigă preoteasa. Spu- ne-i că-i faci și lui un rost la Frățilă. Îndată se -mbată singur cu

rachiu, de nu-l mai trezești o lună.

— Bine, încuviință preotul înduplecat, hotărând să mplinească lucrurile întocmai. Dar ce ne facem cu învățătorul?

Preoteasa-l privi cu niște ochi, de credeai că-s miezuri de ceapă când le fărâmi pe marginea mesei.

Doar n-o să-mi aduci smintitul ăsta între oaspeți aleși, Grigorie!? se miră peste seamă. Nu vezi că, după prietenia cu nespălatul de Arghiron, s-a pus acum tovarăș cu Vasile Popa? Acolo-i casă de nasul lui!... Nu aici!...

Bine, bine, știu, stăruie părintele Nu-mi trebuiește nici mie Mă gândesc însă să nu-ntrebe domnul Frățilă: unde-i învățătorul? Cred că nu-i bine să-l descoperim dela început toate câte le avem în sat.

— Ba să le descoperim! sări preoteasa.

Părintele Grigorie zâmbi cu viclenie:

— Iacă, eu cuget altfel. Nu degeaba am minte în cap... făcu prelungind cu mare huzur această rară clipă, când ideile lui puteau râvni să stăpânească vremelnic reședința parohială. Mă duc la școală, colea pe înserat, după ce pleacă învățătorul acasă...

Ei? întrerupse nerăbdător preoteasa.

— Ei urmă preotul cu trufie dacă mă duc, dau acolo peste Saveta, slujnica... Știi că-i toantă...

Hai, spune odată, își ieși din cumpăt soția părintelui.

Îi dau Savetei un bilet... În bilet scriu că-l poftesc pe domnul învățător la masă... înțelegeți?

— Mă mir că-ți trece și ție odată un gând ca lumea prin minte, se desumflă încet preoteasa pricepând. Foarte bine te-ai gândit, repetă ridicându-și sprâncenele cu sinceră mirare, apoi tresări speriată: Dacă-i duce Saveta biletul astăzi acasă, la Arghiron?

— He-he! râse părintele gustând plăcere. Mi se pare că am să ajung iarăși la locul care mi se cuvine în casa avta, zise plimbându-se mulțumit prin odaie. Nu-i spun să i-l ducă, ci să-l puie pe masă, în școală... Până dimineață biletul stă deci acolo, neatins... Acum pricepi?

Preoteasa oftă ușurată și se îndreptă vijelios spre

bucătărie.

Măcar că mai bine era dacă-l chemam, declara părintele cu încredere în sine. Poate că domnul Frățilă l-ar aduce pe calea cea bună.

Preotul se simțea în largul lui, după biruința de adineauri, așa că era grăbit să-și dea în petec. Preoteasa se și întoarse fulgerător:

Iar mă seci? Ce vrei să spui?

— Vreau să spui că de vreme ce învățătorul s-a înhăitat cu Vasile Popa, de cum s-a -ntors mișelul ăsta îi sat și uneltesc laolaltă, bine ar fi să-i desfacem cumva Doar tu spuneai că înțelept este să-ți apropii dușmanul.. Ca regele Carol...

Foarte tare căzu atunci iarăși părintele în prețuirea consoartei sale, care sta lângă i ușă și clătina a paguba din cap-

— Fă niă mama lung, că de prost sânt prost cât doi, începu a-și judeca bărbatul. Acum vrei să-mi întorci vorbele pe dos. Vorbele care le am zestre dela tata! adăugă gata să izbucnească într-un torent de lacrimi.

„Asta-i adevărat, gândi pe ascuns părintele. Alte avuții nici &lam văzut din zestre, decât vorbe“.

Ascultă, omule, cuvântă doamna preoteasă, stăpânindu-se înlr-un fel crâncen. Părea abur închis în cazan. Duduia și sta să împroaște. Să-ți apropii dușmanul, când poate aduce primejdie!... Ai înțeles? Nu când e la pământ, ca Vasile Popa! De unde era să știu eu, când l-am pus pe 'lonuț la căldărușa ta, că va intra din nou în pușcărie?

,cuma știu și am grijă de jocul lui. A venit domnul Fră- țilă. Ne punem bine cu dumnealui... D'aia am întors casa pe dos. D-aia am umplut cuptorul de boboci și de pui. Frățilă e nașul ăstora... Așa să știi!... Du te și scrie biletul pentru dascăl. Dacă ai nimerit și tu odată un plan, nu te trece cu firea. Vezi bine că le-nfunzi ca ăla cu cinstea-n gard. Tu dregi, tu strici...

Căzând iarăși la locul de mai înainte, preotul plecă să împlinească hotărârile care fuseseră luate. Seara întâmpină musafirii zâbind larg și având alături pe

doamna preoteasă împodobită și surâzătoare, încâi credeai eă-i floarea soarelui pârguită.

Cel care se bucura dela început de praznic era însuși sfinția sa, având, plăcere să vorbească, să mănânce și să bea fără opreliște, li va face preoteasa semne cu ochiul, când nu va vorbi pe placul ei, apoi își va țuguia buzele, ca și cum ar mânca gutuie, ceea ce se tălmăcește să mai lase paharul la odihnă. Dar aflându-se între atâția oaspeți, părintele se va prefăce uneori că nu vede, alteori că încurcă semnele, iar după petrecere fie ce-o fi. Era învățat cu toate. Se bucura de poftire și Iancu Frățilă, deoarece îi era urât și găsea bună împlinire de tradiții românești, să afle ospățare în casa preotului, în gospodăria celui dintâi luminator al poporului. Se bucura și notarul Cădariu, pentrucă având în seama sa ordinea publică și răspunderea puterii de stat în Ilălmaș, trebuia să găsească și să ofere reazim firesc, pe din două cu proprietarul moșiei. Dacă se întâmplau răzmirițe, urmau să stea unii lângă alții, sa și apere puterea și averea. Aiară de asta, aveau să pice venituri frumoase din învoieli și înscrișuri. Drept vorbind, Cădariu se bucura să mai iasă și el în lume, fiind înăcrit din cale-afară de necazuri. Mai ales de traiul cu nevasta și cu soacra. Femeile acestea nu puteau înțelege că el ar trebui să fie Kádár și nu Cădariu. Cu deosebire soacra îi făcea zile fripte, fiind țarancă simplă de lângă Hunedoara. Bătrâna știa una și bună: dacă ești român, să fii român. Dacă ești ungur, să fii ungur. „Că - zicea soacra dând din clanță - - cine nu știe să fie român ori ungur de ispravă, apoi nu-i bun să fie nici altceva. Doar de trăit, pot trăi omeneste, laolaltă, fără să mintă unul altuia, că pe ei îi ia dracul numaidecât, dacă-s altceva decât i-au făcut, mumele lor...”

Se veseliră de masa dela părintele Grigorie, în taină, firește, funcționarii domnului avocat Arian dela Turda, slujbași tăcuți, speriați și veșnic încordați, ca niște bieți câini, care nu primesc mâncare dacă nu se uită cu supunere la stăpân. De câte ori își deschidea gura Arian, se repezeau amândoi dintr-odată să încuviințeze: „da, mă

rog", înainte chiar de a ști dacă trebuie să zică da. ori nu. Atâtea contracte, decizii, sentințe, apeluri, contestații, întâmpinări, inventare, testamente, citații și procese verbale au copiat în zilele lor, că aflându-se acasă la dânsii, ori în lume, unde se vorbea despre unele și altele, erau mirați și nedumeriți, nepricepând în ce categorie de scripte urmează să transcrie subiectul conversației. Pentru ei, lucrurile ieșite din cadrul formularelor nu aveau nicio valoare. Umili cum erau, se simțeau totuși împărați, în împărăția dosarelor, și priveau cu un fel de milă dela înălțimea tronurilor de procese verbale, „dresate”, „contestate”, „aprobate”, „înaintate”, „clasate” și apoi dosite la arhivă, oamenii care nu știau că de fapt viața se trăește în scripte și nu dincolo de ele.

Mai puțin vesel de invitație era șeful lor, avocatul Arian Károly, deoarece la masă nu se afla niciun nobil. Deosebit de supărat primi poftirea Pataky, care numai la asta nu se aștepta: să mănânce în casa unui popă valah.

Păhărelele de „trăscău”. din care o singură înghițitură e de ajuns ca să te trăsnească numaidecât în creștetul capului, aduseră însă un început de împăcare. Pataky își bulbucă ochii, dar nu scăpă un strop din ceea ce luase în gură, dând cu vrăjmășie paharul peste cap. Arian se în- necă și tuși, umplându-și batista cu rachiul care-l fulgerase în clipă, făcându-l să înțeleagă că trebuie sorbit cu oarecare pricepere.

Flacăra băuturii îi încălzi repede, așa că începură a privi societatea cu îngăduință. Cei doi funcționari chibzuiră îndată că trăscăul trebuie să fie un produs clandestin al părintelui Grigorie, care se făcea astfel vinovat de prevederile cutărui articol de lege și ar fi meritat un proces verbal. De băut băură însă și ei, calificându-se complici prin constrângere și necesitate, ceea ce le ușura vina în mod considerabil, vârându-i la circumstanțe atenuante.

lancu Frățilă se simțea bine. Era împresurat de atenții; i se vorbea ceremonios, de departe, cu învăluri șirete,, care-i aduceau mulțumirea unei bătălii ușoare,

amuzante. Prost nu era, să nu-și dea seama că toate ploconelile aveau în miezul lor interese socotite dinainte. Dar - își zicea - la urma urmei, asta e viața. Regele se închină cu destulă prefăcătorie lui Dumnezeu, pentru huzurul pe care i-l hărăzește, chipurile, din marea sa milă. Miniștrii, demnitarii și marii potentăți se încovoie în fața regelui,, ca să-și poată păstra ceea ce au și să mai agonisească pe deasupra. Alții se ploconesc miniștrilor și demnitarilor, pentru ^pricini identice și așa mai departe, până jos, unde se află cei care trebuie să se ploconească tuturor, iar în fața lor nu se mai ploconește nimeni. Însuși lăncu Frățilă era dator să se ploconească „frunțașilor” poporului român, bărbaților politici din partidul național, care învățaseră dela potentății politici maghiari: baronul Bánffy, contele Khuen-Hédervárv și Tisza István, un fel de îngâmfare de parcă erau frați de lapte cu dânsii. „Frunțașii” români aveau moșii și purtau cu trufie particula nobilitară agățată de numele lor. „Mihályi de Apșa”, „Pop de Băsești”, „Mocionyi de Foen”, „Șerban de Voila”, la fel cu grofii și baronii unguri.

Viața îi dăruia lui Frățilă o plăcută petrecere între oameni, care atârnavă de zâmbetul lui, ca firul de varză de barba părintelui Grigorie. Toți cei de față av-eau interese legate de bunăvoința sa, iar sătenii, care stăteau în acei ceas pitiți în căscioarele din FlăUmaș, li aparțineau și se vor mișca în tăcere, slujindu-i bunăstarea. Va urca de bună seamă treptele carierii până foarte sus. Scara se razi pe spinări care nu se puteau datina din loc fara porunca. Poporul era din firea lui blajin, iar dacă știai cum să-l conduci, să-l ferești de elementele răsvrătite, nu puteai avea mâhniri.

Între asemenea gânduri tihnite se trecu la gustarea vinului, după ce leburile dintâi de mâncare fură lăudate pe toaie glasurile. Măgulirea zumzăia în urechile doamnei preotese, ca o muzică plăcută.

Vinul era bun. Asta se văzu numaidecât pe obrazul întunecat al lui Pataky, căruia trăscaul îi sburlise favoriții, iar vinul îi aduse la loc. Își înălță fruntea mirat și privi

cu admirație spre părintele Grigorie, icrtându-l că i popă valah.

Advocatul Arian găsea mai anevoie astâmpăr. Zâmbea ciudat și complicat peste seamă, ca întotdeauna în asemenea prilejuri. Întâi de toate se putea ceti în surâsul lui un fel de îngăduință plictisită pentru cei de față. În al doilea rând, mulțămire față de el însuși.

Venise vorba despre țărani. Se pare că notarul din Hălmaș, Cădariu, adusese lucrurile din condei, spunând ceva despre întoarcerea unor hălrnășeni din închisoare. \ cei hălrnășeni lucraseră la padurea baronului Bănffy de lângă Cluj, făcând răzmeriță.

Da! S-a întors Vasile Popa, se trezi în vorbă și părintele Grigorie, stârnind asemenea vălrnășire de semne pe obrazul doamnei preotese, că nu se putea descurca deloc în ele. Nu pricepea dacă vorbise bine ori rău.

— A venit acum o săptămână. Au venit și ceilalți, continuă Cădariu. Am primit înștiințare să-i ținem sub supraveghere...

— De cine-i vorba? întrebă Iancu Frățilă mirat.

Preoteasa-și vârî numaidecât tășurile la mijloc:

— O... într-adevăr ar merita să vă ocupați puțin de ei, domnule Frățilă. Niște smintiți... Mai serviți, vă rog, din papricașul de pui... Nu zău... Vă rog... stăr"i, aruncând în fulger o privire părintelui Grigorie.

Legănându-se în binefacerile vinului, preotul desbăreau în sine un proces scurt, dar nelămurit: „De ce se înhoalbă femeia la mine? N-am spus bine? Eu cuget că da...”

Cădariu nu lăsă ocazia să se arate bărbat bine informat:

— Adevărat că-s oameni de nimic, observă servindu-se nepoftit din papricaș.

Preoteasa fierbea- „Se-ndoapa dobitocul ca la pomană...”

— Dar - urmă notarul - sunt foarte periculoși...

— Ți-o fi frică de ei? interveni iarăși soția preotului,, veninos.

Iancu Frățilă reluă întrebarea calm, însă cu interes sporit.

— Stați puțin, frate, se întoarce către Cădariu. Spune-îni, te rog, de cine-i vorba? De țăranii hălmășeni?

— Da, domnule doctor, răspunse notarul înghițind o jumătate de pipotă.

— Ce-i cu dânșii?

— Unul dintre ei, Vasile Popa, a fost mai de mult muncitor cu ziua la o fabrică de cărămidă din Turda. A lucrat apoi pământ în parte la Iklody, începu a istorisi Cădariu. Când cu venirea domnului Henter... s-a pus împotrivă .. A fost și bătaie... Au atacat hambarele curții.

— Ce? Cum? se tulbură Iancu Frățilă. Unde?

— La curte, răspunse Cădariu. Pe semne, Vasile Popa are ceva-n cap... Răbufnește din el o îndărătnicie grea... La început l-a luat de grumaz domnul Bundoiu...

Frățilă-și adună puțin pleoapele, gândindu-se:

— A... Bundoiu... Am auzit de el... A făcut cocină de porci în casă...

Părintele Grigorie își aplecă ochii, dorind să nu vadă și mai ales să nu fie văzut, dacă era cu puțință.

— Drept vorbind, Henter a pus la cale o mare pungășie, declară Iancu Frățilă hotărât. Cunoscut afacerea și-mi pare rău că sunt nevoit să vorbesc așa despre fostul proprietar. Nu trebuie să ne batem joc de țărani...

La masă se făcu tăcere neplăcută. Preotul simțea povară și pofta cu ardoare o cană mare de vin, spre a așterne ceață și uitare în cap.

— Desigur, domnule doctor, că aveți dreptate, interveni preoteasa. Dar să știți că sunt unii care, orice le-ai face, tot ei rămân. Pildă chiar acest Vasile Popa...

— Da... da... așa este, se grăbi Cădariu. Să zicem că aici a avut înținare cu domnul Henter... Cu Bundoai Dar la Turda, la fabrica de cărămizi, ce-a avut? Ce-a avut la Cluj? Doar nu s-o fi pus contele Bânffv cu el la taifas?!

— Ce s-a întâmplat la Cluj? întrebă Frățilă îmbujorat puțin la față.

Sa vedeți, continua Cădariu, Din mformațiile noastre oficioase am aflat că, după ce s-a răspândit vestea despre răscăia „de dincolo”, oamenii dfa pădurea lui Bânffy au poprit între dânșii pe logofăt... întocmiseră o hârtie: asta, asta, asta. Mai ales cereau mălai și căruță, să-i ducă

ia doftor. Unelte noi și încetarea bății. Contele Bânffy a trimis asupra lor regimentul dela Cluj...

— Un regiment întreg?

— O companie la pădure, una la moșie, alte două răspândite prin sate. Le-a ținut asupra lor cinci săptămâni. Satele au trebuit să plătească cheltuielile armatei. Au aruncat bir pe localnici. Așa e gloaba...

— Știu, făcu Frățilă... Fi și?

— Cred că s-au săturat, interveni Pataky înfuriat de cele ce auzea. Asta nu-i agitație șovină, domnule Frățilă? se întoarse înduicindu-și puțin obrazul, ca să nu jignească totuși pe noul proprietar.

Înainte de a putea răspunde cel întrebat, Cădariu lămuri însă lucrurile, cu știința lui:

— Ce fel de agitație șovină, domnule arhitect? Doar erau între ei secui dela Odorhei, unguri dela Huedin și dela Dej, câtă frunză și iarbă... Între arestați au fost opt români și șase unguri...

— Să-i ia dracu pe toți, pufni Pataky, reluându-și vorba favorită. Ce-au căutat, au găsit!

— Acum le-au dat drumul, adăugă Cădariu. Am auzit că Vasile Popa s-ar fi plâns de bătaie. Spun oamenii cu care a vorbit... Când au pătruns cătanele la ei, mai întâi era un rând de jandarmi. Aceștia au tăbărit asupra lor... Vasile Popa și-a scuipat dinții acolo, în pădure. Unul, Isaia... tot din Hălmaș, care era bolnav, a murit... Bag seamă, le-o fi ajuns...

Iancu Frățilă privea îngândurat vedeniile care pluteau în fumul de țigară. Plăcerea de a avea moșie se acoperea de întunecări, în mijlocul cărora bâjbâia frământare omenească, lipsită de orice plăcere. Oftă și zâmbi melancolic:

— Păcat... mare păcat, zise cu regret în glas. Ce frumos s-ar putea trăi în bună înțelegere!... Ei... ce să faci? Puțin pricep că neamul trebuie să se bizue pe oameni înstăriți, iar aceștia pe cei săraci, cărora le asigura pâinea în schimbul muncii. De unde să priceapă acest lucru? Cred că ▼oi întâmpina greutăți la facerea învoielilor... Desigur,

n-am l'! să procedez ca Henter. Asta e murdar. Dar interesul cel mare primează asupra celui mărunț. Decât să-i văd strigând, mai bine voi căuta calea cea bună. Îmi pare rău că voi fi nevoit, poate, să aduc oameni din altă parte...

— Nu trebuie să aveți teamă de ei, socoti necesar preoteasa să intervină în discuție. Dacă-s smulse buruiemle din strat, zarzavatul crește liniștit...

Măcar că vorbele acestea veneau dela o femeie, căzură în lânzezeala mesei ca o undă de însdrăvenire. Iancu Frățilă ridică paharul:

— În sănătatea doamnei preotese și a bravelor femei române, închină, cercând să se însuflețească. Să trăiască!

Mesenii se asvârliră asupra paharelor ca niște pelerini însetați. Băură cu lăcomie și le umplură îndată din nou. Atunci își făcu și Arian Károly observațiile sale:

— Domnilor, zise coborând din lumea lui de vise, eu nu cunosc frica de țărani... Asta mă face să cred că totuși, la origine, trebuie să fiu viță de nobil vechi...

Frățilă ar fi vrut să pufnească în râs, dar era încă prea îngândurat ca să se poate veseli.

— Ce legătură e între una și alta, domnule Arian? în treabă, zâmbind destul de amar.

Pataky asculta mulțămît. Se bucura că aude vorbele unui ungur adevărat. Cei doi slujbași stăteau gata să strige: „da, mă rog” într-o încremenire mai tare ca oasele bobocilor din farfurii.

— Este... ;Și încă una foarte firească... reluă Arian teoria sa. Nobilii au un destin al lor: să stăpânească pe cei de jos... Mira-m-aș să nu fiu strănepot direct de al lui Töhötöm, care a venit pe aceste meleaguri odată cu Almoș, întemeietorul patriei noastre. Sunt atras în mod deosebit spre aéest viteaz descălecător... Repet: mie nu mi-e frică de poporul de jos. ,

Iancu Frățilă răsă în sfârșit, intrând bucuros pe tărâmul unor discuții oarecum generale:

— Bravo, domnule Arian! O teorie nouă... Admirabil, n-am ce zice... Adică, crezi dumneata că mie mi-e frică? Tatălui meu i-a fost frică? Celorlalți oameni, care au moșii

sau întreprinderi, le este frică? Atunci n-ar urma decât să se lase păgubași... Vorbind', doctorul Frățilă simțea că-și revine binișor

— Bine, dar vedeți ce strașnic a reacționat contele Bânffy? protestă Arian.

— Nici în România nu s-a procedat mai cu mânuși, îl liniști Iancu Frățilă. Boieri, prinți, arendași, proprietari, negustori, toți au fost solidari între ei... Așa că, vezi dumneata... Nobilii dacă nu mai au proprietăți și n-au întreprinderi. dacă nu întrebuintează lucrători, ci trăesc, să zicem, parazitar, n-au cu cine se bate... Poate cu morile de vânt, ca Don Quijotte .. A, desigur, ca ofițeri, ca diplomați, ca demnitari, își fac și ei datoria. În schimb, nenobilii, care au nevoie de brațe, trebuie să ia'aminte, la rând cu nobilii avuți... Eu, bunăoară, nu voi putea schimba sistemul care trebuie să asigure moșiei rentabilitatea cuvenită... N-am venit să mă ruinez... O fac însă cu bunăvoință... Le cer, firește, trei părți din patru, ca oricare alt proprietar. Dar le vorbesc la inimă, cu suflet. Țăranii aceștia sunt oameni din neamul meu... Vreau să-i îndrum pe calea ascultării... Cir vorba bună... E o chestiune de filosofie, adăugă gustând din plin plăcerea de a fi ascultat cu evlavie. Un moșier ungar are cu sătenii români două procese: unul care se desprinde din raportul lui de stăpân, față de cei care-i lucrează moșia. Celălalt din poziția lui de ungar. Eu n-am decât un proces, nu? continuă surâzând cu finețe. Spre norocul meu, ungurii dela curtea moșiei au plecat. Se înțelege dela sine: cei îndărătnici vor trebui să fie îndepărtați, indiferent că-s români. Suntem împresurați și noi de pri- meidii, ca și alte popoare... adăogă cu aleasă diplomație. Trebuie să progresăm... Iar progresul nu-l poate obține decât o pătură de mijloc, înstărită și închegată... Acesta-i un principiu național, dela care nu ne putem abate... Orice ar fi...

Părintele Grigorie se săltă încălzit de pe scaun. Observă îndată că preoteasa-i face cel dintâi semn de aprobare din acea seară și se foi mai mult decât era pornit s-o facă.

— Domnilor - strigă cucernicia sa - dedesubtul cuvintelor de aur ale domnului doctor Frățilă, eu trebuie să pun numaidecât pecctia de întărire a sfintei noastre biserici. Adevăr a vorbit, înțelept a vorbit, deputat să-l vedem la Pesta, într-un mulți ani, iar noi să ne bucurăm că bunul Dumnezeu l-a adus în mijlocul nostru. Vivat!

Toți cei dela masă deșertară paharele, doritori de a trece din apele tulburi ale discuției, în valurile alintate ale vinului. Arian păstra încă îndoieli, ceea ce obliga pe slujbașii săi să continue a sta speriați. Șeful nu-și destăinuia încă toate gândurile. Îi trecea prin minte, ca o ciudățenie, faptul că Frățilă părea să aibă dreptate. Ieri, fusese stăpân pe moșie Iklody. Nobil. După Iklody, Henter. Nenobil. Ba încă și cămătar. Azi, altul. Iarăși nenobil... În plus, intelectual român... Totuși, raportul cu țărani rămânea același. Măcar că și ei erau români... Cum dracu venea asta? Educația lui juridică îl obișnuise să aibă un anumit sistem ordonat de gândire. Înțelegea deci că cele ce se întâmplă au în miezul lor ceva tare, inevitabil, ca u.n text de lege, care era aplicat fără putință de scăpare. Doar atât, că nu cunoștea această lege...

Pe la ceasurile zece și jumătate, oaspeții părintelui Grigorie uitară toate problemele vieții, trecând la o stare de veselie deosebit de înaltă. Însuși sfînția sa sburda de ici colo, fâlfâindu-și poalele, oprindu-se spre a-și mângâia barba cu mulțumire și ducându-se să vadă câte sticle de vin mai sunt. Stăruia să cultive înflorirea de nădejdi bune, răsărite pe urma cuvintelor lui Iancu Frățilă, ca un grădinar pățimaș. Nelămurit cum îi fojgăiau în minte, aceste vorbe răspândeau totuși în inima preotului curaj și îmbărbătare. Nu se va schimba nimic; asta se putea înțelege ușo din părerile care se rostiseră. Duhul blândeții era bun, sfînția sa însuși îl prețuia ca fiind folositor. Dar, câte odată... de... trebuia procedat fără cruțare.

Domnul Pataky băuse cu îndârjire câteva pahare de vin, spre a-și stâmpăra undele de tulburare care-l cercau din vreme în vreme. Iancu Frățilă-i era simpatic. Te pomenești că va ajunge deputat la Pesta. Deocamdată îi

oferea câștig. Totuși, valahii rămâneau valahi; i-ar putea lua dracu pe toți. Ce minunat petrecea el la Turda, în fiecare Joi seara, când îi acorda nevasta liber spre a bea un pahar de vin cu prietenii săi! El n-avea de lucru cu țărani. Muncitorii pe care-i folosea la antreprize erau la bunul său plac Nu-i cădeau bine ochii unuia? Du-te, nene, și caută-ți de lucru în altă parte. La mine, vii la șase dimineața, pleci la șapte seara. Asta-i treaba, asta-i plata... Nu-ți ajunge? N-am vreme de pierdut! P-aici ți-e, calea. Oamenii pleacă.. Auzi vorbă!... Cum să nu plece? Doar nu erau tovarăși cu dânsul... Îi putea porunci cineva să-i rină la lucru, dacă el nu vrea? Adevărat că mai erau uneori și greve și după fiecare greva era obligat să lărgească chingile. Dar riâcl autoritățile nu dormeau. Într-o bună zi îi vor întârca pe toți derbedeii, definitiv. Apoi va începe viață nouă...

Copleșit de vinul pe care-l gusta cu deosebită hărnicie, Pataky începuse a confunda puțin casa părintelui Grigorie, cu cârciuma lui favorită din Turda. Uită încet, încet de muncitori, de țărani, de valahi, de greve, de răscoale și de altele care aruncau asupra vieții nouri de prisos. Oaspeții din casa părintelui Grigorie apăreau prin fumul de țigară din ce în ce mai simpatici, ca și cum s-ar fi dizolvat în forme omenеști plăcute vederii sale. Se apropia ceasul înduioșării; își simțea sufletul cârpă și inima cuib de păsări călătoare. Zâmbea puțin strâmb și se uita în gol, tot mai afund, spreii spații nemărginite, din care se desprindeau, odată cu fiecare pahar de vin, umbrele tristeților lui nelă murite. Aceste umbre murmurau melodii crâncene, smullse de-a-dreptul din carnea lui.

Iancu Frățiiă îl observa cu coada ochiului, surâzând pieziș. Era, desigur, amețit și el, dar firea îl ducea în asemenea ocazii la alte deslegări decât romanțele desperate.

— Ce-i cu dumneata? întrebă pe Pataky, văzându-l prăbușit într-o mâhnire de cal de dric. Pari foarte abătut..

Pataky oftă cu un fel de răget afund și clătină din cap:

— Hei... hei... dumnezeii ei de viață! De ce nu m-am

Tăcut eu artist?... Am suflet de artist!.. Mă înțelegi? se cumpăni cătrănit spre Frățilă.

— Înțeleg, înțeleg, îl propti acesta cu brațul Adeică, ai vrea să faci poezii și să mori de foame

— Pe drscu-1 protestă cu un gest disprețuitor Pataky Poezii!... Pff!... Muzică, domnule! Înțelegi? Muzică!... Să-mi cânte zi și noapte Mitzi Mișca dela cafeneaua Central.. Asta-i viață de artist...

— Ei da, suspină ușor, cu gândul departe, Frățilă. În trezărea prin nerdeaua de fum amintiri fugare din chefurile făcute la Pesta, cu prilejul călătoriilor sale „politice” Ce petreceri! Ce femei!

Pataky începuse să cânte o romanță sfâșietoare. Dorea să-și dovedească înzestrările artistice și să-și stâmpere setea de împliniri pe acest tărâm, spre care-l târau vocații neînfrânte. Se lungise pe scaun, întinzându-și picioarele sub masă. Capul îi atârna bleg pe spate, favoriții păreau câr- nați de debrețin, agățați după urechi, în loc de cercei.

Glasul lui Pataky era aspru, dogit și suna a ciubăr ținut la soare. Din când în când ofta și scrâșnea, apoi se uita în tavan și mugea cu înverșunare:

„Sus în vârful bradului...

Cuib de pășărea...”

Cântarea asta, deși repetată de câteva ori, nu-l satisfăcea. Își scutură capul, suspină iarăși crâncen și începu dintr-odată o melodie veselă, sărind neașteptat dela tristețe la o dispoziție turbată. Se obli pe scaun, bătând tactul cu mâna pe marginea mesei:

„M-aș duce, m'aș duce la Debrețin,

Să cumpăr, să cumpăr, cocoși, găini”.

Părintele Grigorie asculta cu ochii umeziți de plăcere și haz. Sfinția sa avea oarecare faimă la petreceri. Știa să cânte de toate, după rânduiala ceasurilor și potrivit cu cumpăna băutorilor. Era nerăbdător să-și descopere în fața domnului Iancu Frățilă \ irtuțile și să ofere noului proprietar veselie. Nu se îndoia că mai târziu, cu prilejul ospetelor dela curte, domnul doctor Frățilă îl va pofti

mereu, ca pe un om care știe ce însemnează o petrecere.

Mormăi deci dedesubtul glasului lui Pataky cântarea lui favorită la chefură:

, Șapte bani suta de raci Și dascălii s toți săraci...

Da- de ce mă? lac- așa

Trăiască Măria Sa!"

Preoteasa prinse în urechi mormăitul părintelui și înțelese că sfinția sa era gata să nimerească iarăși cu oiștea -n gard. Cine dracu îl îndemna să pomenească din senin- cuvântul „dascăl”? Nu era bun bucuros că până atunci trecuseră cu bine peste chestia gingașe a învățătorului? Îi făcu un semn strașnic și-i acoperi mormăiala cu glas nevinovat:

— Să cânți apoi, tu Grigorie, cântarea aceea, care zice: Duce-m-aș și m-aș tot duce...

Părintele tresări spăimântat, după care zâmbi într-ascuns: „Of doamne, duce-te-ai și te-ai tot duce, unde și-a dus mutul iapa-- . Nu-și arată gândurile pe față, dar răsturnă pe gât un pahar mare de vin, resemnându-se. Fie ce-o fi!

CAPITOLUL XVI

Pe la unsprezece noaptea, când oaspeții ajunseră la friptura de gâscă și începură a ciocni foarte des paharele, Toma lui Frâncu sta cu lumânarea în mână la căpătâiul' neveste-și. Muierea trecuse pragul cel mare. durerile și sbuciumul ei se risipiră în neființă.

Toma era galben și-și simțea buzele uscate. Părul îi căzuse pe frunte. Două vecine boceau alături de el, în năfrâmi. Anisia plecase pe la șapte, spunând că are să se întoarcă mai târziu, cu Vasile.

Odaia era plină de umbre care jucau încet în pâlpâirile făcliei. De afară pătrundea tristețea vântului de toamnă. Toma puse mâna pe fruntea femeii moarte și-i despărți cărarea dela mijloc, stăruind să culeagă în \âr-ful degetelor ultima undă de căldură care se desprindea din corp. înfipse lumânarea pe laviță, lângă pat, aproape de căpătâi, și se întoarse spre una dintre cele două vecine, care-l apucase de mâneca hainei.

— Du-te, Tomo, și vezi să vie Anisia, îi șopti femeia, ștergându-și ochii în poalele șorțului de cânepă. Noi avem treabă acum cu moarta...

Toma ieși din casă încet, călcând, țăpăti. Nu-și luă pălăria. Cânele din curte dădu semn de neliniște, schelăiind sub învăluirile vântului rece, dar Toma nu-l băgă în seamă. Păși în uliță și porni înainte cu capul aplecat, fără a se opri la Vasile Popa. Era întuneric adânc și liniște de pustiu tomnatic Trecu prin fața casei parohiale și auzi gălăgia petrecerii. Răzbeau glasuri, strigând cu putere „vivat”, apoi îndată după vivat, cântări și chiote aprige.

Capul lui Toma se coborî parca mai adânc înlre umeri, ca și cum l-ar fi apăsât povară grea im creștet. Hotarârea crâncenă pe care o luase încă în curtea lui Frățilă, dupa ce era vădit că noul stăpân are alte griji decât să stea de vorbă <cu hălmășenii, îi svâcnea în tâmplă. Se opri la răscrucea de către țințirim și-și cufundă ochii în beznă. Vântul se înțețise, se auzea de departe \ uietul profund al pădurii. Pe la răscrucea asta avea să treaca a doua zi, îri călătoria ei cea din urmă, nevasta, care murise mai mult de foame și de amărăciune, decât de boală. Toma se smulse din loc și-și urmă drumul cu un fel de înțepenire în oase spre curtea boierească. Ajunse în dreptul gardului, lângă hudă, coti încet și o luă în sus către ograda din dosul conacului. Ținea strâns în pumn amnarul și cremenea pe care le scosese din șerpar cu mișcări liniștite, ca și cum n-ar fi avut nicio tulburare în suflet. Așteptă un timp, adulmecând vuietul grav al pădurii. Se apropie de uluci și întinse brațele să treacă dincolo. Se mișca stăpânii, sigur de sine, într-un fel de ritm mecanic. Părea un lunatic. În clipa când era să sară în curte, își răsuci capul spre stânga și rămase împietrit în nemișcare; de sub streășină unuia dintre grajdurile boierești țâșneau limbi de flăcări. Toma Frâncu se propti să nu cadă. 1 se părea că-i târât spre altă lume, că i-a venit și lui sfârșitul. Flăcările se înmulțeau iuți, violente, legănându-se de ici colo, în bătaia vântului. Cineva răcni în curte: „Foc! Săriți!

Arde!” Toma se răsuci în loc ca lovit pest ••••braz și se năpusti pe hudă la vale, către uliță.

La cotitură se opri gâfâind. Împietrirea din ființa lui se frânse dintr-odată, sângețe i sbucni parcă dintr-o pungă închisă în inimă și-l umplu de fierbințeală. Porni în fugă la dreapta, pe uliță. După câțiva pași, se izbi cu pieptul în cineva, care venea spre curtea moșierească răcnind Omul din noapte se opri și cercetă pe fugar. Se vedea ••um îi strălucesc ochii în lumina roșie, care începuse a se întinde, pâlind când într-o parte, când într-alta.

— Tu ești, Tomo? întrebă gâtuit necunoscutul. Tu ești? gemu cu groază.

Toma Frâncu se trezi răspunzând cu glas ca din sicriu:

— Eu...

— Torno! se sbuciumă trecătorul, întorcându-se spăi mântat și iscodind ulița. Du-te! Ascunde-te! II împinse pe Toma dincolo de șanț, în beznă. Fugi!...

Omul se desprinsese din loc și se năpusti spre curte. Toma lui Frâncu îl cunoscuse. Era Arghiron, pârgarul.

Satul se răscolea dintr-o clipă într-alta. Hălmășenii ■stârniți din așternuturi treceau în fugă strigând. Toma sta răzimat de gardul țințirimului, unde-i lăsase pârgarul. Suda greu, cu fruntea aplecată și-și ridica din când în când ochii, privind vâlvătăile. Durerile i se amestecau în flăcări. Izbuti cu greu să-și umezească buzele. Se urni în lungul șanțului, ferindu-se pe lângă uluci și întorcând spatele focului. Găsi acasă mulțime de femei. Între ele și pe Anisia.

— Dumnezeu ș-o ierte, bădiță Toma, zise nevasta lui Vasile Popa vorbind grăbit. Unde-ai fost? Vasile s-a dus în fugă să te caute la foc...

Toma rămase în mijlocul odăii fără glas. Trecu o vreme în tăcere grea, străbătută de bocete. Dintr-odată, ușa se deschise împinsă cu putere și intra Vasile Popa, asudat, cu priviri aprinse, neliniștite. Era crunt ca un tăiș de sabie.

— Ești aici, Tomo? întrebă zărindu-și prietenul. Ramase în prag. Încovoiat, cu gura ușor deschisă.

— Aici, Vasile, răspunse Toma Frâncu aproape în șoaptă, uitându-se în ochii celui ce intra în odaie.

Vasile Popa privi în ochi spovedania tristețelor care se puteau citi pe chipul lui Toma. Se apropie și-l prinse de braț, aDoi se aplecă și-și răzică bărbia de umărul lui:

— Tomo, Tomo!... Mă, frate Tomo! murmură cu glasul slobozit din strâmtorare, lipindu-și fruntea de obrazul lui Toma.

Se simțea în trupul lui Toma un tremur ciudat, ca și cum l-ar fi bătut furtuna pe dinlăuntru.

Femeile se tângiau șușotind și-și ușurau sufletele de durere. Moarta avea parcă un zâmbet blând și trist, ca ui; chip de mamă plânsă în somn.

În toiul petrecerii dela părintele Grigorie răzică în casă tropoteli și glasuri înfricoșate de oameni. Pătrundeau anevoie înlăuntru din cauză că lirnile oaspeților se amestecaseră, iar Pataky continua să mugească altă romanță,, cu porți ferecate și ferestre zăbrele. Auzind svonul spăi- mântat al uliței, mesenii se privă neliniștiți și rămaseră cu gurile căscate. Singur arhitectul își hrănea înairde patima lui de artist, urlând versuri despre suflete sdrobite în amor nefericit și în disperări crâncene. Cânta pe un glas atât de sfâșietor, încât credeai că spune o baladă întunecată, al cărui erou principal, osândit să moară cu cinci pumnale în inimă, era el însuși.

Strigătele din uliță pătrundeau însă din ce în ce maf puternic. Preoteasa sări în picioare; notarul Cădariu făcu un salt spre ușă. Eia galben, pornit pe moarte de om, ca întotdeauna când bea mult. Acum se auzeau deslușit răcnetele: „Arde! Săriți, oameni buni!”

Părintele Grigorie se avântă după Cădariu, vânturându-și poalele. Ușa se deschise smulsă cu putere. În bucătărie apăru Arghiron cu capul descoperit. Se mai vedeau două chipuri de oameni, la fel de învâlvoiați ca și pârgarul.

— Arde la curte! strigă Arghiron cu un fel de înverșunare. Săriți domnule, că-i prăpăd...

În clipa care a urmat strigătului, musafirii părintelui Grigorie păreau sloiuri de ceară, acoperite cu fum. Se făcu tăcere grozavă, asupra căreia pluteau unde înfiorate, ca niște aripi de lilieci nevăzuți.

— Asta-i Vasile Popa! gemu preoteasa cu glas rupt. de parc-ar fi avut așchii în gât.

Notarul Cădariu se năpusti în curte. Iancu Frățilă, asudat, îl urmă nehotărât, alături de părintele Grigorie. Pășea ca un sac gol, gata să cadă mototol.

— Dă fuga la Iara după jandarmi! străbătu porunca mânioasă a lui Cădariu către primarul care trecea pe uliță. Să vie imediat încoace!... Vorbele acestea se răspândiră între oaspeții părintelui Grigorie ca un strigăt de departe, în sufletul unor oameni rătăciți pe mare, în noapte cu furtună. Aduceau nădejde de liman.

*

Alergând în urma notarului Cădariu și a celor doi slujbași pe care domnul Arian Károly îi trimise cu porunca să treacă prin foc și să scoată din flăcări procesele verbale și inventarele, dacă cumva arde casa, doctorul Iancu Frățilă își blăstăma în gând soarta, care-l puneă în asemenea cumpănă. Ca de obicei se trata pe sine cu în găduință. Greul blestemelor se îndrepta spre nevastă și spre socru, care-i așezaseră pe cap asemenea pacoste. Ade vărat că el dorise în primul rând să aibă moșie și că i Irebuiseră destule cazne până să înduplece pe bătrân să-și vâre o parte din bani în ea. Dar când lucrurile ies pe dos și mai ales când sunt tulburați în desfătărilor lor, oamenii își pierd dreapta judecată. Frățilă era deci înverșunat că nimerise la o moșie ale cărei clădiri ardeau chiar în prima zi a descălecării sale, datorită desigur sălbăticiei unor jărani. Se socotea o victimă a luptei pentru lumina rea poporului.

În urma lui Frățilă venea suflând tare părintele Grigorie, cu poalele suinse, iar după dânsul pășea clătînându-se grozav domnul Pataky, ale cărui gusturi artistice aveau să găsească o rară satisfacție. își închipuia că va privi un incendiu ca pe vremea împăratului nebun, Nero,

care a dat foc Romei din dorința de a vedea un mare spectacol.

Domnul Arian Károly socotea că era mai cuminte să rămână cu acest prilej în casa parohială. Trimițându-și slujbașii la curte, după dosare, avea să afle dela ei cu precizie toate cele petrecute. Preoteasa își ieșise oarecum din fire. De o parte se bucura că rămâne în casă cu dânsa o suflare de om și încă una de avocat dela Turda, de altă parte era stânjenită că nu poate da curs liber stărilor de neliniște care o frământau peste seamă. Părintele Grigorie primise poruncă strașnică să se întoarcă nu mai târziu de un ceas, cu raportul, după care se putea duce iarăși la priveală.

Umblând de ici-colo, în jurul mesei, femeia simți cum se desprinde din neliniștile ei simțământul ciudat, tulburător, că e singură în casă, cu un bărbat străin, de calitate, domnului Arian. Masa fusese îmbelșugată, vinul îi înfierbântase sângele, ochii lui Arian îi păreau aprinși și stărmători. Toate acestea vibrau în ființa ei, mișcându-se ca m'ște șopârie, răscolindu-i simțurile și surpându-i limpezimea gândirii. Preoteasa nu 'mplinise patruzeci de ani Era deci femeie în puterea cuvântului, iar pe părintele Grigorie nu-l iubise niciodată. Nici nu-și amintea să fi iubit pe cineva. Dorința aprigă de a face avere, de a aduna bani și bunuri, de a sălta apoi pe părintele Grigorie la rangul de protopop undeva într-un oraș, îi umpluse viața. Părerile ei despre dragoste nu se puteau despărți de râvna bogăției, nici de dorința saltului spre un rang social mai înalt. Rar de tot, din an în paști, când i se abăteau gândurile în grădina părăsită a inimii, își da seama că niciodată n-ar putea împărți dulceața dragostei cu cineva, decât dacă acel cineva îi va impune prin averea și slujba lui.

Arian înregistra cu plăcută mirare neliniștea preotesii, care se învârtea în jurul lui, întocmai ca o muscă amețită de lumină.

Obrazul femeii se îmbujorase, gata să plesnească de puterea ce vibra sub pielea fină. Preoteasa era albă și

atrăgătoare în acest ceas încărcat cu emoții; tulburarea care-i tremura în toate mișcările nu mai lăsa nicio îndoială în judecata experimentată a avocatului că soția preotului e sub stăpânirea unei stări nervoase atât de încurcate, încât până la urmă ar fi gata să aleagă o ieșire neașteptată, cu ajutorul lui.

Sbuciumul celor doi singuratici din casa parohială se depănă tăcut, în unduiri lăuntrice. Se priviră dintr-odată, ca și cum gândurile li s-ar fi căutat mai de mult, iar în seara asta li se întâlneau mărturisindu-și reciproc aceeași dorință. Arian era un bărbat destul de întreprinzător, gata oricând să agonisească un ban, o plăcere. Trăind vreme îndelungată la răscrucile de seamă ale întâmplărilor omenesti, cunoscuse viața sub toate formele ascunse, sub prefacere și strălucire. Își lua vama din toate, după cuviință, ca un vameș iscusit.

Încheia acte dotale, ajutând mirele să mănânce zestrea miresei, iar pe părinții miresei să înșele mirele, trecând averi închipuite ori ascunzând datorii. Punea la cale contracte de vânzare ori de dăruire și pregătea din vreme, după caz și împrejurări - ținând firește seama de câștigul lui - ruina sigură a uneia dintre părțile contractante,, dacă nu chiar a amândurora. Întocmea testamente, gustând plăcere și dobândind profit din frământarea sălba tică a moștenitorilor și din lăcomia lor, care trecea prir toate josniciile până la crima. Nemărginitul câmp al bătăliei după bani, după câștig nemuncit, după lovituri denumite poetic „norcaoe”, cu toate viclenii-e, trădările, tnin ciunile și înșelătoriile obișnuite, cu toate cursele întinse unora și altora, cu toate cruzimile ascunse sub lustrul „bunelor moravuri”, se desfășura în fața lui Arian, plin de putregai, mișunând de cadavre și de hoți de cadavre. La mijloc sta el, încasându și drepturile conform tarifelor „1< gale”.

E ușor de înțeles că, participând din plin la feluritele întâmplări ale unei asemenea vieți, ideile lui despre morală erau tot atât de năclăite ca și câmpul marei bătălii în care-și petrecea zilele, tot atât de elastice ca și legile civile ori

penale, despre care spunea că sunt făcute spre a fi călcate. Altminteri, de unde i-ar fi venit clienții? Concepțiile acestea îl împingeau pe Arian cu ușurință spre aventuri, în care-și putea satisface dorințele. Chiar cele mai neobișnuite. Să îmbrățișeze o femeie, în timpul unui incendiu ,i încă soție de preot' Colosal!

Se ridică brusc dela masă și se apropie de preoteasă, cu paharul în mână. Femeia îl privea cu ochii larg deschiși, având în lucirea lor ciudată amestec de teamă și de așteptare. Arian zâmbi arătându-și dinții albi. sănătoși. Sorbi din pahar, continuând s-o fixeze pe preoteasă în priviri ca în două faruri mici, de o putere concentrată, din ținutirea cărora nu putea scăpa. Preoteasa respira adânc. În clipa când Arian puse paharul pe masă și o cuprinse violent de mijloc, buzele ei se deschiseră puțin într-o stranie lăcomie de sălbătăciune și primiră sărutul, cu dogoarea une, : văpăi. Capul îi căzu pe spate, mijlocul i se frânse într-o, mișcare de părăsire de sine. Tremura sub vraja sărutului, în vreme ce Arian o ducea încet, continuând s-o sărute, spre odaia de alături, unde se afla cinstitul pat a! părintelui Grigorie, sub icoana fecioarei Maria...

Pași grei și grăbiți curmară idila născută în vin, crescută în închipuiri desfrânate și împlinită în camera de dormit a reședinței parohiale.

Preoteasa se smulse înfiorată din brațele lui Arian și se năpusti amețită spre ușă. Se opri stăpânindu-și palpațiile, apoi o deschise cu ciudă și cu teamă. Era destul de binișor cufundată în beția simțurilor, ca să se răsvrătească în ea mânia de a fi fost stânjenită. Dar o stăpânea în același timp și groaza de cele ce s-au putut petrece la curte, unde avea atâtea interese. Deschizând ușa și văzând pe Bangălă - cel care striga prin ferestruica bisericii să se tragă clopotele - întrebă cu glas pe care nu și-l recunoștea:

— Ce-i Bangălă? Spune!

Arian se ridicase, apropiindu-se. Bangălă avea chip răvășit, neras, plin de funingine, și se uita înfricoșat:

— Mare lucru nu-i, doamnă preoteasă, făcu învârtim-
■du-și căciula în mâini... M-a trimes domnu- părinte să vă
spui că arde grajdu...

Preoteasa tresări:

— Care grajd? Cel cu vite0

— Nu... Nu arde ăl cu vite... S-a aprins poiata din
fund, unde erau sculele. . Zice că să nu vă spăriați, că nu-i
primejdie mare... Acu- a început și ploaia...

Arian zâmbi cu măreție liniștită spre doamna
preoteasă, care-i cercetase obrazul o clipă.

Femeia se cumpăni nehotărâtă, apoi întrebă, cedând
curiozității care o ardea în egală măsură cu pasiunea care
odată trezită se dovedea greu de potolit.

— Cine-o Fi pus focu, Bangălă? făcu încruntându-se
și pătrunzând cu privirea în om ca -n sticlă.

— D-apoi cine știe cine 1 o fi pus? răspunse Bangălă
ridicând necăjit din umeri. Trebuie să pice jandarm..

Bangălă avea ceva pe inimă. Se vedea că ar fi poftit
să mai zică o vorbă, dar nu se putea hotărî. Se uita la preo-
teasă, tușea, își frângea căciula, după care tușea din nou,
ducându-și mâna la gură, ca în strană, unde se ferea să
strobească bunătate de ceaslov cu scuipat.

— Ce vrei să spui, omule? îl zori preoteasa, pricepând
și devenind atât de curioasă, încât Arian cu toată
experiența lui se miră adânc. Atâta limpezime de judecată,
la câteva minute după deslănțuirea pasionată a acestei
femei, îl uimea.

Atunci Bangălă scoase din sân ceva, ca un obiect de
metal, și-l întinse doamnei preotese, vorbind cu glas co-
borât, în taină. Avea în ochi privire rugătoare, plină de
credință:

— Doamnă preuteasă, eu, dac-am auzit că arde, m-
am dus la curte cu lămpașu... Că nu ies noaptea fără
lămpaș din casă, măcar de m-aș duce unde-i lumină
înfricoșată ca în iad... M-am dus în fugă și m-arn oprit
drept în huda malului, despre partea grajdului care era în
flăcări. Am rămas locului și m-am uitat la foc. Ardea în
toi... După ce m-am uitat la foc, dau să trec la curte, să pui

și eu mâna, că oameni sântem... Poate ne-o milui și pe noi stăpânul care a venit. Aplec ochii să nu calc în vreo groapă și mi sticlește de jos amnaru- ăsta. Mă -ntorc să-I ridic, iacă și iasca... O fi pierdut-o vreun creștin în graba mare... Oricine știe... Doamne ferește de ceasul rău... Că nu prea trecuseră înaintea mea alții... Eu zic să le ții dumneata, doamnă preuteasă... Domnu- părinte... îl scapă cumva gura și dăm de bocluc... Cu presupusurile care-s acum... mai bine le-aș svârli undeva într-o fântână, se cumpăni iarăși în nehotărâre Bangălă.

Mintea preotesei fu străbătută de o rază puternică de lumină. Se uită la amnar și la iască, văzând în ele ceya mai mult decât erau. Tresări umplându-se de bucurie rea, crâncenă, în clipa când pricepu tâlcul încâlcit al vorbelor omului din fata ei. Zâmbi îndată mieros și primi lucrurile din mâna lui Bangălă ca și cum nici nu i-ar trece cine știe ce prin cap.

— Vai de mine, Culiță, le păstrez eu, bucuros... N-avea m'cio grijă... Poate afli cine le-a pierdut .. Îi spui că le-ai lăsat aci... Le găsește la mine oricând.. Omul sărac se bucură de uneltele astea, urmă să zâmbească blajin și nevinovat.

Bangălă se liniști, mirându-se mulțămît în sinea lui că soția părintelui e atâta de curată la suflet, cât nici nu se gândește măcar la presupunerile care-l chinuiau pe el și din cauza cărora a simțit trebuință să-și deșarte inima numaidecât. Fiind om al bisericii, la cine era să se ducă? Părintele-i artăgos și cam mare la vorbă, preoteasa însă e muiere cu judecată. Iacă, el s-a liniștit și se întoarce la foc fără grijă. Bine că nu i-a fugit și dumneaei pe de lături vreo bănuială, cum îi fugea lui...

— Săru- mâna, doamnă preuteasă, atunci eu mă duc...

— Du-te, Culiță, îl îndemnă cu bunătate cucoana. Și smine-i părintelui că nu trebuie să se grăbească... Să vie dună ce trece primejdia. O fi înghețat domnul doctor Frățilă...

Avea în mâini o mărturie sdrobitoare împotriva celui

care dase foc grajdului dela curte. De asta nu se îndoia o clipi. Daca Vasile Popa nu-și va putea arata amnarul, s-a sfârșit cu el. II vor dovedi unii și alții care-i cunosc uneltele. Iancu Frățilă va fi mulțumit, pricepând că se poate bizui pe oameni de nădejde cum e dânsa. Nu va întârzia să adâncească legătura cu părintele Grigorie, dându-i prilej să afle răsplata.

— Să bem o înghițitură de vin, zise simțind în ființa ei plăcerea unei mari și voluptoase încordări. Apoi să mă scuzați puțin. Trebuie să pregătesc câte ceva pe când se întorc oaspeții... Toanta asta de servitoare a plecat să caște gura...

Băură și preoteasa ieși săltându-și șoldurile. Avea nevoie de puțină singurătate. Cui să dea dovezile din mână? Lui Frățilă? Te pomenești că, amețit de băutură cum era, nu va ști să le folosească. Mai bine le încredințează șefului de jandarmi. El știe ce trebuie să facă... Iar Frățilă va afla totuși că dânsa are partea cea mai de seamă în descurcarea itelor... Gândurile i se întoarseră spre Arian. închise o clipă ochii și se îmbujora la obraz. Intră neașteptat în odaie și se opri lângă avocat, lipindu-se de el. Ardea ca un pârjol. Arian o privi și o cuprinse din nou în brațe. Preoteasa părea un vulcan care erupe după ani și ani de clocot tănuit, răspândind o căldură vie, uluitoare.

După ce s-a stârnit svonul despre foc, s-ar fi putut crede că oamenii din Flalmaș vor sări cu mic cu mare și că nu va rămâne suflare de bărbat în case.

Până la urmă, însă, abia dacă au intrat în curte vreo douăzeci de inși, făcând gălăgie, alergând vraște prin curte și dovedind ispravă destul de puțină. Cei mai mulți se mișcau fără rost, sporind zarva, minunându-se de flacă- rae și uitându-se ca la panoramă, cu desăvârșire lipsiți de simțământul pagubei și de dorința de a veni într-ajutor. Se jâmbau cu ochii sticloși, fluturând zâmbete haine pe obraji ca niște dușmani, cum cugeta în sinea sa părintele Grigorie, văzându-i.

Focul mistui un singur grajd din cele patru. Pe la două noaptea mai fumegau doar tăciunii pătrunși de ploaie. Nu se prăpădise nicio vită; grajdul care arsese era de multă vreme adăpostul uneltelor și a fânului ținut la îndemână.

ca să nu-l care slugile în fiecare zi, dela stogurile cele mari. Adevărat că dacă n-ar fi început ploaia, pornită să cadă cu răgaz, cum îi ședea bine la vreme de toamnă, focul s-ar fi întins. Unii dintre hălmășeni înțelesesă de grabă că nu va fi prăpăd în vite. Stupiră deci în jăratec și plecară gândindu-se că domnul Frățilă va găsi bani destui în lăzile sale să-și facă grajd nou lângă cele trei ce-i rămăsese răfă. În capetele altora se frământa o vorbă spusă de Gavrilă Duma. Gavrilă ieșise în uliță, gata, cu ciutura dela burtucă în mână, să dea ajutor la ceas de primejdie. Auzind că arde grajdul dela curte, răzimă însă ciutura de poartă, rânjindu-se pe întuneric la hălmășenii care-i dădeau zor să meargă.

— Așa? se miră Gavrilă Duma, cu un fel de glas p>' care-i mai bine să nu-l auzi... Ziceți că arde la curte? Cugetam c-a dat năpasta peste vreunul d-ăștia d-ai noștri...

— Năpastă-i destulă oriunde ar arde!... strigă primarul grăbind pasul.

Gavrilă Duma-i întoarse strigătul din poartă:

— Apoi, domnu- Frățilă a zis că noi să ne ducem după răspuns mâne... Ne-om duce și la foc tot mâne...

Domnul doctor Iancu Frățilă se trezi din beție în forfo- teala curții. Era străbătut de emoții felurite. Mai întâi se liniști din spre partea pagubei. Toate clădirile și vietașile fuseseră asigurate de către socrul lui, la o societate care n-avea să facă nazuri la plată, deoarece bătrânul era vârat în consiliul de administrație.

Liniștindu-se prin urmare în privința pagubei, ba încă simțind și oarecare mulțămire că-și va ridica grajduri noi pe banii asigurării, doctorul Frățilă nu se putea împăca însă cu ideea că românii i-au făcut o asemenea întâmpinare. La început, fusese dispus să se considere

martir al luptei dintre cultură și sălbătăcie. Mai pe urmă, însă, după ce i se limpezi puțin capul, uită această poziție înaltă și coborî în mijlocul realității învăluite în funingine.

Veniseră jandarmii, patru vlăjgani crunți, înverșunați de petrecania ce li se oferea în miez de noapte. Jandarmii vorbiră cu notarul Cădariu, apoi se înfățișară doctorului Frățilă, morocănoși, porniți pe acțiuni hotărâte.

Frățilă nu le putu da nicio deslușire:

— Am venit abia azi... Adică ieri, făcu înăcrit de toate câte se petreceau, ca și de mutrele paznicilor ordinei. Am auzit vorbindu se unele și altele de către fruntașii localnici, adăugă îndată, arătându-se rrtai politicos, ca să nu-i supere. Cred că ar fi bine să-i întrebați pe dâșii. Eu nu cunosc pe nimeni, afară de preot și notar. Vă rog să identificați negreșit pe făptuitori... Trebuie să stârpim buruiana, dela început.

Jandarmii statură de vorbă fără zăbavă în curtea lui Frățilă cu mai marii Ilălmașului, retrăgându-se într-un colț. Se sfătuiră mai ales cu notarul, după care, luând pe primar și pe Arghiron între dâșii în chip de călăuză, plecară de-a-drepiul la Vasile Popa. Doamna preoteasă ieșise nervoasă la poartă de câteva ori.

Între timp, focul se potoli. Vântul încetă, așa că nu mai era teamă de cine știe ce întâmplări cu primejdie pentru celelalte clădiri. Pică în miez de noapte și Pavel Șarpe, logofătul, venind dela târg. Omul se izbi mai întâi în stâlpul porțiței, apoi năvăli între stingători, arătându-și puterea și strășnicia de apărător al averii stăpânului. I^ura și încurca oamenii, trimițându-i și chemându-i, măcar că aceștia, de un ceas de când se aflau în treabă, se rostuiseră destul de bine și fără dânsul.

Frățilă salută venirea lui Șarpe cu mare ușurare. Logofătul era omul de încredere al socrului, deci spele-se pe cap cu toate. Auzindu-l cum răcnește prin curte, îl chemă și-i împărtăși câteva porunci, apoi plecă împreună cu părintele Grigorie și cu Pataky spre casa parohială. Hotărâse să dea de urma lucrurilor până la capăt. Slujbașii domnului Arian îi urmară degrabă, încredințându-se că

procesele verbale și inventarele sunt în afara oricărei pericol.

*

Pe la douăsprezece noaptea, Vasile Popa, pe care jandarmii îl găsiră în casa lui Toma Frâncu, lângă moartă, era la primărie împreună cu acesta. Aveau amândoi mâinile legate la spate. Unul într-un colț al odăii, celălalt în- tr-altul. Lângă ușă sta proțăpît în chip de strajă, tăcut și mînios, un jandarm. Lângă el, cu fruntea aplecată, slab ca o arătare, Arghiron pîrgarul, gata la poruncă, ținînd în mână lătnpașul comunal.

Pe la unu după miezul nopții, ușa cancelariei se izbi de perete, iar Gavrilă Duma intră de-a-bușilea, repezit din spate de jandarmi. Nimeri cu fruntea drept în călindarul de perete, în mijlocul căruia se vedea obrazul de moșneag - „încărunțit în Faceri de bine” - al majestății sale Franz Iosif, împărat și rege. Duma căzu amețit sub călindar, dînd închinarea cea de cuviință înălțatului împărat.

*

Către ziuă, la părintele Grigorie sfatul oaspeților se sfârșea în mare oboseală. În schimb, primăria se umpluse de lume stîrnită din așternut în răcnete și ghionturi.

Erau acolo învățătorul Teofil Medrea, doi hălmășeni, care-l auziseră pe Gavrilă Duma lepădînd cu vorbe slabe grija focului dela curte, vecinele care grijiseră pentru calea cea fără de întoarcere pe nevasta lui Toma. După ce jandarmii îi buluciră pe toți în odaia mică din fund, lângă sala în care se afla școala, plecară cu schimbul la curte să se ospăteze. Aveau nevoie de forțe proaspete în vederea cercetărilor. Pavel Șarpe îi îndestulă, mai întîi pe doi dintr-ânșii, apoi pe ceilalți.

Mijea de ziuă. Carul vremii înainta greoi în mîlul dimineții tulburi care învăluia Hălmașul și împrejurimile. Cocoșii abia dacă-ș,i făceau datoria de mîntuială1, cîntînd de două ori plictisiți. Norii lînoși, coborâți de cu seară pe munte, își lungiseră bărbile de călți până la poale și continuau să dormiteze nemișcați.

La ceasurile nouă, domnul doctor Frățilă fu poftit cu

respect la cancelarie. Noul stăpân ar fi continuat bucuros să doarmă, dar firește într-allă parte decât în acest sat blestemat. Se sculă morocănos și începu a se îmbrăca desgustat.

Trecuse la odihnă pe la cinci de dimineață, împreună cu oaspeții săi, îai odăile pregătite din vreme de către Pavel Șarpe. Îi ardeau pleoapele. Se frământase neliniștit în pat, ca omul care ar fi vrut și n-ar fi vrut să cunoască rezultatul cercetărilor; care ar fi dorit și n-ar fi dorit să vadă la obraz țărani puși sub bănuială.

Între timp, părintele Grigorie făcu o scurtă plimbare la primărie. Pășea grăbit, ocolind noroiul. Avea obrazul grav, plin de importanță. Schimbă câteva cuvinte cu șeful patrulei, mormăind gros în pridvor, apoi se întoarse spre casă. În drum îl întâmpină Bangălă cu priviri iscoditoare, pline de teamă. Preotul își înălță fruntea cu aceleași aere de gravitate, care treceau, se înțelege, peste puterea de pricepere a cantorului.

— Bună dimineața, domnule părinte, zise Bangălă pândind să vadă dacă preotul știe ceva despre povestea cu amnarul ori nu. Dorea să se încredințeze că poate fi liniștit. Părintele nu dete pe față niciun spmn.

— Ce-i, Culiță, nu te-ai dus încă acasă?

— M-aș fi dus eu... adică... am și fost... domnule părinte... A venit însă după mine... ăsta... Vrabie... zice ca să trag clopotele...

— De ce să tragi clopotele? se miră părintele. Focul s-a stins.

— Apoi. a murit nevasta lui Toma, făcu Bangălă, aplecându-și ochii. M-am dus la Tema să-mi dea banii de taxă pentru tras...

— Ei? se holbă preotul întunecându-se. Zici c-a murit femeia aceea? Când a murit? Că la spovedit nu m au chemat...

— A murit aseară, bolborosi Bangălă. Toma nu-i acasă.. L-au dus iandarii. Acuma ce fac: trag ori nu trag^

Părintele tuși afund, ca după chef, și-și scoase batista cu mișcări încete, gândindu-se.

— Taxa trebuie plătită, răspunse hârâind din gât.

Bangălă își ridică ochii nedumerit:

— De la cine să cer banii, domnule părinte? întrebă necăjit. Moarta-i moartă... Toma-i la jandari; muierile care erau acolo, încă-s la jandari...

Preotul era prea grăbit ca să lungească vorba pentru un fleac ca ăsta. Se depărtă deci, lăsând lucrurile încurcate:

— Fă cum crezi, Culiță... Că banii tu-i răspunzi la lada bisericii, încheie cu un gest larg, pe care Bangălă iarăși nu-l putu pricepe. După câțeva vreme, se auziră clopotele. Sunau desmerechiat, răspândind asupra satului dangăte triste de oale sparte și amărând sufletele prin sărăcia sunetelor. Părintele Grigorie era de mult convins că acele clopote nu puteau aduce decât mahnire în împărăția luminată a tatălui ceresc, obișnuită să asculte dangătele mărețe dela clopotele marilor catedrale.

Șeful jandarmilor ieși din primărie și se duse la casa parohială, zăbovind vreme de o jumătate de ceas. De acolo se întoarse grăbit, cu fălcile încleștate. Intră de-a-dreptul în cancelarie, unde se aflau cei doi prieteni legați cu mâinile la spate, și începu cercetările cu ardoare. Asta era pe la șapte.

Când apărură doctorul Iancu Frățilă, după ora nouă, primăria se liniștise. Muierile plecaseră pășind mărunț și iute făcându-și cruci, uitându-se în pământ și bolborosind în neștire. Anisia ieșise galbenă la chip, cu lacrimi curgând șiroaie pe obraz. Plângea fără glas, fără suspine. Gavrilă Duma o luase spre colibă, sprijinit de subțiori de către Teofil Medrea. "Gemea și scrâșnea din dinți. Se frângea de mijloc, gata să cadă la fiecare pas, de cugetai că i s-a rupt șira spinării. În odaia din dreapta mugea înfundat, picurând sânge de sub ochiul drept care i se închisese, Toma Frâncu. Ședea răsturnat într-o dungă pe podea. Ceafa-i era răzimată în perete; mustățile i se năclăiseră în sânge. Lângă el, în picioare, cu umărul sprijinit în dulap, sta Vasile Popa, având încă mâinile legate. Rana de pe buza de deasupra, abia vindecată, i se deschisese sângerând

încet, în şuvițe subțiri, pe la cutele gurii

Pe masă, în fața șefului patrului, un amnar cu cremenea de cuviință înfățișau marturia sdrobitoare a uneltelor cp minale.

Șeful patru'.ei scria încirunțaf procesul verbal. Notarul Cada«, u se mișca nervos, uitându se pe furiș, cu teamă, la Vasile Popa și la Toma. Arghiron sta după ușă, cu părul măciucă, negru la față, mâhnit de moarte. Se uita într-un p Lmct și era atât de împietrit în sinea lui, încât părea că nici nu mai are suflare.

Doctorul Iancu Frățilă intră în cancelarie neliniștit, cu un simțământ neplăcut în toată ființa lui. Avea să înfrunte ticăloșia unor „frați români”, care-i arătaseră vrăjmășie și sălbăticie de nelecuit. Nu-și va schimba cu nimic olanul df a da sătenilor hotarul din Fundoaia. Se înțelege, așa cium îl avuseseră și mai de mult, adică trei părți din rod lui și o parte celor ce muncesc. Altminteri însemna să câștige mai puțin, ceea ce nu era de admis. Nu putea consimți să le dea pământul în condițiunile dorite de ei, adică două părți lui, una lor. Căzând în asemenea slăbiciune, n-ar mai fi fost gospodar. Iar el, vrea să rămână pildă vrednică de urmat și din asta nu se va clinii.

Abia se așezase pe scaun, privind în odaia cealaltă, unde întâlne ochii afundați în cap ai lui Vasile Popa, când intră buzna în primărie Pavel Șarpe, tropotind ca un cal. Toți cei de față săriră în picioare.

— Nu-l găsim pe Gyula dela grajduri nicăieri! strigă Pavel, holbându-se la Frățilă.

— O fi ars în fân ! scăpă vorba înfricoșat Cădariu.

— N-a ars ! făcu Șarpe cu întărătare- S-a culcat în grajd pe fân, c-acoio-i patul lui, .dar n-a ars... L-a văzut Toader Mănilă ieșind năprasnic, după ce răzbiseră flăcările... Toadcr a dat strigăt că arde ; era în curte și Fa zărit pe Gyula fugind spre jgheab... Mănilă credea că aleargă după apă... De atunci nu Fa mai întâlnit nimeni. Am trimh oameni să-l caute... Eu cred că ticălosul ăsta a adormit beat, cu țigara aprinsă... Să nu se fi spânzurat...

Iancu Frățilă simți cum îi curge pe șira spinării, la

vale, sudoare rece.

Se ridică de pe scaun, întoarce cu teamă un ochi spre cei doi oameni care sângerau în odaia cealaltă și privi apoi năucit de șeful jandarmilor. Acesta se opri din scris, cu gura căscată... Atunci răzbi de dincoilof glasul lui Vasile Popa :

— Desfaceți lanțurile de pe noi, domnule.

CAPITOLUL XVII

D upă patru săptămâni se svoni în Hălinaș că în duminica a doua, următoare, vor coborî la Turda câțiva 'dintre „fruntașii” partidului național român ,din Ungaria, doritori să înfățișeze poporului străduințele domniilor lor pentru cauza națională.

Nu putea fi vorba, se înțelege, de o adunare obștească. Stăpânirea nu îngăduia asemenea întruniri. Lasă că .nici fruntașii partidului național român nu poșteau să întindă coarda tocmai în acel ceas greu al împărăției austro-ungare. S-ar fi supărat guvernul și majestatea sa împăratuJ-rege Franz Iosef. Într-adevăr, monarhia austro-ungară se afla la una din răscrucile istoriei sale mai noi. Bosnia și Herțegovina, două provincii slave din vecinătatea Serbiei, scăpate mai de mult de sub robia turcească, trecuseră cu a.n, în urmă sub „ocrotirea” Austro-Ungariei. Dintr-o robie în- tr-alta, fără ca poporul să aibă glas. Se înțelege că domnii din Viena și dela Budapesta se osteniră să le „ocrotească” după cuviință. Bosniecd și herțegovinenii n-aveau nici în clin nici în mână cu dânșii. Ei ar fi vrut să se alipească la Serbia, dar cine-i întreba ? Lemnul, cerealele, tiutunul și turmele de vite trăgeau greu în cumpănă și ghiarele împărăției se înfipseră adânc în bogățiile celor două țărișoare. Într-o bună zi, guvernul dela Viena hotărî să înghită definitiv aceste provincii. De o parte își asigura „pentru totdeauna” produsele Bosniei și ale LHerțego\inei, de altă parte credea că retează nădejile naționale ale poporului,, care dorea unirea cu Serbia.

În vremea de care se ocupă povestirea noastră inghi-Erea celor două țărișoare se așezase greu în pântecel

monarhiei austro-ungare. Mulți bosnieci și herțegovineni se retraseră în munți ca niște oameni viteji, iubitori de libertate. Acolo se întocmiseră în cete, căzând asupra așezărilor ocupate de armata austro-ungară și pălind peste fălci unelte- e asupririi.

Între asemenea împrejurări și griji, e lesne de priceput că „fruntașii” partidului național român din Ardeal nu îndrăzneau să tulbure prea mult apele, cu adunări de noroi. Erau de acord cu stăpânirea țării, care cerea liniște și supunere fără cârtire. Așa dară, adunarea despre care se vorbea în Hălmaș urma să se țină undeva într-o sală ;< casinei române din orașul Turda, de fată fiind intelectuali și plugari cu bună stare din satele învecinate. Trebuiau discutate chestiuni în legătură cu viitoarele alegeri. Discuții de prisos, căci drept de vot n-aveau decât oamenii cu avere. Dealtminteri, fruntașii partidului nici nu doreau să vadă curgând spre locul de adunare puhoi cenușiu de tundre sdrentuite și de cpinci găurite. Se bucurau să vadă din fiecare sat câte doi trei țărani cuprinși, făloși, cu gura mare, care se duceau la oraș în căruțe brașovenești mai mult din trufie, decât de zorul treburilor pcliticești. Lor nu le ardea de politică. Erau destui domni pe lume s-o facă. Gospodarii de frunte ai satelor se adunau butauiros, când li se trimitea vorbă, căci le plăcea să se arate în lume, să încomoare cu slrigăte de „vivat” fruntașii, și să jure credință împăratului.

Domnul doctor Iancufc'rpilă fu noftit la adunare d^ către însuși prezidentul grupului parlamentar român. Elrma să fie întovărășit firește de câțiva oameni de frunte din sat. Invitația asta întărea părerea că noul moșier hălmașan făcea parte din cercul conducătorilor partidului național. "Erăiil(i tresălta de mândrie împărtășind lui Pavel Șarpe și părintelui Grigorie știrea adunării. Una din pricmile pentru care consfătuirea se ținea la Turda și nu într-altă parte era tocmai faptul - prețuit mai mult ca oricare altul de către conducătorii partidului național - că o nouă moșie trecuse în stăpânire românească și încă în mâinile unuia ca dânsul. Așa mărturisea celor noi prieteni

ai săi Iancu Frățilă.

— Apoi asta e într-adevăr o faiptă istorică, încuviință părintele Grigorie cu mare pătrundere. Golănimea nu poate pricepe politica înaltă, domnule doctor, adăuga mâhnit- De aceea săvârșește nebunii și se dă la înfruntări necugetate. Dar... dumnezeu e mare... Azi o moșie, mâine aila... poate vom izbuti și noi românii să ajungem a sta alături de îmibuibații sași, dacă nu lângă grofii și baronii unguri...

Iancu Frățilă asculta cu plăcere cuvintele solemne ale părintelui. Îl ajuta/u să uite că după întâmplările dela primărie, când au Fost bătuți Vasile Popa, Toma Frâncu și Gavrilă Duma, hâlmășenii s-au ridicat puhoi și el a trebuit să schimbe învoielile. Să dea sătenilor o parte din trei. Deasemenea îl ajutau să uite că moșia era a lui Sendreanu, care, după cum am mai spus, nu era nici român, nici ungur, nici armean, nici evreu, dar în schimb avea bani; și ar fi putut să cumpere tot așa de bine moșii și altor gineri ai săi, de ori ce neam ar fi fost, participând astfel la mărețele izbânzi naționale ale acestora, drept 'recunoștință' că se culcau cu felele lui în pat.

Din păcate, în Hălmășas nu prea erau mulți bărbați cu ••are s-ar fi piutut înfățișa la adunare un o:m cu viitor politic atât de strălucit ca doctorul lancea Frățilă. Strajameșterul Bundoiu se mutase la Turda ; pricopsitul de Vraștie, care putea fi luat în seamă, ședea departe de sat, la „hodaia” lui. Se înăcrise în el însuși, zăcând beteag. Învățătorul Teofil Medrea își ținea sus cerbicea, înfruntând cu nepăsare, ba chiar cu un fel de mândrie a sărăciei, pe domnul Frățilă. Notarul Cădariu nu numai că n-avea ce căuta la asemenea adunare, dar promise chiar ordin secret dela prefectura să pună ochii pe cei care se vor duce la Turda și să-i raporteze. Drept urmare, doctorul Frățilă se înțelese cu părintele Grigorie și cu Pavel Șarpe să meargă împreună, luând cu dânșii pe Blejdea și pe Mocanu. Aceștia urmau să reprezinte poporul însuflețit de cauza națională. Pentru un viitor deputat și fruntaș politic, asemenea cunună de oa meni era destul de sărăcuță, dar

părintele Grigorie și Pavel Șarpe, ca bărbați mândri, arătoși la chip și artăgoși la vorbă, făceau față spre deplină mulțumire. Blejdea și Mo canu încă se descurcau bine în lume, fiind unși cu toate unsorile. Se vor duce deci la Turda cinci inși, cu domnul Frățilă în cap. Drept vorbind, unui moșier bogat nici nu i trebie multă pleavă împrejur. Bani să fie; mărirea și voturile vin ca pe jghiabul morii...

Adunarea era sorocită într-o zi de duminică. Vinei 1, cu o săptămână înainte de acest soroc, primăria din Hălmaș primi în taină ordine de chemare la armată, pentru douăzeci și cinci de oameni, dar nu le distribui. Porunca spunea că vor fi împărțite după ce va veni un ordin special, iar oamenii vor fi trimiși sub escortă de jandarmi, numai când se va da ordin anume. Daraverile din Bosnia și Hertego- vina se încinseseră, aducând din nou primejdie de război. Oamenii de acolo fierbeau în răsvrătire, iar înverșunarea domnilor d'ela Viena împotriva slavilor crescuse. Dorința aprigă a guvernului vienez de a-i supune pe slavii dela sud pentru totdeauna, anexând: chiar Serbia la monarhia austro-ungară, ajunsese o vâlvătaie. Se putea încinge un război european. Poporul rus ridica proteste, manifestând pe trazile Moscovei. Cine știe ce aducea ziua de mâine?!

Ordinele de chemare, trimise pretutindeni în satele și orașele monarhiei, acopereau o adevărată mobilizare a armatei.

Sâmbătă la prânz venură în casa lui Vasile Popa din Hălmaș Teofil Medrea, Zosim Oană, Gavrilă Duma și Toma iui Frâncu, iar după o vreme sosi și Arghiron pârgarul. Prin el aflaseră de adunarea dela Turda. Nu știau încă nimic despre ordinele de chemare. De când cu asupririle din cancelarie, când jandarmii fărâmaseră pe Vasile Popa, pe Toma lui Frâncu și pe Duma, ura lui Arghiron împotriva stăpânirii ieșise din mocnirile ei, umplându-i ființa. Purta în ochi un spor de lumină ascuțită, în urecl un al doilea timpan, subțire, încordat, cum au sălbătăciu nile, iar mintea-i era în stare de veghe neodihnită, iscoditoare și aprigă.

Când primi notarul Gâdariu porunca dela prefectură să raporteze numele celor care se pregăteau să se ducă la adunarea din Turda, Arghiron îl văzu că pufnește din „nas, înjură și trânteste hârtia pe masă, apoi se uită pe fereastră, căutând lumină gândurilor sale. Pârgarul pricepu că stă- pânirea-i vâra domnului notar un fărăș de jar în nădragi. Se bucură și se jâmbă într-ascuns. Nu-l putea ierta pe Că- dariu pentru graba cu care chemase jandarmii în noaptea de pomină, când. au stâlcit în bățai oameni ca Vasile Popa... Spre seară, notarul pufni din nou, apoi tuși și se uită urât la Arghiron.

— Mă, pârgarule, cascăți oleacă urechile și află cine pleacă la Turcia... Vreau să trimit cumnatului o lădiță... Nu-i nicio grabă... Bine-i și peste o săptămână...

Arghiron clipi din ochi.

— Ai înțeles? se holbă notarul. Cască-ți urechile, află ••și spune-mi.

— Le casc, domnule notar, răspunse Arghiron. Care-i ziua anumită, când trebuie să ajungă lădița la Turda?

Notarul se lăsă pe speteaza scaunului, deschise gura să răspundă, apoi se aplecă asupra biroului, cercetând cu ochii printre hârtii. Atunci pricepu Arghiron că povestea cu lădița avea tâlc ascuns.

— De duminică într-o săptămână, pârgarule! il lămuri notarul. Da... Vezi cine se gătește de plecare în preajma acelei duminici și dă-mi știre...

Atâta fu deajuns ca Arghiron să stea la sfat cu învățătorul Teofil Medrea și să-și frământa capetele, chibzuind de toate. Între timp, sătenii care fuseseră la Iara, în ziua târgului de săptămână, se întorseseră cu vești încurcate și sucite despre adunarea dela Turda și despre război. Va- sile Popa zăcea încă în pat de pe urma bății, având buza legată și vorbind cu amevoință. Toma Frâncu își îngropase muierea, mergând după sicriu cu capul îmbrobodit în năframă, ca să nu i se vadă vânățiile și umflăturile. Acum Venea în fiecare zi la Vasile, gata să pornească oriunde în lume, ca unul care nu avea în Hălmaș decât morminte.

Față de atâtea svonuri și presupusuri, Teofil Medrea se repezi la Turda. Acolo îi caută p'e prietenul lui, Tănase Tolan, care-l dumiri în câteva cuvinte

— Teofile, a zis Tănase Tolan, să știi că ticăloșii ăștia de frunțași ai partidului național vând nația pe boabe de linte...

Învățătorul din Hălmaș își privi prietenul cu un simțământ de așteptare încordată. Tânărul acesta înalt, slab, cu ochii mari, cu obrazul lung și palid, purtând totdeauna părul vâlvoi, îmbrăcat în haine roase și în ghetete astupate cu petece groase, îl uimea. De câte ori discuta cu dânsul în odăița plină cu cărți, împiedicându-l se în lighian și în scăunele, în mătură și în dulăpioare cu ușile atârând ca niște aripi rupte, se întorcea în Hălmaș ca după o băutură tare.

Auzindu-l deci pe Tănase Tolan că vorbește despre frunțașii partidului național, ca despre niște ticăloși care-și vând nația, Teofil Medrea se imbujoră la obraz.

— Sunt într-adevăr chiar așa ticăloși cu toții, Tănase? întrebă întunecat.

— Așa cum îți spun! Întări Tănase Tolan, izbind cu piciorul în mătura pe care o întâlnise în plimbarea lui prin odaie. Afară de câțiva profesori săraci, Ceilalți vând nația.

— Dar ce s-a întâmplat? stăruie Medrea.

— Ce s-a întâmplat? rânji Tănase Tolan. S-a întâmplat că monarhia asta blestemată a înghițit Bosnia și se pare că i-a rămas în gât... Se înneacă... pricepi? Bosniicii s oameni dârji... La Sarajevo, muncitorii s-au pus în grevă. Stăpânii dela Viena deschid gura largă să înfulece toți slavii din Sud, cu Serbia cu tot.

Tănase Tolan se opri din mers, își ridică amândoi pum ni: și începu să strige:

— Nu există ceas mai prielnic ca ăsta pentru popoarele din monarhie!... Muncitorii unguri se ridică la Budapesta, la Cluj, aici, și ne ehiamă să sfărâm pușcări auctro-ungară! La fel, muncitorii vien'ezi. Cei de-acolo cer să fie oprită mișelia din Sud. Înțelegi tu, mă Teofil Medrea? Ne-am putea ridica să prefacem monarhia în scrum... În

loc de luplă, domnii fruntași ț:n aici la Turda, de duminică într-o săptămână, o „consfătuire”. Adunare cu oameni „de vază”, din oraș și dela sate. Mă rog: șeful meu, domnul avocat Prună, „luptă” împreună cu dumnealor... Știu ce va hotărî această adunar-e. Nația să stea lângă fruntași, cuminte ca o mireasă! Credință în monarhie și m dinastie; acțiune parlamentară pentru o virgulă într-un text de lege pentru 'episcopie în Banat. Pe dedesubt, ură... În contra cui? În contra nenorociților ăstora de unguri care stau ca și tine, ca și miine, în tină până'n vârful capului. Deasupra: zâmbete dulci spre aristocrația maghiară, pe care o admiră, pe care o imită și după care le ciurg balele...

Întors în Hălarnaș, învățătorul Teofil Medrea înțelese destul de ușor de ce dorea notarul Cădariu să cunoască numele oamenilor care urmau să plece la Turda în duminica următoare. Nu-i era lui de lădiță, ci de ordinul secret al prefecturii. „Osteneală de prisos” - zâmbi cu mânie învățătorul. Știau prea bine autoritățile ce fel de oameni sunt chemați de obicei la asemenea adunari. Pe partea lor,, statul putea dormi deajuns de liniștit. Totuși, se vede că prefectul se gândea și la oarecari primejdii neprevăzute. În vremuri tulburi, cu svonuri de război, cei poftiți la adunare riscă să fie dați în lături de alții, nepoftiți, care-s mulți și poartă în cehi întunecări cumplite. De aceea lua măsuri din bană vreme...

După întoarcerea lui Teofil Medrea dela Turda, sfaturile din casa lui Vasile Popa se întetiră. Se vindeca încet, încet și rana lui Vasile. Doar creștătura era lungită puțin pe stânga, în sus, pătrunzând deasupra mustăților. Vasile Popa și Toma Frâncu trebuiau să pribegească din .nou, părăsind Halmașul. De asta nu mai încăpea vorbă. Pentru ei se încinseseră din ordinul domnului Frățilă toate ușile. Se zăvorise în opreliște întreg hotarul satului. Rezultatul cercetărilor de după incendiul dela curte îi arătase nevinovați. Dar tocmai acest lucru, tocmai suferința lor nemeritată îi făcea nesuferiți în ochii lui Frățilă. Ionuț va învăța deci înainte, cu ajutorul lui Teofil Medrea, ducându-se în Iunie la examen. Vorba era, unde să-

și caute pânea cei doi bărbați? La o vreme, Anisia ieșise cu părerea că n-ar fi rău să plece Vasile și Toma la Turda să se înfățișeze „frunțașilor” români, cerându-le dreptate. Nu vor cere numai pentru ei.

Nu s numai Vasile și Toma în starea asta, zicea Anisia cu glas tremurat, uitându-se pe rând la cei din casă. Doar n-or fi ei amândoi sub blestem... Sânt câtă frunză și iarbă.

Teofil Medrea o privi mișcat:

— Ai vorbit cuminte, leliță Anisie, răspunse îndată. Pătimire e pretutindenii unde sânt stăpâni și slugi, bogați și sărmani... Doar că...

— Apoi e drept că ar fi cu cale să afle odată și domnii noștri ce fel de viață trăim, interveni cu mânie Tonta Frâncu. Să nu mai umble cu mofturi... Mai mult ne apasă decât ne-ajută. Să ne ducem să le-o spunem în față!

În casă se lăsă tăcere. Pluteau gânduri chinuite. Era întâia oară că Toma lui Frâncu nu mai cauta căi blânde. Vasile Popa îl privi îndelung.

— Mie mi-e de mirare, domnule învățător și Tomo, cum nu se rușinează- domnii ăștia să spuie că-s conducătorii noștri, zise la o vreme încet. Vorbea ar și greu. Ei trăesc pe alt tărâm. Pentru noi, sunt mai răi decât dacă n-ar fi. Nu i-am văzut la chip. La alegeri vin doi inși, dau din fleanca, lasă banii de rachiu, se ceartă cu jândarii de rând și se împacăl numaidecât cu cei mai de sus, după care: noroc bu.n. Am avut aci în sat' pe mișelul de Iklody. Ne-a muncit și ne-a lăsat neplatiți cu anii... „Domnii noștri” nicăieri. A venit Henter, a înșelat lumea, a strâns doi ani truda brațelor noastre și rodul pământului și s-a dus... „Domnii noștri”: lipsă. Ne-am sbătut în pădure, lângă Cluj, pentru mălai, ne-au legat jândarii în lanțuri, am fost închiși în temniță, ne-au sluțit trupurile, „domnii noștri”, la casele dumnealor, la negoțurile dumnealor. A venit lancu rățilă în sat. N-a binevoit să stea de vorlbă cu oamenii. S-a dus în petrecere la părintele Grigorie. Nu vrea să schimbe socotelile de pe vremea lui Iklody. Oamenii tre- buie să muncească, dându-i trei părți de rod d,în patru, ca la curțile grofești. Dacă' i s-a aprins grajdul, ne-a fărâmat ca

pe niște ucigași. „Domnii noștri”: iarăși nicăieri.

Vasile Popa era supt la obraz. Se căznea să rostească vorbele deslușit, printre buzele stâlcite.

— Măine-poimăine, iau traista după gât și plec. Und'e mă duc? Ce-mi face nevasta? Ce mănâncă Ionuț? Unde-s „domnii” să vad.ă necazul meu și al lui Toma, și al lui Zosim, și al celorlalți?

Așa de adânc s-au cutremurat cei din casă ascultând glasul lui Vasile Popa, că Anisia n-a mai putut răbda. S-a ridicat de pe scăunel, dreaptă, cu brațele întinse, apoi, înclinându-se spre omul ei, l a cuprins pe după gât, plângând:

— Vasile!

Din colț, de lângă sobă, se auzi plânsul lui Ionuț:

— Uuuu! Tată... Nu te mai năcăji, tată...

★

În cealaltă zi de sâmbătă, înainte de adunarea dela Turda, intră în casă la Vasile Popa, Arghiron, sburlit, cu obrazul veșted, fluturând fâșii roșii de hârtie în mână. Se opri în prag spăimântat, deschise gura, apoi se încurcă în vorbă:

••—Vasile!... Domnule învățător!... făcu pripit. Au enit hârtii dela cătănie!

Spaima de pe obrazul lui Arghiron se răspândi asupra celor din odaie, încremenindu-i. Din vorbelle pârgarului se deslușea un suflu de mirare și ide groază. Cine trebuia să se ducă la cătă'nie? Vasile și învățătorul? Ce ce întâmplase?

Vasile Popa se ridică de pe scaun într-o mișcare scurtă.

— Stăi, Arghiroane, și grăește lămurit. Au venit porunci?

Pârgarul înghiți în sec și întinse hârtiile:

— Au venit... Uite-le!

— Cui?

Arghiron rămase cu ochii fixați asupra lui Vasile Popa.

— Ție, Vasile... Arghiron înghiți din nou... Ție și lui

domnu- învățător... Și lui Toma...

Odaia se umplu de frig dintr-odată.

— Cui i-a mai venit? întrebă sec Vasile Popa. Dela curte pleacă cineva?

— Ba!

Vasile Popa se întoarce¹, încet, spre Teofil Medrea. Toma stătea cu gura căscată, privind năuc înaintea lui. Anisia se răzimese cu mâna dreaptă de masă.

— Domnule învățător - zise vorbind rar, uscat, Vasile Popa - cred că ar fi bine să plecăm, după ce-noptează, la Turda... Să dăm ochii cu „domnii”. Le spunem ce avem de spus... Asta e socoteala mea. Să¹ ine lămurească dumnea lor de ce trebuie să ne ducem cătane... Dacă se face război, cu cine trebuie să ne luăm de grumaz... Vreau să-i văd și să-i aud... Bag seama că pricinile noastre nu se pot limpezi aii, în Hălmaș...

CAPITOLUL XVIII

I-a căzut destul de greu lui Tănase Tolan să satisfacă dorința tălmăcită de Teofil Medrea în duminica adu/nării delà Turda. După adunare, intelectualii și gospodarii di-; sală se împrăstiaseră prin restaurante și hanuri să-și refacă puterile irosite de dimineață, în vremea discursurilor rostite de frunțași.

— Mă Teofile - 6!e necăji Tolan la poarta casinei - eu am venit aici la adunare să ascult vorbele „conducătorilor” partidului. De câte ori i-ascult, îmi pare că vâr degetul în rană. Mă trezesc la o nouă înverșunare. Domniiăștja din partidul național suint rana mea. Cum să mă duc tocmai eu la prezident, să-i spui că au venit oameni din Hălmaș, care vor să-i vorbească ? Mie-mi aruncă în obraz că-s anarhist...

Teofil Medrea ascultă revărsarea de vorbe a prietenu lui său. Privirea lui întunecată îl făcu pe Tolan să-și treacă mâna prim coama sburlită :

— Bine, mă Teofil...

— Tănase - vorbi atunci Medrea cu iglas adânc - să știi că țărani din Hălmaș stau aci la ușă. Mi-e rușine de omenia și de dârzenia lor. Poate s-o arză focul, câtă carte

am învățat... Deschide-le tu porțile... Nu cer nici pomană, nici măcar sprijin... Mai degrabă cred că-i o confruntare ca la judecată...

Cei doi prieteni urcară în odaia cea mare din localul casinei române. În bibliotecă, conducătorii partidului se aflau încă în ședință cu fruntașii locali, între care se număra și doctorul Iancu Frățilă. Erau de față și avocatul Prună, șeful lui Tănase Tolan. Mai marii poporului chibzuiau probabil rezultatele acelei zile și făceau planuri de viitor.

Teofil Medrea și Tănase Tolan se așezară la una din mesele îmbulzite lângă fereastră și priveau mișcarea duminicală a pieții din Turda. Grupuri de câte doi-trei oameni, dintre cei care luaseră parte la adunare, stăruiau pe trotuar, ascultând cu capetele plecate cum leagă și desleagă unii dintr-ânșii socotelile lumii, gesticulând larg, mirându-se de prostia altora, ridicând-o pe a lor în slavă și slobozind de pe buze șirag de păreri colorate ori crâncene, de tăria cărora ar fi putut turba haite întregi de câni.

— Tănase — ■ începu iarăși vorba Teofil Medrea — uită-te bine la Vasile Popa. Stă răzimat de ușă, grijind să nu mânjească cizmele luate cu împrumut... Le-a încălțat dintr-un simțământ de cinstire a orașului... Uită-te la Toma. Ne-au chemat cu grămada la oaste... Am înțeles venind pe drum și stând de vorbă cu unii și cu alții, că asemenea chemări sunt trimise peste tot... Dar nu și celor cu proptele... Oamenii doresc Să afle de ce și pentru cine trebuie să-și verse sângele...

Tănase Tolan își simțea pielea scrijelată de tăisuri rupe. Nu-l auzise niciodată pe Medrea vorbind așa. Pentru el, izbucnirile tari erau lucruri obișnuite. În felul de a se exprima al lui Teofil Medrea, în voința lui de a ocoli asprimea cuvintelor, vibra o putere ciudată, deosebită, ca a oamenilor care nu vorbesc mult.

— Bine, Teofile, zise Tolan stăpânit de emoție. Îndată ce isprăvesc domnii ședința, mă duc la președinte și-l vestesc că hălmășenii aiu a-i spune un cuvânt.

Ușile biroului se descinseră larg, unele spre sala cea

mare, altele în dreptul gangului. Cei doi prieteni tresăriră. Tănase Tolan avea în colțul buzelor un zâmbet rău. Teofil Medrea era întunecat, dar liniștit. O mulțime de „fruntași” - peste treizeci - grupați în pâlcuri, ieșeau vociferând din odaia înneacă în pâcle grele de fum de țigară. Medrea-l zări pe Iancu Frățilă, care trecea pragul spre coridor.

Tolan păși îndesat către birou, străbătând sala. Întâlni cunoscuți, vorbi în treacăt cu ei. Avea privirea îndreptată stăruitor spre figura prezidentului, care discuta cu cei din jurul său, surâzând blajin ca un tată. Unul câte unul „fruntașii” plecau din birou, înțelegându-se să se întâlnească după un ceas la restaurantul „Potcoava sfântului Ladislau”, unde-i așteptau grămezi de friptură grasă, cu șoriei, specialitate vestită între mâncăcioșii din partea locului.

Tănase Tolan ajunsese în dreptul prezidentului la vreme potrivită, tocmai când se pregătea și dânsul să iasă de după birou. Se mai aflau lângă el doar doi bărbați, despre care se putea înțelege că rămăsese să-l întovărășească în vizitele ce avea de făcut în oraș și apoi la masă. Aceștia nu arătau niciun semn că ar avea de gând să-l părăsească.

— Cei, anarhistule ? întrebă prezidentul, plictisit, pe Tănase Tolan, îndată ce-l văzu înaintea sa. Se întoarse spre dreapta, către domnul de alături, și continuă acru :

— Sâmioane, tânărul acesta e un flăcău plin de talent... Numai că... are gărgăuni în cap... L-au stricat la cap socialiștii.

Tănase Tolan se înroși de mânie. Era gata să izbucnească, dar prezidentul îl potoli cu autoritate :

— Hai, nu te sburli... Dumnealui - urmă arătând spre domnul cu care vorbise - e domnul Bazile Tudoran, directorul băncii „Albina” din Sibiu. Finul meu, băiete... Dacă ți-am spus ce ți-am spus, înseamnă că te socotesc vrednic de iertarea păcatelor tinereții... Ce vre'? Ai să-îni ceri ceva?

Tolan întoarse o privire piezișă spre directorul Tudoran, care-l cerceta din ochi destul de încruntat. Era un bărbat de statură mijlocie, îndesat, cu grumazul gros,

cu capul pătrat, tuns la pieile. Avea ochi mici, foarte vii, răi și iuți, și se purta îmbrăcat cu grijă.

Tolan tălmăci scurt domnului președinte că o delegație de tret hălrnășeni cere ascultare.

— Hălrnășeni ? se miră președintele, cercetând sala cu privirea. Cine sunt ? N-au venit cu doctorul Iancu Frățilă ? Nu mi-a spus nimic...

Tolan zâmbi în felul lui :

— N-au a face cu Frățilă, domnule președinte, observă cu îndărătnicie.

Președintele își înălță fruntea:

— Vorbești greșit, băiete... iDacă n-au a face cu doctorul Frățilă, însemnează că nici doctorul Frățilă n-are a face cu ei... Să nu întoarcem carul cu șiregla înainte... Rău destul că n-au a face... Iar eu, cu asemenea oameni, încă nu doresc să-mi pierd vremea. Am alte griji pe cap...

Tănase Tolan nu cedă :

— ■ Domnule președinte, -oamenii au venit pe jos, cale de patruzeci de kilometri.

— De ce n-au venit pe sus ?

••—Pentru că n-au cum...

Prezidentul se indispuse mai mult. Tudoran s'e uita urât la Tănase. Domnul din stânga își ridică fruntea de pe cartea pe care o răsfoia și privi mirat.

— Asta-i pedeapsa pe care mi-o iau pentru că îngăduesc tuturor să abuzeze de bunătatea mea, zise prezidentul către Tolan, cu nerăbdare jignitoare. Te faci acum avocatul jălbarilor... Du-te și-i chiamă.

Tănase Tolan se răsuci pe călcâie și ieși cu falcile încleștate. Se întoarse curând și străbătu sala sub privirile neguroase ale celor trei fruntași din birou, aducând cu sine pe Teofil Medrea, pe Vasile Popa și pe Toma Frâncu. Hălrnășenii păreau niște stafii. Toma, lung, slab, mustăcios și încă vânat sub ochi, Vasile Popa cu buza crestată, rana fiind abia închisă. Purta cizmele luate cu împrumut dela poștașița din Iara, care le păstra în amintirea răposatului ei soț. Ajunși în fața prezidentului, se opriră, privindu-l liniștiți, afară de Tănase, care fierbea înverșunat. Înainte

de a-și dteschide gura să-i întrebe ce poftesc, prezidentul privi pe deasupra lor în sală, lungindu-și gâtul. Nu-i plăceau aceste chipuri dte oameni. Se încruntă puțin și întoarse un ochi spre directorul băncii „Albina”.

Teofil Medrea deschise chiar atunci cuvântul :

— Domnule prezident... am venit...

Vorbelte-i ieșeau greu, cu pauze destul de lungi între ele.

Președintele îl întrerupse:

— Mă mir că n-ați venit la adunare, cu domnul doctor Frățilă, răspunse uitându-se la Medrea pe sub sprâncenele stufoase. II aveți pe dânsul, e bărbat luminat, vă poate sfătui oricând. Măcar de am avea în toate satele noastre asemenea fruntași.

Toma lui Frâncu clătină încet din cap. Vasile Popa privi cu ochi suri, obosiți, obrazul președintelui. Teofil Medrea își răsuci capul spre dânsii, tuși, apoi vorbi din nou:

— Nu aflăm înțelegere la domnul doctor Frățilă. Oamenii aceștia sunt săraci și n-au drept de vot... Ce să caute la adunare, dacă nu-i chiamă nimeni?

Prezidentul se încruntă enervat:

— Atuncea ce să vă fac ? De bună seamă că purtați o vină... Dacă dumneavoastră nu puteți pricepe ce importanță' are pentru poporul român o nouă moșie încăpută pe mâinile unuia dintre ai noștri, însemnează că nu sunteți români buni... Dumneata ești, pe cât înțeleg și văd, învățător, se adresă lui Teofil Medrea.

— Da... sunt învățător.

— De ce nu lămurești oamenii ? Te pomenești că chiar dumneata îi duci în rătăcire?!

Vasile Popa interveni cu glasul ușor învăluit:

— Domnule președinte, pe noi ne-a lămurit viața care am avut-o. Semnele care le vedeți pe obrazele noastre stau mărturie...

Prezidentul izbucni necăjit:

— Mă rog, mă rog, nă-ți fa vrând acumă să-mi spuneți că a fost bătut poporul, del'a un capăt la altul al

țării... Am văzut astăzi aicea țărani mândri, de mai mare dragul... Nu purtau miciun semn asupra lor. Să nu încurcăm lucrurile. Cunosc cântecul. Aveți să-mi spuneți iarăși că sunteți săraci și necăjiți...

— Sântem, domnule, întări Vasile Popa. Sântem săraci și necăjiți rău de tot. Aceia pe care i-ați văzut astăzi ducetea uu-s nici două sute pe întreaga varmeghe³. Iară ca noi, mii și mii. Nici ăștia nu poartă semne cu toții... Stau cu capetele în jos. Dacă le ridică, sunt loviți și alungați.

Prezidentul își înălță brațele mânios:

■— Așa ! Și în loc să vă bucurați că a venit în sat stăpân de moșie din neamul nostru, în loc să stați cu supunere pe lângă fruntașii care vă doresc binele, care se luptă să facă bănci românești și să agonisească moșii cât mai multe spre a vă asigura pânea ca la nște frați, dumneavoastră vă ridicați cu vrăjmășie și căutați pricină? Apoi, români sunteți dumneavoastră ?

În revărsarea de mânie prezidențială, pătrunse vocea directorului dela „Albina“ :

³ Varmeghe — denumirea ungurească a județului.

— N-ar fi rău poate să întemeiem o sucursală a 1
ăncii aici la Turda, zise cu seriozitate, întorcându-se spre
președinte. Acesta clătină o clipă nedumerit din cap, apoi
cuprinse în privire întrebătoare chipurile hălmășenilor.

— Ce să facem noi cu banca, domnule ? se oțărî Va.—
dle Popa.

Președintele îl fulgeră din ochi pe Medrea :

— Rușine destulă, domnule învățător, că oamenii nu
cunosc măcar foloasele băncilor românești. În loc să vii cu

ei aici, mai bine ai lua reprezentanța băncii în sat. Mă rog să-mi răspundeți : dacă v-ați putea împrumuta acum cu ceva bani, ați mai fi necăjiți cum sunteți ? Întrebă cu siguranța celui care a ajuns deasupra tuturor argumentelor.

*— Să ne împrumutăm cu bani ? se miră Vasile Popa. D-apoi cine ne dă nouă bani, domnule? Că noi n-avem nimica ! La bancă trebuie să punem zălog case și jugăre de pământ... Apoi de unde să plătim datoriile ? Cât câștigăm noi - chiar și aceia care lucră la domnu- doctor Frățilă — nu ajunge nici pentru mămăligă... Ar urma să ne vândă banca și bordeiele...

Directorul băncii înțelese că oamenii din față nu-i vor fi niciodată clienți. își desprinsе privirea de pe ei cu dispreț.

Prezidentul începuse a da semne de nerăbdare :

— Eu, dacă am aflat că sunteți aici și doriți să vorbiți cu mine, v-am primit cu dragă inimă, zise întunecat. Nu pricep însă cu ce vă pot fi de folos. Noi luptăm să ducem poporul la un liman. Vă sfătuiesc să munciți, să așteptați cu încredere, să trăiți în frica lui Dumnezeu și să cinștiți legile țării. Încet, încet, cu lupte grele, dar și cu multă înțelepciune, vom izbuti să mai ușurăm poverile. Astea nu se săvârșesc cât aii bate din palme .. Cuget că v-a luat mintea cea slabă pe dinainte și ați înfruntat stăpânirea Râu a-ți făcut ! Am înțeles că sunteți și împotriva domnului doctor Frățilă. Rău peste rău. Noi avem o singură cale, așa să știți. Stăm strâns urnți lângă glorioasa noastră dinastie. Punem toate nădejtile în mila prea grațioasă a ma- jestății sale regelui-împărat. Chiar astăzi am hotărât să luptăm în parlament pentru îmblânzirea legilor. Dar în același timp trebuie să arătăm Tronului supunerea și cre dința noastră. Monarhia trece prin împrejurări grele... Poate va trebui să ne vărsăm sângele pentru Tron și Patrie... Îl vom jertfi, oăci așa se durează istoria...

Vasile Popa făcu atunci u,n semn ciudat cu mâna. Parc-ar fi zh: am auzit destul. Prezidentul se încruntă la el și-și curmă scurt vorba :

— Cine face de capul lui, cu capul lui să tragă urmările ! Aceia care se cred mai deștepți ca noi, n-au decât s-o ia razna. Nu vă place doctorul Frățilă ? Căutați alt stăpân. Eu îl știu bărbat de vază, cu tragere de inimă, bun român, vajnic luptător. Om de omenie. Mai mult1 m-am ce vă spune.

— Domnule președinte - zise Vasile Popa, îngălbenindu-se mai tare decât era - noi vă mulțumim de câte ne-ați spus. Doream un sfat. Oameni de sama mea și a lui Toma ăsta sântem câtă frunză și iarbă. N-avem de lucru și n-avem pâne pentru copii. Dacă aflăm lucru și cerem dreptu- nostru, stăpânii iau trei 'părți și ne lasăi nouă una, măcar că ei nu muncesc nimic. Măcar că ei știu că nouă nu ne ajunge plata nici să ne hrănim o jumătate de an. Atuncea, ce să facem ? îndată ce deschidem gurile sântem loviți peste fălci. Iaca, domnu- doctor Frățilă n-a vrut să ne dea pământ în parte cu două părți dumnealui și una nouă. A vrut să aibă ca și Henter, trei părți, din patru. Acum, că s-a ridicat satul, după ce ne-au bătut jăndarii, s-a învoit. Ce fel de omenie e asta ? Vă întreb pe dumneavoastră: unde e țara noastră ? Ai cui suntem noi ? Am primit hârtii roșii să ne ducem la oștire... Am primit feu, și Toma, și domnu- învățător, și alții ca noi. Domnu- doctor Frățilă n-a primit... Nici Pavel Șarpe. Nici domnu- notar Cădaiiu n-a primit... Acuma, eu stau și zic: bine. Domnu- Frățilă are moșie. Domnu- Pavel Șarpe e în pâne. Domnu- Cădariu asemenea. Se chiamă că dumnealor trebuie să se diucă numaidecât să-și apere ce au. De ce să mă duc eu și cu Toma? Aud că ne trimit să lovim oameni cu care n-avem nicio pricină. După ce i lovim, ne întoarcem, dăm puștile în samă, ne desbrăcăm de haine, luăm sdrențele pe noi, punem trăistile după gât și apucăm iarăși pribegia și robia... Apos, domnule președinte, asta e vorba care am adus-o eu înaintea dumneavoastră... Să nu fie mai încolo pricină că n-am spus-o...

Prezidentul asculta mohorât, dar și lovit de mirare ascunsă, vorbele hălrnășanului.

— Fiecare om trebuie să-și facă datoria acolo unde l-a

lăsat dumnezeu, răspunse răgușit. New n-avem a ne amesteca în judecățile împăraților. Dacă ei socotesc că trebuie să facă război, îl fac. Dacă .nu, nu... Cuget că poate nu se va ajunge acum la vărsare de sânge... Văzând armata gata să pornească la bătălie, cei ,din Bosnia se vor supune. . Orice ar fi însă, eu vă îndemn să dați ascultare .numaidecât poruncilor. Nu vreau să-mi zglesnească obrazul de rușine la Budapesta și la Viena, că românii se trag înapoi... De altfel, pe cei chemați îi vor duce jandarmii, așa că scăpare nu este... Mergeți și dovediți că suntem u,n popor viteaz, pe care se poate răzima dinastia... Veți vedea apoi cum vine schimbare în toate...

Tănase Tolan se rânji într-un fel care-l umplu pe domnul președinte de silă. Tânărul angloiat se apropiase de birou și încercă să se vâre în 'vorba :

— Lasă-ne în pace acum! îi strigă supărat prezidentul.

— Am voit doar să spun că având asemenea oameni, ca acești hălmășeni, s-ar putea ajunge într-adevăr la schimbare, domnule președinte ! răspunse cu glas înalt Tănase Tolan. G schimbare dreaptă și dură : jos asuprirea !

Prezidentul se făcu verde la obraz. Directorul Tudoran întinse mâna spre călimară. Domnul din stânga se uită spăimântat în jurul lui, căutând parcă loc prielnic de scăpare.

Dar Tănase Tolan se răsuci pe călcâie și porni, duduind podelele sub pași. Hălmășenii se priviră unii pe alții apoi se întoarseră încet. Din birou pătrundea în urma lor svon de glasuri mânioase, indignate. Ieșiră în stradă.

Prin piața Turzii trecea o companie de soldați, plimbată anume de-a-lungul orașului ca să cânte o cântare nouă, tâlcuită într-așa fel, ca tot omul s-o înțeleagă :

Stai tu, stai tu, Serbie cățea,
Monarhia-ț: dă acuma,
Ce de mult ți se cădea..."

■k

Hălmășenii cotiră tăcuți într-o stradă lăturalnică,

urmă- rindu-l pe Vasile Popa care pășea înainte, cu fruntea aplecată. În fața unei căsuțe, Vasile se opri, cu obrazul luminat de un zâmbet abia vizibil. În curtea înconjurată de gardulean se jucau doi copii. De pe prag se ridică un bărbat uscat, cu ochii negri, arzători, având obraz palid, ca după boală.

— Domnule învățător - zise Vasile Popa - dumnealui m-a găzduit pe mine când am petrecut patru anii aicea în Turda.

Glasul bărbatului de pe prag răzbi la hălmășeni, trăgând o bucurie adâncă:

— Tu ești, măi frate Vasile?

Portița se deschise smulsă și cei doi bărbați își strânseseră mâinile, privind-se în ochi, având obrazurile luminate de zâmbet, râzând încet și sfiindu-se de năvala sim- țămintelor care li se revărsau în inimi.

— Eu sunt, frate Lajcsi, murmură Vasile Popa...

Ungurul zări atunci rana dela buza lui Vasile. În a- ceeași clipă observă și Vasile Popa că Lajcsi era slab, oflit, trecut prin suferințe care-i păreau scrise pe înfățișare. Unul diintre copii, băiețaș ca de nouă ani, se apropie în fugă de grup, vârându-și capuli sub brațul lui taică-su.

— Tată... dumnealor sunt valahi? întrebă cu un fel de mirare copilul.

Lajcsi tresări. Ilălmășenii se uitau încurcați la băiețaș.

— Cine ți-a vorbit ție despre valahi? întrebă omul cu severitate.

— Domnul învățător! răspunse băiatul. A zis că valahii sunt îmbrăcați cu ținută și cu cioareci...

Pe deasupra căpșorului în care mugureau cele dintâi buruieni otrăvite ale „educației” școlare, privirile oamenilor se întâlneau în același gând:

— Fratye Vasile și fraților - zise Lajcsi cu glas cobo- râț - aicea-i baiul cel mare... Pofțiți în casă să ședem o țără... Mânye, poimânye, ne duc jândarii la cătănie... Și pe voi și pe noi... Să ne batyem cu alții, tot ca noi... Apoi... asta așa are să meargă până ne-om ridica ș-om striga:

destul!

CAPITOLUL XIX

Într-o noapte de Octombrie, târziu, după întâiul cântat al cocoșilor, veni apoi în Ilălmaș și ordinul de plecare al celor douăzeci și cinci de oameni care aveau bilete roșii de mobilizare.

Notarul Cădariu primise poruncă încă de patru săptămâni să doarmă în primărie, pentru ca îndată ce cade sorocul, să ia măsurile de cuviință. Își adusese de acasă cărți de cetit și cărțile de joc.

Firesc ar fi fost să-și găsească culcuș în primărie și Arghiron pârgarul, deoarece lui îi revenea datoria de a face legătura între autorități și săteni. El trebuia să-i stârnească din așternuturi și să le împărtășească porunca: gata mă! Sculați-vă și plecați!

Cădariu hotărî însă ca Arghiron să stea acasă și să treacă pe la primărie de două ori pe noapte. Dacă vede lumină după miezul nopții, își vâră nasul pe ușă și întreabă ce este; dacă nu, se duce acasă și se culcă. Până -n douăsprezece nu era nevoie să-și arate obrazul în cancelarie. Domnul notar sta de veghe împreună cu părintele Grigorie și cu Pavel Șarpe dela curtea boerească, jucând cărți și bând vin.

În acea noapte au purces spre Hălmaș trei jandarmi dela secția din Iara. buluciți într-o căruță de munte. Aduceau ordinul cu dâștii, având îndrumări strașnice să adune oamenii și să-i ducă la gara din Buru, spre a-i lepăda în seama altor jandarmi. În noaptea aceea erau răscolite pretutindeni satele din Ardeal. Ploua mărunț, se lăsase pâclă grea, drumul părea aluat de neghină amestecat cu clei, că-

Iuții abia pridideau să urce dealul. Cei trei jandarmi sedeau morocănoși, îngrețoșați de slujbă și de lume. Se înțelege că scârba asta era trecătoare. Altminteri, domniile lor gustau viață de huzur și măreție prin acele coclauri supuse puterii absolute a jandarmeriei. Din această cauză, mânia care-i tulbura nu se întorcea nici spre inajestatea sa împăratul, nici spre stăpânire în general, ci fierbea gata să

să se reverse asupra hălmășenilor chemați la oaste. Ei erau vinovați că se stricase la vreme de noapte, pe o burniță rece ca aceea, bunătate de odihnă, atât de dragă paznicilor or- dinei publice din monarhie. Ajunși la primăria din Hălmaș, domnii jandarmi coborâră impleticindu-se în poalele mantalelor. Suduiau crâncen.

Notarul Cădariu abia ațipise. Jucase cărți până la unsprezece și jumătate, luându-i părintelui Grigorie treizeci și cinci de crețari. Pierduse în schimb o coroană față de Pavel Șarpe. Băuseră laolaltă trei chile de vin, câte unul de căciulă. Isprăvind cu bine această lucrare, Cădariu se culcase, cugetând că majestatea sa împăratul face aceeași ispravă în palatul său dela Viena. Se înțelege că greșea, deoarece majestatea sa era foarte ocupată cu fericirea popoarelor din monarhie, după cum vom vedea mai la vale. Dar să luăm firul povestirii de unde l-am lăsat.

Cădariu așezase lampa de gaz pe scaun, lângă canapea, și înainte de a adormi răsfoise ca de obicei câteva file dintr-un roman cu crime și mistere înfricoșate, scris de scriitorul englez Conan Doyle. Romanul era tradus în ungurește. Năucit de vin, de oboseală, de aerul îmbâcsit din primărie și lovit în moalele capului de întâmplările năprasnice din carte, Cădariu mai avusese puterea să tușească odată asupra lămpii care se stinse. Se cufundase în somn neliniștit. Notarul din Hălmaș visa că se află la Londra, pe malul râului Tamisa, în prinsoarea câtorva bandiți care-l puneau la cazne. Tâlhari-i cereau să le dea numaidecât banii pe care-i primise dela domnul Iancu Frățilă pentru anumite servicii făcute noului moșier. Mai ales pretindeau afurisiții să scoată fără zăbavă șomoiogul de zloți primit dela Frățilă pentru sfatul de taină cu prilejul căruia notarul îi dase moșierului o listă cu numele țăranilor hăl mașeni. În listă erau arătați cei vrednici de anumite hatâruri, ca Blejdea și Mocanu, cei supuși, cărora moșierul le putea impune orice învoială, și cei besmetici, care trebuiau lăsați fără pâne.

Cădariu se mira în vis și nădușea în așternut, crucindu-se nedumerit. De unde aflaseră tâlharii londonezi

despre acel șomoioș de zloți? Să-l fi trădat Pavel Șarpe? Te pomenești că da! Notarul n-avu însă răgaz să chibzuiască mai departe, din pricina tâlharilor. Visa că aceștia izbeau cu pumnii în mese și în dulapuri, împresurându-l din toate părțile. Cădariu se svârcoli grozav în așternut, silindu-se să facă un salt spre fereastră, către fluviul Tamisa. Lovi cu putere lampa de pe scaunul de lângă canapea și se trezi în uruit de țândări și-n duduie de pumni izbiți în ușă, exact în clipa când el credea că sboară prin fereastră și când de fapt spărgea lampa, iar jandarmii veniți din Iara se izbeau în ușa primăriei, scoțând-o din balamale.

Cădariu sări din pat holbat, cu părul vâlvoi, în fața unei lanterne de buzunar. Nu mai știa care-i visul și care-i realitatea. Auzind înjurături ungurești, căscă gura cu un simțământ de ușurare și se lăsă moale, trudit, pe marginea canapelei.

— Din partea unui valah nu ne puteam aștepta la altceva, strigă cu mânie șeful patrului de jandarmi, plimbând fascicolul de lumină prin cancelarie. Mănâncă pânea guvernului și se culcă beat în primărie. Iar porcii de sârbi amenință monarhia!

— No, no! sări ca ars Cădariu de pe marginea canapelei... De cine-i vorba? bombăni căutându-și nădragii. Îl cunoștea pe șeful patrului, făcuseră petreceri împreună, aveau și oarecari socoteli, așa că de obicei nu se simțea jignit de vorbele și înjurăturile lui. Un jandarm care nu înjura, nu era jandarm. Dar chestia că-i „valah”, spusă față de ceilalți doi paznici ai rânduiei statului, într-un moment greu ca acela al mobilizării armatei, nu-i putea veni la socoteală. Protestă deci, vârandu-și piciorul drept în nădragi:

— Nu primesc lecții de patriotism, domnule șef! făcu înneecându-se în tuse. Mie nu-mi lipsește niciun om din câți trebuie să plece... dumneata-i primești dela mine d'e-a-gata...

Atunci se auziră pașii lui Arghiron, bodogănind pe prispa de scânduri a primăriei. Pârgarul venea cu lămpașul în mână. Se opri mirat în prag, ușa căzuse pe

margine și sta atârnată în țâțâna de jos, ca o aripă ruptă. Notarul intrase cu amândouă picioarele în nădragi. Cancelaria se umplu de lumină mohorâtă. Jandarmii erau sburliți și crunți. Poruncile căzură scurt, aspru. Șeful patrului scoase din tașcă un sul cu afișe și-l puse pe masă.. Cădariu îl desfăcu întunecat și-și aruncă ochii asupra titlului scris cu litere mari „Către popoarele mele”. Era: un manifest al majestații sale, adresat, cu dumase chemări la credință și jertfă, tuturor cetățenilor monarhiei, deci și plugarilor din Hălmaș. Cădariu simțea că totuși nu poate fi atât de sigur de sine cum se arătase în fața șefului patrului. Îi era teamă nu care cumva să afle oamenii că-i paște plecarea fără zăbavă și să se nimerească cine știe- ce nebun să fugă. Asta ar fi fost de nesuportat pentru un bărbat ca dânsul, care se fudulea cu credința neclintită' către stăpânire. Chibzui deci în iuțeala zorită a momentului că domnii jandarmi vor trebui să-și împartă ostenele între dânsii: ufiul va merge cu Arghiron la anumiți oakneni, altul însoțit de dumnealui la ceilalți, iar domnul șef va aștepta în cancelarie. Îndeosebi trebuiau ridicați prin surprindere Vasile Popa, Zosim Oană. Toma Frâncu- și învățătorul Medrea.

Arghiron asuda greu. Pricepuse despre ce-i vorba. Simțea cum îi curge pe șira spinării un fir subțire de apă ca dintr-un sloi de ghiață vârat după gât. Se uita cu un fel de năucire la Cădariu și la jandarmi; gândurile i se încrucișau iuți; ar fi vrut să se răsucescă pe călcâie și să alerge de-a-dreptul la Vasile Popa, la Medrea, să-i anunțe să fugă, să facă ce-or ști. Notarul vorbea ungurește cu jandarmii, împărtășindu-le planul. Doritori să isprăvească repede cu oamenii, jandarmii încuviințară planul și după câteva minute plecară în. sat.

Pe la patru dimineța, cei douăzeci și cinci de hălmășeni erau adunați la primărie. Casele și ulițele fremătau de neliniște. Se stârniseră ca niciodată toți oamenii, dela copiii care plângeau spăimântați în leagăne, până la moșnegi. Se stârniseră vietățile din ogrăzi, se auzea cântec decorași, câinii lătrau cu vrăjmășie. Sfinția sa părintele Gri- gorie

coborâse din pat împreună cu doamna preoteasă și se uitau amândoi pe ferestre la umbrele care treceau spre primărie. Bărbații erau împresurați de femei și de copii Vasile Popa păsea tăcut lângă jandarmul care-l străjuia.

din lăture. Anisia și Ionuț mergeau pe marginea uliței cu sufletele încremenite.

La nouă dimineța, hălmășenii erau îngrămădiți în tren. Vagoanele veniseră încărcate cu oameni din munții Apuseni. Pe scări își fâlfâiau penele de cocoș dela pălării jandarmii din escorta trenului. Se auzea un glas cântând cu înverșunare, într-unul din vagoane:

„Mă tot mir și mă gândesc Pe ce cale să pornesc,

Pânea să-mi agonisesc,

Copilașii să-mi hrănesc.

Săbioara s-o fac plug,

Pistoalele să le -njug,

Să trag brazda dracului,

Până-n capul satului,

Drept- ușa bogatului.“

Vasile Popa asculta încordat. Aruncă o privire iute lui Toma Frâncu. Acesta se uita nemișcat într-un colț al vagonului. Se vedea că ascultă și el. Păru a-i trece pe obraz lumina unui zâmbet ciudat. Ochii lui Vasile Popa întâlneau privirea uimită, plină de învioreare neașteptată a învățătorului. În acel moment, amărăciunea se desprinsese de pe inimile lor ca un ghem de ceață străpuns de razele soarelui. Trenul ~orni.

CAPITOLUL XX

Pentru unii dintre călătorii înghesuiți în vagoane, regiunile străbătute în drum spre capitala Bosniei se desfășurau în priveliști oarecum cunoscute. Cu ani în urmă își făcuseră stagiul militar în orașele Sarajevo și Mostar, sau prin măruntele garnizoane de frontieră, la pichetele cuibărite în munții din spre Țara Sârbească.

Învățătorul Teofil Medren povestea celor dimprejur în

tâmplari din istoria tristă a Bosniei și Herțegovinei. Odi-
îiioară. Întregul neam de slavi dela Sud fusese un singur
popor. Robit stăpânilor feudali, a fost împărțit apoi în
câteva regate, principate și voievodate mărunte. Sfintele
biserici n-au stat la o parte, ci inițiând și ele în mijlocul no
rodului, care cu ortodoxia „patriarhiei ecumenice”, care cu
catolicismul „Sfântului părinte Papa dela Roma”, care cu
semiluna lui JVtahomed, au adâncit spărturile până când
turcii izbutiră să așeze jugul asupra Serbiei, Croației,
Bosniei, Herțegovinei și Muntenegrului, apăsându-le
vreme de trei veacuri. În anul 1877, războiul ruso-turc
aduse independența Serbiei, cum a adus-o și României.
Dar Bosnia și Herțegovina căzură pradă lăcomiei aus
triace.

Drumeții ascultau cu obrazuri îngândurate. Imre
Lajcsi dela fabrica din Turda, urcat în tren în stația
orașului, împreună cu alții, avea sub firele spânatice din
mustață un zâmbet strâmb. Vasile Popa se uita cu ochii
abia licărind printre gene la învățător. Era un fel al lui de a
asculta încordat și de a se feri în clipe de atenție deosebită
de prea multe priveliști. Toma Frâncu sta cu cotul răzi- mat
în marginea ferestrei și cu fruntea proptită în degete
Aplecați de mijloc, cu bărbiile așezate în podul palmeloi și
cu coatele pe genunchi, luau seama la povestire, hălmă
șeni și oameni necăjiți dintr-alte sate, care se nimeriseră în
vagon.

— Măi, oameni buni! interveni Vasile Popa, împin
gându-și pălăria pe ceafă. Iaca, suntem aici destui care am
cătănit în Bosnia. Așa-i, Tomo?

Toma răspunse cu amărăciune:

— Așa-i, Vasile!

— Am cătănit și am fost surzi și orbi Aveam căiți în
urechi și albeață pe ochi.

Imre Lajcsi făcu semn cu mâna:

— Fratye Vasile, nimeni nu se naște în lume învățat
gata...

Obrazurile se destinseră în zâmbete sfioase:

— Acuma dacă ai trecut prin câte ai trecut, s-au des

tupat și urechile, a căzut și albeața de pe ochi. Viața noastră e școală grea...

Călătorii se mișcă pe locuri ca și cum ar fi trecut pe deasupra lor o înfiorare de vânt. Tăceau îngândurați. Se lăsase a doua inserare de când se aflau pe drum. Conducătorul trenului, însoțit de o patrulă militară, intra din când în când în vagon, se uita pe rând la călători și morâia ca pentru sine: niciunul nu-i altfel decât a fost până acum. Doar că le-au crescut bărbile.. La o vreme se urcă pe colțul băncii, aprinse chibritul, dibui cu mâna împrejurul lămpii cu gaz aerian din tavanul vagonului și vâri flacăruia prin gaura mică cât gura degetarului. Țesătura fină, albă, prin care se strecura gazul, se umplu de revărsa rea unei lumini ciudate, cu susur continuu, profund și cu răspândiri care așezau asupra călătorilor străluciri ireale de măști.

— Ne ducem în Bosnia să tâbărâm împotriva oamenilor de acolo, cum au tâbărit cătanele pe noi în pădurea dela Cluj, vorbi răgușit Toma Frâncu. Mă Vasile, și frate Lajcsi – adăugă în felul lui potolit – cum judecați voi să lovim oameni de sama noastră?

Își aplecă puțin fruntea, privi pe rând pe cei din fată lui, apoi bombăni gros:

— Poruncă dela împăratul!

Sprâncele se încruntă. Vasile Popa întoarse capul spre Imre Lajcsi, așteptând un răspuns. În acel moment trenul se opri. Se auziră porunci scurte și sudălmi lungi, încărcate cu înflorituri de cazarmă împărătească. Drumeții se buluciră la ferestre. Se aflau într-o gară mică, abia deslușită în licărirea slabă a celor două felinare. După spusele conductorului, până la Sarajevo ar mai fi avut drum de cel puțin două ceasuri. Din îngrămădirea de cătane și jandarmi care se frământa în fața gării, străpungând pacea nopții cu porunci și înjurături, se desprinseră câteva grupuri, năvălind în tren. Ușa vagonului în care călătoreau hălmășenii se izbi puternic în lăture apărură doi jandarmi cu armele în cumpănire. Îndată după ei se îmbulziră, făcându-și loc, alți doi bărbați în uniformă

militară. Unul dintre aceștia, spătos, voinic, cu mustață groasă, răsucită semeț, pătrunse în față și-și bulbucă ochii crunți asupra celor din vagon, răcnind într-o nemțească stâlcită:

— Also! Absteigen! Dumnezeii și precesta voastră.

Vasile Popa și Toma Frâncu tresăriră în aceeași clipă ca loviți cu muchia toporului în ceafă. Ceilalți hălmășeni încremeniră pe locurile lor, scuturându-și capetele, ca și cum i-ar fi cuprins amețeala.

Bărbatul care răcnea la dânsii era domnul strajameșter Bundoiu, întru toată trufia rangului său de plutonie. **major.**

*

Când a dat Bundoiu cu ochii de hălmășeni, mai întâi și-a lungit obrazul de mirare, apoi a simțit bucurie crâncenă. A răsuflat adânc, s-a dat un pas înapoi, i-a adulmecat pe rând umflându și nările, după care și-a pus mâinile în șolduri și a slobozit un fel de muget afund: aha!

Oamenii coborâră din vagon împinși din laturi, îmbolțiți din urmă. Fură grămădiți cu mare zor într-o margine a gării. Se aduseseră făclii mari de rășină și începu fără zăbavă gruparea pe unități. Izbucniseră revolte în Bosnia și Hertegovina. Generalul comandant al armatelor imperiale din Sarajevo hotărâse deci ca trenurile care aduc mobilizații să fie oprite în anumite gări, unde se trimiseseră cu grăbire jandarmi, poliție militară, cadre de comandament, uniforme și arme.

Călăreți de ordonanță veneau în goană dela Sarajevo, aducând porunci și plecând înapoi în galop. La o vreme, ofițerii care mișunau în pară se reuniră în sala de așteptare sub comanda unui maior și ținură sfat. Venise poruncă strașnică: repartiția oamenilor pe plutoane și companii să se facă cu mare grijă, amestecându-se unguri, români, nemți și alte neamuri și evitându-se aglomerarea lor prea compactă, din același neam. Plutonierii majori chemați la sfat primiră instrucțiuni. Bundoiu se holbă, raportând nemțește maiorului: „Jawohl!” și ieși hotărât să nu-i lase pe hălmășeni, mai ales pe Vasile Popa, de sub

mâna sa.

Priveghindu-și consătenii de aproape, strajameșterul izbuti să adune câțiva în compania lui. Plin de mânie nepotolită pentru năcazul de a fi fost scos din negustoriile dela Turcia și adus să facă slujbă în Bosnia, se răcorise o-leacă în zilele din urmă, întrevăzând îmbelșugate ocazii de câștig, în această lume răvășită, asupra căreia avea și el putere fără margini. Bundoiu înțelegea după toate semnele că va fi roși de prigoană, poate chiar de bătălie cu „civilii”, ceea ce era egal cu un mare praznic de jaf. Vederea hălmășenilor care-l ținuseră în ușa hambarelor boierești din Hălmaș, făcându-și dreptate singuri, mai ales vederea lui Vasile Popa, deschise în mintea lui Bundoiu o zare tulbure de împliniri îndelung așteptate. I se năzărea vag că pe acest pământ străin* unde trăiau ca și în Ardeal muncitori și țărani necăjiți, slugărind patroni și bogătași, va dovedi mai cu prisosință hălmășenilor că, oriunde în lume, Bundoiu era tot Bundoiu, iar ei rămâneau mai departe ceea ce erau Rânjea crud pe sub mustață; poate nu era departe clipa când va porunci hălmășenilor: foc! iar ei vor trebui să tragă în țărani bosnieci răsvrățiți. Atunci.... se va uita bine la Vasile Popa. Auzise despre toate isprăvile acestuia săvârșite după plecare^ din Hălmaș. „Dumnezeu nu doarme!” se gândea mulțumit. l-l adusese la mână. Vor avea ce afla hălmășenii despre hărnicia cu care Vasile Popa a împușcat plugarii bosnieci! ..

CAPITOLUL XXI

Strajameșlerul Bundoiu avea bune nădejdi ca această companie în care suduia de precistă și huzurea în pită, să facă slujbă credincioasă maiestății sale împăratului, omorând pe răsvrățiți. Comandantul ei |e numea Căpitanul Borsódy Pál, vlăstar zănatic al unui mare moșier de baștină din Scghedin. Borsódy era furios. Se simțea nedreptățit că în loc să stea la cafenea, undeva în Budapesta, ori la Viena, fusese obligat să vie pentru un răstimp în regimentul căruia îi aparținea această companie. Borsód' nu-și găsea locul. În general, tânărul ofițer avea trei lări bine cunoscute de către șefii lui ierarhici care-l aleseseră

anume în vederea „misiunii de încredere” ce ave., de dus la bun sfârșit în această provincie slavă, adânc tulburată de nemulțumiri. Cea dintâi stare era o mânie înverșunată împotriva oamenilor de jos, fie argați pe moșia părintească, fie soldați în companie. Cravașa lui svâc nea scurt, plesnind cu sete. A doua stare a lui Borsódy era: plictiseala. În ceasurile când îl apucau golurile plictiseli, mânia lui se transforma într-un mârâit arțăgos; cravașa plesnea mai rar, dar cu îndârjire sporită. A trei.) stare a domnului căpitan era: beția. Pustiul nisipos din tr-ânsul se umplea de vin și se prefăcea în mâl. În asemenea prilejuri bătea crâncen până la oboseală.

Ajutorul căpitanului Borsódy era locotenentul Teutschli, rezervist, chemat sub arme, de meserie procurist la fabrica de postavuri din Brașov. Teutsch era gras și nervos. Ura ungurii, deci și pe Borsódy; îl ura pe sublocotenentul Kaseel, pentru că era șvab, având în civil slujbă de învățător. Ura soiidații cum își ura și muncitorii din ta brică și suduia monarhia austro-ungară, pentru că deși populația acestei împărății era în mare parte germană și împăratul însuși neamț, totuși inima lui înclina spre Imperiul German și spre împăratul Wilhelm al II-lea.

Acești ofițeri își împlineau misiunea în Bosnia, bizuindu-se pe bogata experiență a celor doi plutonieri majori: Bundoiu, rezervist chemat sub arme, și Kende Marton, fost vechil grofesc pe lângă Debrețin, activat în armată. Bundoiu sta în fața căpitanului Borsódy ca și cum ar fi fost dăltuit din piatră. Căpitanul se simțea satisfăcut văzând asemenea bărbătoi în poziție severă de drepti, până dându-i cu ochi holbați poruncile și răcnind pe loc la orice cuvânt: „Da, să trăiți!”

După patru ceasuri de frământări, apeluri, răcnete și buluciri de colo, colo, compania era în marș. Plutonierii vânașă fel de fel de oameni. În lumina mohorâtă a gării, Vasile Popa descoperi cutremurat chipul lui Balázs Pál dela pădurea din Cluj. Alte unități se răspândeau în direcții felurite, conform poruncilor. Începuse a ploua toamnă; drumul devenea din ce în ce mai cleios. Compania se

îndrepta spre localitatea Vasența, de lângă frontiera sârbească. Bundoiu își priveghia hălmășenii. Mai mult decât acel „aha” roslit în clipa când îi zărise, nu le vorbi nimic. Îi privea cu coada ochilor, răsucindu-și din când în când mustața. Avea o încordare de lup care dă târcoale stâniei.

Cătanele înaintau spre răsărit. Cei două sute patruzeci de oameni îmbrăcați în grabă cu haine nepotrivite, încălțați după noroc cu bocanci care le răneau picioarele, în chingați în curele și împovărați cu ranițe din piele de vițel, păseau îmboldiți de strajameșterii călări și de sergenții care mergeau pe jos. Păreau un convoi de osândiți. Căpitanul călărea în fruntea companiei. Locotenentul se lăsase într-o dungă în șea, cu chipiul pe ceafă, iar sublocotenentul, serios, îngândurat, venea cu calul său în "rma lor. Prin cernerea mărunță a ploii liniștite se deslușea o zare subțire de lumină. Întunericul era străbătut în cet de unda d'mineții. Răsăritul răzbea prin beznă cu cal mul neclintit al rânduielilor veșnice, proiectând asupra posomoritei îndărătnicii a nopții razele lții biruHoare. Compania ajunsese la marginea unui vast platou străjuit din spre Miază-Noapte de pădure, unde avea să se așeze, conform ordinelor primite. Se lumina de ziuă. Apărură miriști cu grămezi de coceni de porumb. Pe alocurea se înălțau mari jirezi de paie, părând uriașe animale preistorice, îm pietrite sub curgerea veacurilor. Din spre așezările gospo dărești care se profilau din ce în ce mai lămurit pe adâncul de pastel alb-cenușiu al dimineții apăru o turmă de oi și capre, răspândindu-se în largul câmpului.

În clipa când păstorii observară convoiul care mărșăluia pe câmp, se opriră brusc printre oi și capre, ca sub un suflu violent de ger polar. Priveau încordați unduirea companiei de cătane. Se pare că-și dădeau seama de ceea ce-i așteaptă, căci se răsuciră pe călcâie și se îndreptară în goană spre curțile gospodărești, agitând ciomegele pe deasupra capetelor. Se auziră strigăte. Dulăii din preajma turmei se aruncară în salturi mari către

coloană, hămăind cu mânie. Erau câini uriași, ageri, ca niște săi bătaciuni. Năpustindu-se asupra călăreților din fruntea convoiului, dulăii stârniră mânia căpitanului, care-i privi o clipă rânjindu-se, apoi scoase revolverul și trase câteva focuri. Detună numaidecât și revolverul lui Bundoiu, ca o asociere fidelă la gesturile domnului comandant. Stârnit din ațișeala dulce în care se legăna revărsat anapoda pe șa, locotenentul Teutsch se sburli și încercă să scoată și el revolverul dela oblânc. Încurcat în propria lui lânzezeală și în curele, nu izbuti. Nici nu mai era nevoie. Doi dulăi se svârcoleau în sânge pe marginea drumului. Ceilalți fugeau lătrând. Ecoul împușcăturilor vui prelung în tăcerea gravă a dimineții mohorâte și răzbi departe, spre așezările gospodărești, unde începu forfotă de lume. Apărură oameni. Căpitanul simți în dreapta sa calul unui subaltern. Era strajameșterul Bundoiu.

— Să trăiți, domnule căpitan! vorbi strajameșterul gros, arătând cu degetul spre o gospodărie. Acolo am pu tea opri compania, dacă porunciți.

Căpitanul smuci frâul și se răsuci arțăgos în șa. Er ■morocănos, plin de veninul firii sale și de al nopții ne dormite.

— Ai mai fost pe aici?

— Am mai fost... Pare să fie așezare bună.

Căpitanul fixă îndelung, cu privire întunecată, gospodăriile din față. Se vedea bine alcătuirea unei ogrăzi larg1 cu conac, cu magazii, șuri și șoproane împrejur. La stânga se zăreau căscioarele satului. Căpitanul se răsuci spre Bundoiu:

— Bine.

Întoarse capul către locotenentul Teutsch și-i porunci.

Vino la mine.

Ordinele fură date și cătanele se îndreptară spre gos podăria cea mare, din dreapta. Casa pareă părăsita. Un bătrân mic, uscat, apăru încet, ca o nălucă, de după fântână. Cu destulă caznă căpitanul izbuti să priceapă că stăpânii plecaseră de două zile, încuind casa și lăsându-l

pe el, cu ciobanii și argații de pază.

Căpitanul porunci să fie descuiate ușile spre a ocupa odăile, Bundoiu rămase lângă companie. Dete ordin de odihnă, punând îndată sentinele în jurul ogrăzii. În vreme ce oamenii se spălau în jghiab, apăru la poartă un convoi ciudat. Opt jandarmi aduceau sub escortă, cu baionetele pe arme, ca la douăzeci și cinci de țărani bosnieci Șeful patrului se bucură năprasnic văzând cătanele. Isî repezi chipiul pe ceafă, sudui de toarte cerului și întrebă numaidecât unde e comandantul. II îndreptară la căpitanul Borsody. În vremea asta, convoiul cu arestații pătrunse în curte.

După un sfert de ceas, căpitanul ieși în cerdac. Părea și mai furios ca de obicei I se subțiaseră buzele și era palid.

— Va să zică, încolo, spre frontieră? întrebă pe șeful jandarmilor.

— Da, să trăiți... Patru sate, câte erau în secția mea.. Am prins câți am putut și m-am retras... Eram în pericol..

— Âstia-s? întrebă crunt Borsodv.

— Da!

Căpitanul privi convoiul de prizonieri. Erau țărani în puterea vârstei, întunecați, uitându-se neguros pe sub sprâncene. Borsody coborî încet, chibzuit, scările cerdacului. Bundoiu i se alătură îndată. Aiuns lângă prizonieri, căpitanul își apropie genele și se uită la cei din fața lui. 11 aținti mai ales pe unul înalt, svelt, brun la față, cu ochii plini de foc. Mâna-i svâcni dintr-odată. plesnind cu cravașa obrazul prizonierului, de-a-latul. Sângele țâșni violent și bogat. Prizonierul se clătină o clipă pe picioare. Loviturile începură a curge în dreapta și-n stânga. Bundoiu aruncă ochii spre fântână, unde se spălau catanele.. Era o îngrămădire împietrită de oameni, pe jumătate desbrăcați. Răcni spre ei porunca: „Gata! În două minute alinierea“. În aceeași clipă se năpusti asupra lui Balázs Pál, care trecea pe lângă el cu o căldare spre jghiab: „N-auzi? Porc de câine!“ Ridică cravașa și-l lovi.

Urmară porunci aspre, scurte. Borsódy, galben la

obraz după deslănțuirea în care-și risipea mânia, luă act cu plăcere de măsurile de ordine ale lui Bundoiu. Se sfătui puțin cu șeful patrului de jandarmi, consultând o hartă. Convoiul de prizonieri fusese împins lângă uluci; țăranii își ștergeau sângele de pe obraji. Bătrânelul uscat din ogradă se înrpletecea printre cătane, târând ciomagul după el în mâna ureaptă. Bundoiu îl întâlnește. „Jrde-s cheile dela pivniță?” întrebă crunt. Omul ridică din umeri: „Nu știu!” Bundoiu se rânjește. „Nu știi? Nu?” Atunci rezezi Bundoiu cravașa și-l lovi Nimeri umărul. Bătrânul se dă un pas înapoi, apoi înalță ciomagul ca și cum ar fi vrut să-l izbească în cer și-l pocni pe Bundoiu drept în frunte, cu o putere de necrezut. Bundoiu se holbă mirat și căzu cât era de lung, în pulbere.

. După un ceas, căpitanul Borsódy repartiză compania în patru patruli de câte treizeci de oameni. Trebuiau să plece spre satele răsculate, călăuzite de jandarmi. În ogradă rămăneau o sută douăzeci.

Cătanele pleacă... Strajameșterul Bundoiu, dus în casă, gemea adânc cu fruntea fărâmată. Prizonierii răcneau cerând apă. Căpitanul Borsódy, urcat pe cerdac, scoase plosca și bău o jumătate de litru de coniac, ca să-și refacă forțele. Ploaia începu să cadă des, monoton, cu susur continuu de tristețe tomnatecă.

Teofil Medrea mășăluia încordat în rândul al doilea al grupului în care nimerise. Piciorul drept îl sângera în bocanc. Fruntea îi era încărcată de sudoare rece, părul i se lipise răvășit pe frunte. Îngrozit de cele ce văzuse, clocotea cuprins de mânie neputincioasă. I se părea că se svârcolesc în el două ființe: un copil care scâncește fără lacrimi, fără putere, și un bărbat plin de mânie, tare ca un uriaș, gata să spargă încercuirea trupului și să-și reverse ura ca o vâlvătae. Starea asta-l chinuia cumplit întorcea capul și se uita la Vasile Popa. Hălmășanu!

șchiopătă lângă Toma Frâncu. Erau supti și verzi la obraji, în rândul din urmă se târa anevoie Balázs Pál.

După două ceasuri de marș, patrula ajunsese între coame de pădure. Spre apus se înălțau mesteceni subțiri,

înalți ->pre răsărit se ridicau întunecați și semeți brazi, cu trun chiuri vâjnoase, întinzându-se departe în hău. Comandan tul porunci oprire. Cei doi jandarmi care călăuzeau gru pul suduiră mulțamiți, svârlindu-și pălăriile și puștile pe malul pârlăiașului ce curgea alături. „De optsprezece cea suri mărșăluim mereu” – pufni unul dintr-ânșii. Își des călțară bocancii și-și vârlâră picioarele în apă, gemând de plăcere. Cătanele se răspândiră prin preajmă. Aveau un ceas de odihnă. Balázs Pál se uită la Vasile Popa scurt Hălmășanul tresări ca și cum privirea i-ar fi pătruns în creier, descoperindu-i gândurile. Se luă încet după Balázs pătrunzând în marginea brădetului. Ochii lui Medrea întâlneală pe ai lui Toma Frâncu. Acesta observase mișcare* lui Balázs. Tândăli câteva minute, apoi porni și el încet ca din întâmplare, oleacă mai în sus de locul unde er* Balázs. Medrea strigă: „Toma, ai briceag?” „Am dară!” răspunse Toma spăimântat o clipă. învățătorul păși cu arecare grabă spre el. „Dă-mi 1 o țâricuță să retez obâe :ele astea...”

...Când s-a dat porunca de aliniere, din grupul de trei zeci de oameni nu mai rămăseseră decât optsprezece inși Pe ceilalți îi înghițise pădurea.

*

După două luni de zde. Anisia lui Vasile Popa primi înștiințare dela poștărița din Iara să se ducă negreșit 1* dânsa, căci are să-i spună ceva. Poștărița, femeie văduvă, avusese ani de zile legături bune cu Anisia, încă din vremea când aceasta căra laptele dela moșia, lui Iklody în iara, la clienții de acolo. Vasile îi tăiasse de multe ori lemnele de foc, iar poștărița, prinzând un fel de dragoste de acești oameni harnici, care se luptau din greu pentru pâine, îi primea bucuros ca pe niște prieteni. De ajutai nu-i putea ajuta, fiind și ea săracă. Dar o vorbă bună găseau la ea oricând.

Așa, Anisia trecu dealul spre Iara

— ■ Să știi că ți-a venit o scrisoare, îi zise poștărița
\\nisia păli la obraz:

— O fi dela Vasile - făcu spăimântată. L-au căutat

landarmii de două ori, doamnă poștăriță, adăugă încet lacă-s opt săptămâni de când a plecat și n-am primit ni cio veste... Il caută mereu. Vai de capul meu câte îndrîn lela ei. De unde să știu eu unde-i, dacă s-a dus cătană?

— Poate să fie dela Vasile, încuviință poștăriță. A venit în plic pe adresa mea. Când deschid plicul, alt plic Pe numele dumnale. De iscălit nu iscălește nimeni... Mă miră însă că scrisoarea vine tocmai din București.

— Din București? se cruci Anisia. Luă plicul, îl des făcu și începu a citi încet, slovenind:

„Draga mea soție Anisia, vei ști că această scrisoare e scrisă din spital de domnul învățător Teofil, care era gata, gata să se prăpădească. Noi am ajuns aicea peste munți, cu Toma și cu Balâzs Pal, la niște grajduri boierești, ca unii care pricepem bine la cai. Deocamdată n-am găsit alt loc așa că vom vedea deacum înainte ce va mai fi. Acasă eu nu pot veni o vreme. Cuget că ar fi bine să pleci tu încoace, cu Ionuț. Te duci în satul Râșnov, lângă Brașov, și cauți pe pădurarul Ștefan Albu. În trebi de el sara când ajunge trenul și spui că vii să-i aduci vorbă dela nevastă-sa care-i în spital la Brașov. Fă cum știi și adună vreo treizeci de coroane. Atâta îți ajunge. Domnul învățător zice că poti să iei ce are și el pe acolo și să vinzi la Turda ca să vii. Să nu te simtă nimeni. Ștefan Albu te duce peste munte. Când ajungi în București, întrebi de grajdurile lui Verescu. Acesta e boierul. Altminteri grajdu- e tot grajd, ca și la noi, caii tot cai și boierul tot boier. Numai cât noi am petrecut întâmplări grele când am fugit din Bosnia și mai bine e să ne strângem aici până stă primejdia asupra noastră. Îți gă sesc și tie loc și ne-om trudi înainte. După câte am văzul și am răzbit, m-am făcut tare ca piatra de ghicaș. Vă aş tept cu dorire de bine și cu sănătate, Vasile.”

...Anisia nu putu pleca din Hălmaș decât târziu în pri măvară. Băiatul se îmbolnăvise de aprindere. A zăcut două luni, trebuia să aștepte să se însdrăvenească. Între timp, jandarmii veneau mereu. Răvășiseră satul căutând urmele fugarilor. Nu știa nimeni nimic, afară de Anisia .care primise scrisoarea. Umblau fel de fel de svonuri. Anisia își

vedea în tăcere adâncă de necazuri. Avea destule

Slăbise, se încercănase, se descurca greu, ducându-se să lucre în Iara și venind sdrobită acasă, să-și vadă de băiat.

Într-o zi, pe la mijlocul lui Mai, pe o vreme caldă, Anisia plecă cu Ionuț la drum dis-de-dimineată. În câteva rânduri își carase Țoalele din casă, ducându-le la Iara. Dela Teofil Medrea nu luă nimic. Abia-și ținea zilele acolo văduva lui Isaia, primită de Arghiron în casa lui.

Cei doi pribegi treceau spre Turda pe lângă dealuri cu povârnire lină, intrau în păduriști, ieșeau în luminiș, poposind lângă izvoare. Pajiștile întinse păreau covoare uriașe, de o frumusețe încântătoare. Flori albastre și galbene zâmbeau delicat, răsfățându-se în soare. Pe alocurea pășteau vite păzite de copii, cu traistele de gât; unul cu obraz rotund, roz și alb, cam de vârsta lui Ionuț, având ochi mari, negri, care zâmbeau licărind bucuria nevino\ată a vârstei, sta rezidi ai în bătă, după cum văzuse că stau păstorii cei bătrâni. Purta și fluier la brâu. Întreg puiul de om vădea atâta farmec gingaș, că Anisia se opri, iar Ionuț se apropie de el cu buzele ușor întredeschise:

— Al cui ești, feciorașule? întrebă Anisia, învăluindu-l cu dragoste.

Pruncul o privi cu zâmbetul neschimbat. Părea a nu fi auzit întrebarea. Se apropie atunci o fetiță, coborând în fugă delușteanul. Îi fâlfâia rochița roșie ca o flacără suflată de vânt.

Oprindu-se lângă Anisia, deschise ochi mari, apoi ă-muri gâfâind:

— E frate-meu... N-aude și nu vorbește..

Anisia se cutremură. Se șterse pripit la ochi, prefăcându-se că o supără lumina soarelui, apoi întrebă încet:

— A fost bolnav?

Fetița ridică din umeri:

E din spaimă... L-a trântit taurul...

— Așa de mărunț și să iasă cu vitele se miră înfiorată Anisia.

— Nu-s ale noastre, făcu fetița cu un fel de nepăsare.

Sânt ale lui domnu-primar

— Tatu-tău unde-i? se neliniști Anisia, luând pe Ionuț de mână.

— Acuma-i cătană, răspunse fata.

Ionuț își ridică ochii și se uită la maică-sa.

— Mamă! zise încet. Îi tremura bărbia. Toți copiii sânt necăjiți ca noi și ca... băiatul ăsta?

În acea clipă lumina soarelui răzbi dinspre răsărit, poleind cu aur pajiștea înflorită de sub pădure. Anisia-și lunecă privirea spre lumină, căutând parcă tâlcul unei solii care-i venea dela Vasile, de departe, din aceeași zare a răsăritului. Își stăpâni plânsul:

— Poate... va fi altfel, dragul mamei...

Porniră înainte în ecoul blând al unei tălângi.

Pășeau mărunț, împresurați de măreția fără seamăn a zilei de Mai. Îi aștepta dincolo de munți „limanul”. Vechilul boierului Alexandru Verescu era înștiințat că vine nevasta „ungureanului” dela grajduri, împreună cu copilul... „Frați” de „dincolo”. Să poftească. Așternutul le era pregătit, pe fân, în podul grajdului. Boierul nu trebuia obosit cu asemenea vești.

Altceva, dacă i-ar fi venit un cal de curse din Anglia, ori un domn din Ardeal.

**Vă rugăm să ne comunicați impresiile Dvs. dec
pre această carte și despre prezentarea ei artistico-
grafică.**

**Ne interesează să aflăm părerea Dvs. și despr*
celelalte cărți apărute în editura noastră.**

**Pe tovarășii bibliotecari, îi rugăm să organizez*
consfătuiri în legătură cu lucrările apărute în editura
noastră și să ne transmită Dărerdn cititorilor pe
adresa:**

***Editura Tineretului»* Str. Nikos Beloiannis Nr 25
Raionul 1. V. Stalin, București**

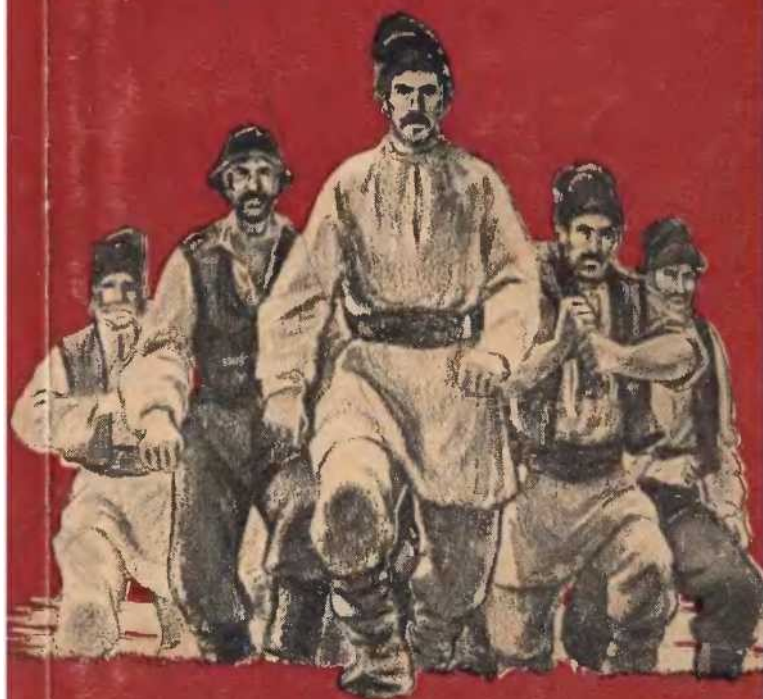
**Nr. 1201 Redactor de carte: M. Ghltessou
Technoredactor: V. Postelplcu**

**Dat la cules 17.X.53 Bun as tipir T*«aJ 15000 +
160 Hârtie S. Velină de 65 gr.m.p. Coli de tipar 11,5.
Coli de editură 10.671 Ft 135 < 210. Com. editurii
938. Ediție I. Prețul per exemplar 3,80. A. 05228.
Pentru Ibâbilotecile mici indicele de clasificare (8 Rj**

**Tiparul executat la Intrepr. Poligrafică No. 1
București R.P.R.**

TIBERIU VORNIC

INTÂMPLĂRI DIN PRAGUL VEACULUI

EDITURA TINERETULUI

3 - c. 6677

S - c. 6677

1 Apage satana - piei satano (N. A.).

6 - c. 6677